Аркадзь Куляшоў

ЗБОР ТВОРАЎ
У двух тамах
ТОМ 2

Паэмы

Дзяржаўнае выдавецтва БССР
Рэдакцыя мастацкай літаратуры
Мінск 1957

ПАЭМЫ

КРЫЎДА

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

НА ІМПЕРЫЯЛІСТЫЧНАЙ ВАЙНЕ

I

І коні ржал і, і людзі крычалі,
І вылі ваўкі ў лесе,
Імчаліся першыя эскадроны
У першае вогнішча вайны,
Дзе порахам боек запахла паветра.

Рыжыя дрэвы званілі ключамі,
Лісты свае слалі ўздагон экспрэсу;
І на вяршыні шырокай кроны
Косткі сукоў былі відны,
Хіліліся падатна яны пад ветрам.
. . . .

Салаўі адпелі, зязюлі адкувалі,
Адкрычаў сіваграк і ўдод,
Надыходзіла восень, за восень сумнейшая.

А на фронце ішлі работы:
Афіцэры пілі гарэлку,
Казакі курэй кралі,
Сапёры нацягвалі калючы дрот,
А пяхота анучкі сушыць вешала,
Пяхота правіла мокрыя боты
І стомленыя ногі каля вогнішча грэла...
А калі загамоніць шырокі дуб,
Перадумае салдат многа доўгіх дум:
Развітаўся салдат з жонкаю маладой,
І не бачыць салдату яе ніколі,
Засталася яна за рэчкаю Донам,
Будуць слёзы яе падаць на плёс,
Будзе яна плакаць, многа будзе,
А салдату не бачыць дарог дамоў;

Сумуе па салдату конь яго,
Бо не жыць салдату на свеце доўга,
Не хадзіць яму полем палос,
Бо ніхто салдата ад смерці не разбудзіць.

І няма салдату ад яе збавення.
Ці мала за салдата лілі слёзы...
Маці старая — жыццё падкошана,
Слёзы яе горкія, як сок з вербы...
Цягаў бы ты, салдат, сасновае бярвенне;
Сек бы ты, салдат, на балоце лозы;
Вязаў бы ты, салдат, белыя кошыкі;
Не хадзіў бы ты, салдат, бараніць сербаў;
Не кідаў бы ты сваёй хаты ганак,—
Хаваўся ў лесе дужы і цэлы,
Кахала б цябе твая жонка Ганна,
Цешыла б цябе мала дым целам...

Калі загамоніць шырокі дуб
І закалоціцца верхавінне,
Перадумае салдат многа доўгіх дум,
Перад кім і ў чым ён вінен.

Здавалася яму,—
 восень звоніць ключамі,
І хвоя ў вочы лезе;
А тым часам
 коні ржалі, людзі крычалі
І вылі ваўкі ў лесе.

2

Тое, што выюць ваўкі ў лесе,
Тое, што хвоя ў вочы лезе,
Тое, што восень звоніць ключамі,
Такое —
 бывае часта...
Але не бывае звычайным такое,
Калі пачынаюць шалець коні
І доўга маўчаць па акопах салдаты,
Калі пачынаюць гаварыць гарматы,
Калі пачынаюць спяваць кулі

На цэлым Усходнім паўкуллі.
Калі —...
          калі —...
                    калі —...
Спрачаюцца імператары і каралі
За ўладу на добрай чужой зямлі,
За нафту ў Персіі, за вольныя воды,
За нечапаныя ў зямлі пароды,
За ўсё, на што вочы буржуя сквапны,—
За нафту, за вугаль, за вапну...—
Тады ім ідзе на карысць выпадак,
Тады пачынае сваю працу асадка,
Тады пачынаюць хлусіць газеты,
Прадажныя вершы пісаць паэты,—
Бо маюць праз гэта газеты грошы,
Бо плацяць паэтам ганарар добры...

А тым часам высыхаюць на травах росы,
Сохнуць нівы і дождж капае дробны...
І чакае зямля дужага чалавека.
А дужыя, дзе яны?
                    Пастраляны...
І прыходзіць зямлю ўрабляць калека
З сляпымі вачыма, абсечаным станам,
І на целе яго маладым відны
Свежыя раны вайны.

Але зноў пачынаюць хлусіць газеты
І прадажныя вершы пісаць паэты...
Усё на карысць —
                    фельетоны, харэі...
І пачынаюць архірэі...
І поп на дарогах з царкоўным кадзілам
Стогне, галаву ўзняўшы дагары.
Ён будзе прарокам дажджу і боек,
І сам ён... святога стану.
Ён словы свае не прадасць танна,
Бо ў словах яго жыве дзіва,
І скончыць казанне ён, як дагарыць
Дзень на палях і на рэчках альбо як
На захадзе рыжай пакрыецца вохрай дзень

І прыйдзе да дому галодны статак...

Тады падпаследак ён грозна стане
Наклікаць на аўстрыйцаў і немцаў смерць,
І словы на іх будуць бурай грымець:
«Изыдите вы, воины во Христе...»

Тады падпаўзуць да яго калекі,
Раскажуць яму, як раслі яны, дужыя,
Як мелі і рукі, і ногі, і сілу,
І вочы, што газамі зараз атручаны,
Каханак, што плачуць па іх маладосці...
І будуць таму ў яго прасіць лекі,
Каб больш яны сліўнямі не жылі,
Каб бачылі жыты, дарогі, сіні,
Гулялі вяселлі і ладзілі заручыны,
Каб хлеба і радасці было ў іх досыць.

І ён ім на гэта не скажа нічога,
Хаця яны ў ногі яму палягуць
І будзе хвароба іх цела корчыць...
І пойдзе ад іх ён, як злодзей, моўчкі,
І пойдзе ад іх, хоць яны не заразныя...
У галоднага сабакі — зубоў скрогат,
У галоднага чалавека — сабачы лямант,
У бязногага чалавека — ваўчыныя вочы,
У бязвокага чалавека — жабрачыя вокі;
У такіх людзей думкі ў вузе л завязаны,
Такі чалавек свой вузе л не развяжа,
Бо ў шчырасць пакрыўджанага не заверыш,
І будзе ён лекаў сабе пытацца...
Пакрыўдзіш яго,— ён затоіць горыч
І крыўду сваю будзе доўга помніць.
Як выйсця не знойдзе, тады развяжыць,
Хадзіць будзе зверам, глядзець будзе зверам,
Калоціць яго доўгай хворасці трасца,
А будзе ён мкнуцца і мкнуцца за гора,
За раны свае і за крыўду помсціць.
. . . .

Тое, што выюць ваўкі ў лесе,

Тое, што хвоя ў вочы лезе,
Тое, што восень звоніць ключамі,
Такое —
          бывае часта;
А тое, якому гарматы сведкай,
Такое —
          бывае рэдка.

3

Лясы пры вялікіх дарогах гарэлі,
Спадалі ў лесе з ляскоўак паданкі,
У попеле гарачым яны пякліся…
І шэптам полымя поўніўся сполах
Шырокіх вачэй звяроў:

Зубры і ваўкі ад агню звярэлі
І беглі з лясоў за лістоў лістападамі…
І плакалі ветры па рыжым лісе,
Што рана ў пякучым полымі
Спапяліў маладую кроў.

Жыло ў гэтым лесе звяроў багата,
Хадзілі яны па звярыных сцежках,
Дзе стаялі высокія, дужыя сосны.
Пчол даглядалі маладыя медзвядзёнкі
І крыўдзілі дзікіх пчол адвеку…

У кожнага звера была свая хата,
Песціла сонца звярыных дзетак,
Снавалі павукі празрыстыя кроены,
Над возерам чыстым гулялі падзёнкі
Жыццё іх было ад раніцы да вечара.

Стаялі салдаты, дзівіліся доўга:
Чаго гэта лес так гарыць буйна,
Па чыёй гэта вол і рушыліся ясені,
Попел гарачы лавілі азёры,
Прарэзліва крычалі дзікія качкі;

Чаму закідана вуголлем дарога
І неба зрабілася шэрым, брудным?

Выляталі з лясоў языкі ясныя
І лізалі цьмяныя зоры,
Што ад часу гарэлі і гаслі...

І, можа, ім згадкай, а можа, адказам
Загрымелі гарматы, кулямёты засакаталі,
І дзіўны туман папоўз насустрач
(Паволі паўзе ён, а вецер засвішча —
Туман закалоціцца і падымецца вышай).

І гэты туман называлі газам.
Ад яго салдаты на траве спатыкалі смерць.
Ад яго былі вочы азёр атручаны,
Праз яго на палях і ў лясах пусцела,
У салдата гарэла цела.

4

Вось ён і дзе, маленькі салдат,
Той, які верыць у заступніка-бога...
Смерць у вачах глытае даль,
Ветры з-пад ног вырываюць дарогу...
Вось ён і дзе...
Сцежкі гараць...
(Кожны чалавек смерці не жадае.)
З-пад хмар прыляцеў і лопнуў снарад...
У вачах маланкамі цемень сляпая...

Цемень...
Цемень...
Сонца дзе?
Сонца няма...
Сонца ў крыві?!
Маці!
Маці!
Прынясі свой светлы дзень
Ад лясоў блакітных і чыстых крыніц.
Маці!
Напаследак сыну
Прынясі вады і кудзеры пагладзь...
Будзе рад тваім вачам ён сінім:
Чыстая вачэй тваіх суцішыць гладзь.

...Але маці не пачуе,
                                        не пачуе...
З груганамі цела яго заначуе...
Тое, што выюць ваўкі ў лесе,
Тое, што хвоя ў вочы лезе,
Тое, што восень звоніць ключамі,
Такое —
            бывае часта;
А тое, якому гарматы сведкай,
Такое —
            бывае рэдка...

ЧАСТКА ДРУГАЯ

ДЗЕСЯЦЬ

1

Жыццё іх сумнейшае за лістапад,—
Бязногія, бязрукія, сляпыя,
Ляжалі яны ў лазарэтах і больніцах,
Кульгалі яны па дарогах знаёмых
І цела кіямі сваё падпіралі...
Ляжалі яны на шляхах і вылі пад
Ветрам, пад снегам,
            пад дымам,
            пад пылам.
Ляжалі яны пад канём конніка;
І кожны з іх быў, як апошні зломак,
За ўсё сваё гора, за ўсе свае раны.
Дзе іх збавенне, дзе іхняя радасць,
Ніхто не парадзіў ім, не сказаў...
І хто іх дарог дзяды пажнець,
І хто іх дарог асцё скосіць,
Якія багі дапамогуць ці мошчы?
Хадзілі яны аж да Кіцежа-града,
Стапталі дарогу ў святую Казань,
Хадзілі яны к стараверам у Кержанец,
Паказвалі ўсім свае хворыя косткі,

Расказвалі ўсім пра свае вочы...
Дзе іх збавенне, дзе іхняя радасць,
Ніхто не парадзіў ім, не сказаў...
Хадзіла іх разам дзесяць чалавек —
Дзевяць чалавек — кульгавых калек,
У дзесятага вочы атручаны газам...
Сумавалі разам, весяліліся разам...
Глядзелі разам на сонца заход,
Як рэкі сівым туманам крыюцца,
Як дзікія качкі ляцяць над балотам
І пачынае свой паход
Вецер —
Асіны на бок крывяццца,
І дым ад комінаў кладзецца пад плотам.

...І шмат чаго яшчэ бачылі,
І сталі сябрамі яны...
Шляхі іх кіямі адзначаны,
Што ўзяты яшчэ з вайны.

Доўга хадзілі яны,
Сачылі яны доўга,
Доўга яны слухалі,
Да зямлі прыклаўшы вуха:
Штогод ад вясны да вясны,
Штогод ад восені да восені
Цямнелі ад выбухаў просіні,
Зарывам палала дарога.
І не змаўкалі гарматы —
Чуўся іх гул глухі,
Мерлі на фронце салдаты
Ці йшлі чыкільгаць на шляхі.
. . . .

...І чулі балоты прэсныя,
І чулі ўсе птахі лясоў,
І чулі азёры і долы,
На вёсках бабулі старыя,
І чулі ўсе травы дзікія
Салдацкую сумную песню,
Паходную песню шляхоў —

І песню салдацкае долі,
І песню салдацкае крыўды,
І песню салдацкай радзімы.

2

Праходзілі дні і тыдні,
Яны працавалі ў пушчы,
І жыў на азёрах пошчак...
І рантам над далямі тымі,
Дзе ўсцяж драцяныя пусткі,
Газаў палотны вецер палошча,—
І грукат гарматны сціх,
І конніцы тупат сціх.

Усю працу сваю пакідалі,
Пайшлі на шляхі глядзець,
Каб слухаць шляхі уважліва,
І дзесяць а дно пачулі,
Пачулі такое тады:

Як рыбу з азёр рыбакі ўзнялі
Сцюдзёную, як лядзень,
І чулі, як ціха трава жыве,
Як ціха азёраў дно начуе
І доўга грымяць гарады.

Прыйшоў да іх гэты роскат,
Прыснілася доля шляхоў;
Гарачае сонца вандровак
Паклікала ў новы наход.

Пастукала ў іхнія вокны,
І ім закарцела пайсці
Туды, дзе ад ліўню намоклі
Пяскі і суглінкі пуцін.

3

Спакой свой пакінуўшы ў лесе,
На боль забываючы свой,
Ідуць яны цэлы ўжо месяц
І крыўду нясуць за спіной.

І дзевяць з адзінай марай
Сягоння жывуць на зямлі:
Адпомсціць усім генералам,
Што дзень іх крывёй залілі...

І тыдзень ідуць яны пяты,
І пяты на тыдзень дзень...
Былі яны калісь салдаты
І гора не зналі ў хадзе.

Дзесятаму дрэнна і сумна,
Ўсё сніць ён жніво і снапы,
І думае іншыя думы
Дзесяты іх сябра сляпы...

І тыдзень ідуць яны шосты,
І шосты на тыдзень дзень...
Схіляюцца руні на ростані,
І вецер паклоны кладзе.

Ідуць ім насустрач статкі —
Дзесятаму сняцца сярпы,
І кажа тады астатнім
Дзесяты іх сябра сляпы:

— Я з вамі іду, небарака,
Вачэй жа ў мяне няма,
Які я вам, хлопцы, ваяка,
Цяпер ваяваць не нам...

Сляпым толькі марыць пра жыта,
І лес іх майго не міне,
Мне век застаецца пра.жыць так,
І вы прабачайце мяне.

І дзевяць сказалі:
— Пусцім!
І дзевяць сказалі:
— Ідзі!
Глядзі там нашую пушчу

І хату нашу глядзі!

Адказваў дзесяты астатнім:
— Цяпер ваяваць не нам...
Заплакаў бы я на расстанне,—
Вачэй у мяне няма.
Відаць, не спаткацца нам болей...—
І кію сказаў:
— Вядзі!
. . . .

І мацаў ён кіем выбоіны,
І слухаў паход дзевяці...
Ідуць яны тыдзень сёмы,
І сёмы на тыдзень дзень...
Не знаюць ні болю, ні стомы,
Няма ім прыпынку нідзе.

А вораг маўчыць іх заклятый,
Дзе стан яго, сіла яго?..
Хадзіла іх дзевяць салдатаў
Без песень,
          імя
                    і сцягоў.

4

...З нагой ці з рукой кароткай
Не знойдзеш ратунку і лек...
Ішло пакалечаных продкаў
Бяздомнае племя калек.

Дзе гарматы гул громаў сцелюць
І мёртвыя сняць навіну,—
Уздымалася дужае цела
Вайною ісці на вайну...

Сяляне палацы палілі,
І ўсюды руіны ляглі,—
Дзе Бога калекі малілі,
Дзе Бога калекі клялі...

Гаворак было пра іх столькі...
Казалі яшчэ пра калек:
Яны раскідалі лістоўкі
Ля плыні вялікіх рэк.

Вяла іх і доўга і многа
Іх юная вера ў прасцяг...
Яны неслі крыўду на Бога
І новыя песні пра сцяг.

5

Не ведаю, не згадаю,
Пад шэпты якіх лістоў
На ўлонні нашага краю
Пралілі яны сваю кроў.

Ці лета было, ці восень,
Ці як рэкі рас л і ў шырыню,
Сціснулі цела іх смерці восці,
І, можа, дуб лісцём страсянуў.

І, можа, тады, калі сонца заходзіць,
Цела іх груганы дзяўблі...
Усялякае бывае ў паходзе,
А яны ў паходзе былі.

Ці лета было, ці восень,
Ці як рэкі раслі ў шырыню,
Сціснулі цела іх смерці восці,
І, можа, дуб лісцём страсянуў.

І могілак іх красаванне
Стаптана нагамі тады...
Шуміць яно сёння аўсамі
Пра іх баявыя гады...

Іх людзі часамі успомняць,
Як поле стрыгуць сярпы...
Ды доўгую гэту аповесць
Раскажа дзесяты, сляпы.
1930—1931 гг.

АНТОН ШАНДАБЫЛА

ПРАЛОГ

У высокіх стагодніх прысадах
Павятовы стаіць гарадок,
У ноч на восьмага лістапада
Там гудзе фабрычны гудок.
Рэвалюцыя! І страляніна
Плошчу, парк асвяціла агнём...
Дыктатура ідзе! І дзяўчына
Бомбу кінула ў белы дом.
Вокны ў сад адчыняючы, дзверы,
Стрэльбы кідаючы, кулямёт,
Ваяўнічыя афіцэры
І эсэры лезуць праз плот.
Яны спрытна зрываюць пагоны,
Уцякаючы ў глыб начы;
І рабочыя сцяг чырвоны
Падымаюць на каланчы!

Раздзел першы

1

У Анісіма Шкроба
гонтам крытыя
хаты,
кузня, млын
і на тры дзесяціны сад,
і стаеннікі коні,
і статак рагаты,
і шырокі, як дзежка,
зад.
Кіраваў ён у воласці пеклам
і раем —
войт дзяржаўнай казны
і царкоўнай
казны,
і медалі насіў за царом
Нікалаем —
старшыня валасны.
Кожны дзень млынары яго,

круцячы жорны,
парабкі, прыгінаючыся
да зямлі,
кавалі, запаліўшы
печы і горны,
пекла працы
клялі...
І за гробам ішла
старшынёва
апека.
І пад крыжам
крычалі яму:
— Не карай!
Перад ім на каленях, укленчыўшы,
пекла
галасіла, кляло
яго дом,
яго рай!
Рай — дзе ходзяць сабакі
і грэшныя душы,
рай — дзе бронзавыя
на куце
абразы,
дываны на падлозе,
плюшы,
залатыя, сярэбраныя
тазы...
Дом — дзе светлыя вокны
і сонца багата,
пад страхою высокай
узор з дзеразы;
дом, куды заязджаюць
у кірмаш і на свята
навятовыя, валасныя тузы.

2

Медуніцы. Антонаўкі.
Слуцкія бэры.
Пяцісценная лазня. Дубовы
памост...
Кожны год да яго

прыязджалі эсэры
на патайныя сходы
за семдзесят
вёрст.
Разам з сынам
ішлі яны ў сад яго,
доўга
там сядзелі (высокая ў садзе
трава)...
Зоры падалі ў дрэвы,
маўчала дарога...
І ён слухаў, Анісім, як крычыць
сава,
як калоціцца вечарам
ліст на асіне,
і чакаў, сам не ведаючы
каго...
Пасля сходаў эсэры
спалі
на канюшыне
з парабчанкамі
і дачкамі яго.

3

Летам парабак панскі,
Цімох Загула,
узняў бунт у маёнтку,
як прыйшоў
з вайны...
І ўся воласць вялікая
бачыла,
чула:
змоўклі шкробавы, панскія
кузні, млыны.
Шкроб на шыбкім кані сваім
вечарам хмарным
прыскакаў у павет,
лесам ехаў
адзін...
На другі дзень у воласць
атрад прывёў карны

яго сын —
Нікадзім.
Прывязалі вяроўкай пяньковай
да шулы,
хлудам парабка білі,
прымушалі:
— Нясі!
Была страшная смерць
у Цімоха Загулы:
з гадавальнікаў панскіх
глядзелі ласі,
калыхаліся, падалі дрэвы
крывыя,
адвячоркам над пушчамі
плыў маладзік,
беглі следам за ім
панічы маладыя;
біў яго Нікадзім
і крычаў:
— Большэвік!
Вяла ўперад нянавісць
Цімоха
Загулу.
Ён пранёс сваю ношу
праз увесь
панскі двор,
потым лёг на зямлю
пад дубовую шулу:
— Смерць Анісіму Шкробу! —
сказаў
і памёр.
Парабчанка-сястра галасіла
над братам,
калі ў полі трупу
засыпалі пяскі...
у асінніку ціхім, пад дубам
гарбатым
пахавалі яго
парабкі.
. . . .

4

З гарадка павятовага ў досвітак
шэры,
пераехаўшы на Сажы
паром,
праз дажджы і грымоты ўцякаюць
эсэры:
афіцэр Нікадзім
і Ром.
Разам хаты мінаюць,
платы
і гароды,
і царкоўныя коўраты праязджаюць
яны,
афіцэр Нікадзім
адчыняе вароты
у той двор, дзе жыве
старшыня валасны.

5

Пачынаецца ранак, і госці,
як дома,
у Анісіма
адпачываюць цяпер...
Мы-ж прыгадваем
біяграфію
Рома:
бацька — панскі аконам,
сын — эсэр.
Два гады ён вучыўся
на землямера;
у жніво і трубіла, і выла
вайна,
і гула пры дарозе
жабрацкая лера
пра германскія мечы
з відна...
І акопы капаючы, і паходныя
ранцы
на салдацкія прымасціўшы
гарбы,

паміралі і рускія,
і германцы
у Галіцыі,
каля вярбы.
Ром-жа хабара даў
генеральскаму
чыну,
і пад восенскім небам
і дрэвам
глухім
генерал яму поспехаў зычыў,
як сыну,
і паехаў герой ваяваць
на чужыну,
у абоз — капценармусам палкавым.
А праз тыдзень бацьку яго —
аканома
забіў панскі стаеннік у полі,
і так,
залатым крыжам і царкоўным
іконам
адпяваў яго поп
і дзяк:
«Не вкусивших грешного
плода и злака
в рай прими и врата
открой!»
(Так, як вылечы пранцы
у рыжага дзяка,
у папа —
гемарой!)

6

На стале самавар вые, свішча
ад злосці,
і сядзяць за шырокім дубовым
сталом
у Анісіма Шкроба
шаноўныя госці:
Нікадзім — яго сын
і Ром.

Р о м :

Савецкімі воласці будуць,
паветы,
у сталіцах і вёсках —
большэвікі.

Н і к а д з і м:

Парабкі прабяруцца ў советы,
мы-ж, эсэры...

Ш к р о б:

Дзівакі!
У сяле, што за семдзесят вёрст
ад чыгункі,
дзе пісьменнага чалавека няма,
Нікадзім,
вызначыць сваё права, шляхі
і кірункі
трэба мне, трэба нам,
самім.
— Мужыкі! — крыкну я,—
пастухі і аратыя,
мне — советы належаць,
а вам —
зямля,
хай-жа швы растуць залатыя,
багатыя
на раллі вашай!..

Р о м:

А я?

Н і к а д з і м:

Рызыкоўныя, марныя планы!

Ш к р о б:

Чаму?

Н і к а д з і м:

Пераждыў ты багата

трывог...

Р о м:
Табою-ж, Анісім,
закатаваны
большэвік
Загула Цімох...
Шкроб Анісім, ты слухайся
свайго сына!

Н і к а д зі м:
Будзе Ром кіраваць сялом...

Р о м:
Калі-ж зацвіце, зашуміць
канюшына,
ты ў цішы даглядацьмеш
і сад, і дом...

Н і к а д з і м:
Сваіх коней, свой статак
рагаты!..

Р о м:
А ў крыўду не дам —
я-ж твой друг
і госць!
Будзеш жыць ты, як дуб:
незалежны, багаты...

С ы н:
Магутны, шчаслівы!..

Раздзел другі

1

Шандабыла Антон
дзевятнаццатага лістапада
на чыгунцы
з таварнага поезда
злез;

на радзіму прыехаў
ён з Петраграда,
і дарога цяпер
павяла яго
ў лес.

*

Чулі рэкі і азёры,
чайкі сумныя крычалі,
гулі дрэвы і пячоры,
як Загулу катавалі.

*

Шандабыла акопы прайшоў,
лазарэты
і франты,
і ў яго адрасла
барада...
у паходным ранцы
ляжаць газеты,
тры брашуры Леніна,
хлеб,
вада.

*

Кара — вырасла травою
і наскрозь праходзіць глыбы,
пад глыбокаю вадою
захавалі яе рыбы.

*

Дрэвы, голыя, цвёрдыя.
У лісты ляж,
паклікай:
будзе рэха дрымотных, суровых
зім...
Ціхім ранкам у лесе,
на дарозе вялікай
Шандабылу сустрэў афіцэр
Нікадзім...

*

Кара — цёмнае карэнне
і падземны гул крыніцы,
кара — яснае гарэнне
перуна і бліскавіцы.

*

Дзяцел дзюбаю
ў сук біў сасновы
са звонам,
Нікадзім з каня злазіў
у дрэвах старых;
пры дарозе пад восенскім
небам і клёнам
адбылася сустрэча і ростань
у іх.

*

Так, як дождж, як град над гаем,
не праходзіць кара міма,
а ў дарозе насцігае
афіцэра Нікадзіма.

Раздзел трэці

1

Галыншчынай завецца бор,
Там панскі сад і двор,
Палац над кручаю ўгары
І вокнаў трыццаць тры.

Жыве ў ім Ластаўка Макар —
Сын берастовых труб,
Агей Жаўна і Вольдемар,
І сірата Якуб.

Нарэшце з хутарскіх сядзіб
Прыбег Даніла Дыб,
Ён кляў свой парабкоўскі лес,
Звон гаспадарскіх кос.

І ў сем'ях слухалі людскіх,
І ў путчах чулі, як
У панскія харомы іх
Склікаў Антон — рыбак.

Шабля секла, куля біла —
Не загінуў ён.
Клікаць яго — Шандабыла,
А імя — Антон.

2

Плылі яны пад вярбою,
Па вірах плылі,
Ішлі яны далiною,
Гарою ішлі.

А ўслед вецер апантаны
Вые па шляхох,
Пад якімі пахаваны
Загула Цімох.

Над магілаю Загулы
Асіннік і бор,
Трубяць трубы, ходзяць гулы
З бугра на бугор.

Самотнаму земляробу,
Сыну рэк і хмар,
Выказаў сваю жалобу
Ластаўка Макар:

— Прыгадаю, як на пана
Рабілі за трох,
Позна клаліся і рана
Трубілі ў барох.

Па гадах ты быў мне сынам,
А ў прыгодах — брат.
Пакланюся-ж я асінам,
Што пасталі ў рад. —

Самотнаму земляробу,
Сыну труб і хмар,
Выказаў сваю жалобу
Паляк Вольдамар:

— Трос акопы, ірваў целы
Гарматны набой,
Ачумелы, адзічэлы
Ты кідаўся ў бой!

Нас вялі адны забойцы
На сусветны бой,
І тады мы ў першай бойцы
Стрэліся з табой.

Бліснулі штыкі, і хмары
Засланілі свет,
І нас разам санітары
Бралі ў лазарэт. —

Самотнаму земляробу,
На адвечны сон,
Выказаў сваю жалобу
І рыбак Антон:

— Цябе нетры прыгарнулі,
А трава і мох
На грудзях тваіх паснулі,
Загула Цімох.

Гэй, ляжы ў трупе, памершы
Парабак, змагар,
Калі-б жыў ты, быў-бы першы
У нас комунар!—

І пайшлі яны па моры
Світальнай расы
Аглядаць свае аборы,
Лугі і лясы.

3

На кручах арахоўнік рос
І трос на кручы росы,
Дванаццаць неслі яны кос,
Як бліскавіцы косы.

За лесам панскім лёг бальшак,
Што войнамі быў біты:
Яны глядзелі разам, як
Там урадзіла жыта.

Яны пайшлі пад дужы дуб,
Што раны меў на целе,
Паставілі пад дубам слугі
І доўга ўдаль глядзелі.

Ім землі, пасбішчы відны —
І ўчулі комунары,
Што косы ў іх цяпер адны,
Шляхі адны і мары.

Раздзел чацвёрты

1

Калі прыйшоў у воласць брат,
Ром прывітаўся строга:
— Чаго ты ходзіш, як жабрак?
Чаму маўчыш, нябога? —
Брат перад братам гнецца ў крук,
Як да зямлі прыкуты,
Здавалася, з вачэй яго
Глядзяць вякі пакуты.
— Быць я хачу багатыром! —
І слухаў брат маўкліва...
— Мець парабка, вялікі дом,
Свой сад, каб жыць шчасліва!..

2

Ён сам абраў палетак той,
Гарбаты дуб расце там,
Жыты і травы над ракой,

Што слепяць вочы цветам.
Паставілі на ўзлессі дом,
Як след — казённай масці.
Зямлі адрэзаў брату Ром
Ад лепшай панскай часці.
На ўсе дарогі і канцы,
Як толькі кінуць вокам,
Адзначыў межы і капцы
У землю ўбіў глыбока.
Па сёлах, вёсках даў загад,
Што сонца адрачэцца,
Што адрачэцца маткі гад,
Які на гвалт памкнецца.
А брату наказаў: — Жыві
Пад свістам пушчы сумным,
Сярод пакутных нас слыві
Гаспадаром разумным!

3

Тады як скочыў на каня,
Як даў каню пад бокі, —
Да позняй ночы ад паўдня
Гулі ў дарогах скокі.
Дзе знак кідалі капыты,
Раслі ў тым месцы дзівы:
— Касіце панскія жыты!
І маладыя нівы! —
Як хроп той конь, аж беглі з хат
За ім людскія сем'і:
— Належаць вам ад гэтых дат
Усе лясы і землі! —
Як бег той конь, ажно сычы
Знікалі ўноч і слеплі.
— Сам пушчы панскія сячы,
Будуй дамы і грэблі!

4

Калі-ж дванаццаць чалавек
Прыйшло на хутар з гвалтам,
Ён гэта палічыў за здзек
І стаў агнём і гартам.

— Усім я землі раздаю, —
Закон на гэта маю!
Злачынцаў-жа, што чыняць гвалт,
Сваёй рукой караю! —
Не рып асін, не соснаў звон,
Не перун трэснуў з хмары,
А біў яго рыбак Антон
Крывым дубцом па твары.
У крэмень дзікі і тугі
Тут завязаўся вузел.
А на гняздзе сваім з тугі
Аж крыкнуў бедны бусел.

5

Расла навала, трэск і стогн,
Гул прагрымеў над Сожам,
Сваім сябрам рыбак Антон
Казаў:—Мы пераможам!
Вар'яцеў бацька яго Сож,
Шалела завіруха,.
Маланкі бліскалі, а дождж,
А град сек доўга, глуха.

6

Пасля, магутная калі
Знікала ўдаль грымота,
Яны, суровыя, ішлі
На Чортава балота.
Як дзікія абшары там
Капалі ў тое лета
Яны, апавядае нам
Наступны сказ пра гэта.

Раздзел пяты

1

Над пустэляю ўгары
Павесілі гонг,
Людзі, птахі і вятры
Хісталі яго.
І ў мядзяны гонг б'ючы,

У дождж і ў прыпар,
І карчуючы карчы,
Чуе комунар:
— Тарфянішча абраблю,
Каб гуло, як медзь.
Даглядаючы зямлю,
Буду хлеб
мецьǃ

2

Загукаў на працу гонг
Бліскучы, крывы...
Звон сякеры, тупат ног
Азваўся з дрыгвы.

Там працуюць ад цямна
Сягоння яны.
Аднаго толькі няма
Агея Жаўны.

Міма багнішча ідзе
І маўчыць Агей...
— Быць бядзе, быць бядзе! —
Б'е ў гонг сухавей.

Пытаецца Дыб тады
Праз гоні і гаць:
— Гэй, Агей! А ты куды?
— Венікі вязацьǃ

3

А ў тым доме за бугром,
Дзе высокі гай,
Вашыя хаўтуры Ром
Адзначае хайǃ

Вы-ж працуйце да зары,
Ад вашых сякер
Дрэвы скачуць дагары
І якоча зверǃ

4

Трэці і чацвёрты дзень
Працуюць яны,
Прыблукала ў сосны цень
Агея Жаўны.
Слухае ён скрогат піл
І рыдлёвак звон,
Дзівіцца праз дым і пыл
На балота ён.
Ластаўка Макар тады
На калоду ўзлез:
— Гэй, Агей! А ты куды?
— Па ягады ў лес!

5

У дзікіх соснах за сталом
Васпанства банкетуе,
Гасцей сваіх гарэлкай Ром
І брат яго частуе.
Чырвонавокі самавар
Хістаецца, іскрысты;
Агніста-рыжы гаспадар
Нясе яго, ўрачысты:
— Крыві табе пазычыў бор
З крыніц сваіх даволі,—
У рошчынах тваіх чабор,
Што рос на нашым полі.
Няхай шалеюць за бугром
Дажджы, маланкі, сцюжы,—
Карысным зеллем і агнём
Грэй, браце, нашы душы! —
Пасля ішлі за касагор,
Раўлі аднагалосна,
А сосны чулі іх згавор
І рагаталі злосна.

6

І негаваркі ён быў,
Ром яму калі
На Галыншчыне адбіў
Валоку зямлі.

Як дазналіся яны,
Пайшлі моўчкі ў лог,—
Толькі чуецца з багны
Гул і топат ног...
Але гонг у трэці раз
Аглох на вадзе,
Міма багнішча якраз
І Агей ідзе.
Загукаў Антон тады,
Стаўшы пад дубы:
— Гэй, Агей! А ты куды?
— У лес па грыбы!

Раздзел шосты

1

Устрывожыў іх
На ранку
Крык і рогат
Невядомы,
Ногі тупалі
Па ганку,
Рукі грукалі
У харомы.
І, пачуўшы крыкі,
З печы
Падхапіўся
Дыб Даніла,
Страсянуў тады
За плечы
Ён Антона:
— Шандабыла! —
Чуе рогаты
І кпіны
Шандабыла,
А тым часам
Маткі збегліся,
Мужчыкы
І глядзелі ў вокны
Разам.
Бачылі — на ўсходзе

Сонца,
Самі білі
Сабе ў грудзі,
Мітусіліся бясконца
Тут і там
Чужыя людзі.
Білі ў засланкі
І вёдры...
Мур высокі,
Камень цвёрды,
З крыўды літы, літы
З громаў!..
— Прэч з харомаў!
— Прэч з харомаў!
— Прэч з харомаў!..
І дзяўчына
Захісталася,
Паблекла...
Кінутая ў дом
Дзічына
Леніна партрэт
Рассекла.
Як бліснулі
Вочы ў Дыба,
Валасы паўсталі
Дыба:
— Рукі маю,
Стрэльбу маю.
Стрэльбу ў рукі:
— Пакараю! —
Злосці ў яго, сілы
Столькі,
Што яна яго
Паліла,
Кінуўся да стрэльбы,
Толькі
Не дазволіў Шандабыла.

2

Бярэ ў рукі адмысловы
Кій з бярозавага біла

І гаворыць так суровы
Шандабыла:

— Выбірайцеся ў дарогу,
Набівайце патранташы,
Каб чакалі на трывогу
Стрэльбы нашы!

Там, у грамадзе вялікай,
Забывайце свае болькі,
Не распачынайце дзікай
Бітвы толькі!

Нам спакой і волю бор дасць,
Данясіце-ж да сасонак
І жыццё дзяцей, і гордасць
Сваіх жонак!

Каб сыны ў мяхах ваўчыных
Крэпка спалі на світанку,
Вы спявайце, везучы іх,
Калыханку!

Каб ніхто з іх не пабачыў
Слёзы матак, зірк трывожны,
Каб надоўга след тут значыў
Крок наш кожны!

3

— Ёсць! — сказалі комунары
І стаеннікаў запрэглі,
Рэчы ўсклалі на мажары
І загрукалі па грэблі.

4

Ідуць яны ўпрочкі, папасам,
Па травах, праз пыл і гром,
І чуюць: з натоўпам разам
Кляне Шандабылу Ром.

— Твой бацька — жабрак

гарбаты,
Вучыў яго кій ды бізун,
Чаго-ж ты ў панскія хаты
Лезеш?!
— Гарбун!
— Гарбун!

— Білі й цябе па твары,
Як пасвіў ты панскі табун,
Не хлеб ты збярэш, а пажары
На гэтай зямлі!
— Гарбун!
Хаваючыся за спіны,
З натоўпу
Агей Жаўна
Крычыць яму;

— Троп звярыны
Табе дарога адна!—
Свой позірк адвёўшы суровы,
Ідзе, маўчыць комунар;
Рыкаюць быкі і каровы,
Прывязаныя да мажар.

5

Пятую вярсту
Мінае
Табар іхні
Безгалосы;
Свой да іх інтэрас
Мае
Рог —
Дзівак і дурань
Босы.
Ромавых кароў
Пасе ён,
І на трубах грае
Розных...
Бізуном сваім
Трасе ён,
Як ідзе па травах

Росных.

— Бі! — яму крычаць тут
Людзі,
І ў сабе адчуўшы
Сілу,
Глуха кулаком
У грудзі
Рог ударыў
Шандабылу.

Той ішоў высокі,
Горды,
І яго шляхі
Гуталі,
А навокал білі
У вёдры,
І раўлі, і рагаталі.

6

І Шкроб Анісім пад дубам
Скакаў на майдане ўбаку,
Б'ючы пугаўём і хлудам
Па костках, па рэбрах быку.

Але падхапіў на рогі
Угневаны бык яго
І кінуўся прэч з дарогі,
З людскога пекла свайго.

Так бег ён магутны пад хмару,
Каб волю звярыную мецъ,
І нёс дарагую ахвяру—
Чужую, крывавую смерць.

Так бег, уцякаў ён з палону,
Каб трапіць самому ў палон,
І скочыў, шалёны, з разгону
У глыбокае возера ён.

І людзі доўга, жахліва

Угледаліся ў змрок катлавін,
Як бык рагаты маўкліва
На бераг выходзіў адзін.

Стаяў ён над кручаю ў зморы,
Жывых вітаючы з днём,
І вочы яго, як зоры,
Смяротным гарэлі агнём.

7

На вярсце міналі шостай
Комунары лес адны,
Збочыўшы з дарогі простай,
Там спыніліся яны.

Сосны іх сустрэлі шумам
Крон абуджаных сваіх,
Адзінотаю і сумам
Прывітала ўзлессе іх.

І вандроўныя палаткі
Будавалі там яны,
І спявалі ў соснах маткі,
Каб заснулі іх сыны.

Раздзел сёмы

1

Антон спявае на Сажы,
Зноў сэрца яго ў крыўдзе,
Хістаюць хвалі траў нажы,
І вечар цёмны ўкрыў дзень.

Жылі, як будаваўся Ром,
У лесе адгалоскі,
Цяпер сваім «багатыром»
Яго назвалі вёскі.

Праз бор да рэк ідуць быкі
Блукаць у травах росных;
На адвячорках парабкі

У дзікіх скачуць соснах.

А комунар Агей Жаўна
Жыць выбраўся ў гушчары,
Арэ з відна і да відна
Свае ў расе папары.

2

Не вечна месяцу вісець;
Жытам стаяць пад пылам
І спець...
Ён закідае сець
І гулка ў дно б'е білам.

Да хутара плыве Антон,
Шлях па вірах прастуе,
Адпомсціць Рогу едзе ён,
Што ў сасняку начуе.

3

Кіруе човен ён вяслом,
Над ім паўсталі строі;
Яму відаць: і троп і дом,
За домам шлях і хвоі.

Стаіць іх разам дужых сто,
Пад імі ў шуме, ў стоме
Спаць чалавек кладзецца, што
За парабка ў тым доме.

Відаць Антону, па расе
Ром-гаспадар ступае,
Ён гнеўна бізуном трасе,
Чутна ў ім сіла злая.

Падбег да парабка: —Маўчы! —
І глушыць кулакамі,
Той, падаючы, за карчы
Чапляецца рукамі.

Калі-ж на тропе гаспадар

Прыбіў яго аб хвою,
Страшны, ён кінуўся ў гушчар,
Лес ломячы сабою.

Бег парабак гадзіну, дзве
На галас воўчы,
Па дзеразе, па крапіве,
Што лезла ў вочы.

4

— Ёсць ворагі і ёсць сябры,
Ёсць бедны люд, багаты,
І дуб той самы на гары
Сукі прасцёр, гарбагы.

Раздзел восьмы

1

Сонца знікала за стрэхі,
За дрэвы, за панскі сад,
Калі скакаў праз маёнтак
У пыле і ў стоме атрад.

Трымаючыся за лейцы,
Плылі ў вечаровы спакой
Стомленыя продармейцы
Над радаснаю зямлёй.

2

Насустрач ішлі барадатыя,
Прыбраныя ў рушнікі,
Гасцей сустракаць багатыя
І хітрыя мужыкі.

Трымаючы сцяг чырвоны,
— Ура!—крычалі яны,
І нізка б'ючы паклоны,
— Адкуль вы? — пыталі.
— З вайны!

3

І бег ад хаты да хаты,
Гасцей размяшчаючы, Ром,
І іх частавалі дзяўчаты
Святочным тады пірагом.

І мёд быў з пчаліных хатак,
І рыба з вуд рыбака,
І рыжы рагаты статак
З атаў прынёс малака.

4

Глухою поўночнай парою,
Яны ўсе заснулі калі,
Вяскоўцы забралі ў іх зброю,
А коні на хутар вялі.

І ў цемры маўклівай, глыбокай,
Праз гул дарог і праз сон,
Прымчаў сюды з пушчы
далёкай
І ўсё гэта бачыў Антон.

5

У страляніне і ў стоме
Сяло пакідаў продатрад,
Самотна плылі на пароме
Байцы і глядзелі назад.

Там іхняга камісара
Замкнулі ў дубовую клець...
Пярун паліў дрэвы, а хмара
Расла і гарэла, як медзь...

6

Антон сачыў. Спачатку Ром
У дзверы біў старанна,
У камісара пад акном
Пасля хістаўся п'яна.

Пад ім гула зямля, як склеп,

Апоўначы, трывожна,
І поўз па травах яго шэпт
Таемна, асцярожна:

— Хавацць цябе жывога ў дол
Я заўтра загадаю,
Мой брат табе ўжо высек кол
З асінавага гаю! —

Ром рагатаў, а камісар
Не адказаў нічога;
І быў спакойны ў вязня твар,
Далёкаю — трывога.

— Праклён табе ад нашых глеб,
Ты край трывожыў мірны:
Камбеды — хлеб, комуны — хлеб,
У склепы лез і ў свірны. —

Ром рагатаў:—Праклён! Праклён
А сам знікаў у змроках;
І падымаўся з траў Антон
Услед па яго кроках.

7

Ён доўга адгібаў прабой
І выў ажно ад болю,
А потым вязня за сабой
Вёў комунар на волю.

Казаў яму: — За мной, за мной!
Тут конь ёсць мой і рэчы.
На ім паскачам мы з табой
У комуну, чалавеча!

Там будзеш ты, як друг, як госць,
Там зробіш свае справы!
Вялікія ў нас зоры ёсць!..
Дубы-ж гудуць! А травы!..

Працуем дзень, працуем ноч,

І вечары, і ранкі:
Мы дрэва пілім, палім корч,
Капаючы зямлянкі.

Гарыць агнішча, дол дрыжыць,
А ў твар б'е дождж і сцюжа...
Мы ў тых зямлянках будзем жыць,
Як у харомах, дружа!

8

І чуў Антон адказ такі:
— Скачы-ж туды, дзе зоры,
Імчы адзін паўз ветракі,
Мінаючы азёры!

Сюды склікай людзей сваіх.
Хавацца ў лесе годзе!
Скажы ім, каб у стрэльбах іх
Былі куркі на ўзводзе!

Раздзел дзевяты

1

На балоце гонг аб дрэва
Нечакана ўдарыў сам,
Захістаўся ўправа, ўлева...
Шандабыла скача там!
. . . .

У дрыгве і пад карчамі
Пракапана магістраль,
Карнявішчамі, імхамі
Зарасла яна амаль.

Чуе гонг сваё выгнанне,
І плыве з балота звон,
Комунараў на змаганне
І да працы кліча ён!
. . . .

І гудуць лясы ў пагрозе,

А між дрэў блішчыць агонь,
У прысадах на дарозе
З цемры вырас коннік, конь.

Як віхор магутнай сілы,
Конь імчыць пад ветракі,
У яго на скронях жылы.
Як дубовыя сукі!
. . . .

Ля вогнішча комунары
Рыхтаваліся ў паход:
Набівалі патранташы,
Стрэльбы ставілі на ўзвод.

Шандабыла ў соснах дзікіх
Прыпыніў каня свайго,
Заірзаў і капытамі
У дол ударыў конь яго.

Ён праз кручы і выбоі,
І праз вогнішчавы дым
Бег ізноў на шлях: — За мною! —
І скакалі ўсе за ім.

2

— Гаспадар! — загукаў
Даніла.—
Адчыняй насцеж гумны
і склеп,
Жыта сёлета добра
ўрадзіла,
Мы прыйшлі малаціць
свой хлеб!—
Пачынаецца так
Сказ аб хлебе,
Сказ пра страшную ноч,
Калі
Зоры ярка гарэлі
У небе,
Чалавек паміраў

На зямлі.
. . . .

Сеўшы ў крэсла за стол
дубовы,
На куце маўчаў гаспадар.
— Дзе ключы?—малады
і суровы
Запытаўся ў яго
камісар.
Ром зірнуў яму ў вочы,
Стаў роўна,
І ад злосці затросся,
Як кат;
Потым кінуўся ў дзверы
Раптоўна,
Потым грозна паклікаў ён:
— Брат!..—
І маўчалі стагоднія хвоі!
Яны ведалі толькі адно,
Як у братавым цёмным
пакоі
У лес адчынена насцеж акно.

Што ў глыб лесу бег брат
І нёс зброю —
Нёс сякеру
Крывавую ён,
Што апошні раз біўся
Аб хвою
Пад акном
Шандабыла Антон.

А вакол яго дрэвы
крывыя
Падымаліся, падалі
ў ноч,
Калыхаліся травы
чужыя,
А па кручах бег камень
і корч.

Шандабыла адтуль
Ад поўночы
Аж да самае раніцы
Поўз,
Закрываў яго сумныя
Вочы
Вераснёвы світальны
Мароз.

Нават цяжка мне выказаць
                    вершам
І як нёс, і як клаў
                    на парог,
І як выў над Антонам
                    памершым,
Як над братам, парабак
                    Рог.

3

Потым там іх шла
Галасіла,
Потым падала ў лесе
Сасна.

Ром сякерай засек
Шандабылу,
І нябожчыку будзе
Труна.

Не прасілі яны
Чужой ласкі —
Самі пільшчыкі,
Цесляры...
Распілоўвалі дрэва
На часткі,
Габлявалі яго
На зары.

4

Як хавалі яны

Шандабылу,
Быў цяжкі і бясконцы
Іх шлях:
Неслі гроб на сабе
Да магілы,
У жалобе быў схілены
Сцяг.

А хавалі яны яго
У полі,
Сярод восенскіх красак
І бур.
У мясцовасці гэтай ніколі
Не было такіх мужных
Хаўтур.

Калі-ж труп засыпалі
Зямлёю,
Змоўкла ўзлессе, прыслухаўся
Стэп:
Над магілай апошнім
Боем
Тройчы біла дванаццаць
Стрэльб.

Эпілог

1

Быў час між лета і вясны.
Спачатку дрэвы сонца грэла,
А потым білі перуны,
І хата цэлы дзень гарэла.
У хаце жыў Агей Жаўна
І не заспеў быць на пажары,
Ён перад гэтым ад відна
Касіў, араў свае папары.
Калі ён прыскакаў, агнём
Ахоплены былі ўсе сцежкі,
Вакол стаяў і трэск, і гром,
І сыпаліся галавешкі...
Згарэлі ўсе будынкі, сад

І дзве калоды пчол пад клёнам,
А жыта сек за хатай град
І ў сосны біўся ён са звонам.

Раўла стыхія хмар і рэк,
І рагатала на ігрышчы,
Яе ахвяра — чалавек
Стаяў адзін на папялішчы.

2

Там, дзе крывавыя сляды,
Там, дзе халодны жвір магілы,
Растуць будынкі і сады
Імя Антона Шандабылы.

3

У комуну дарогай
бясконцай,
што праз рэкі, лясы
ідзе ў свет,
коні быстрыя
скачуць пад сонцам,
госці едуць
на сход,
на банкет.
Першы госць — сакратар райкома
Праз палі едзе ўдаль
спакваля
міма чэрвеньскіх красак,
вядома,
і высокага жыта
каля.
Бачыць: травы, а ў травах —
магіла,
вецер цені иа ёй захістаў.
І тут злазіць з каня
Дыб Даніла
адпачыць сярод жыта
і траў.
І начальнік палітаддзела
едзе ў госці праз лес

на бальшак,
пад ім конь скача ўпэўнена,
смела,
дрэвы-ж, кручы нагадваюць,
як
быў ён некалі тут
камісарам.
Гэты лес і троп гэты
якраз,
перадаўшы наказ
комунарам,
мінаў конна і пеша
ў той час.

4

Гарацць ярка сцягі
над комунаю,
ёй сягоння пятнаццаць
год.
Старшыия стаіць
за трыбунаю,
і прыехалі госці
на сход.
Урачыстыя будуць
праводзіны
большэвіцкай вясны
і сяўбы;
у высокае лета
ўваходзіны,
свята працы і
барацьбы!

1932—34 гг.

БАРАНАЎ ВАСІЛЬ

1

Ужо адкаціў кулямёты
Да самай мяжы батальён,
Адходзяць манчжурскія роты
З ахвярай сваёй за кардон.
Суровый выгоць мяцелі,
Далёкая плача зямля,
Нясуць на японскім шыкелю
К заставе чужой Васіля.
Не чуў, ці баляць яго раны,
Ці сціішыліся яны,
Віхураю закалыханы
Шчаслівыя сніў ужо сны...
І сніў ён сяброў па заставе,
Нібыта, як некалі,
Зноў
Ён з імі ляжыць на атаве,
Прыехаўшы ў госці дамоў.
І смажыць яешню ім маці,
На стол падае каравай,
Абходзяць яны сенажаці,
Увесь яго радасны край.
Наведацца кожнае хаты
Байцоў заклікаюць дзядзькі,
Скакаць запрашаюць дзяўчаты,
На рыбу завуць рыбакі.
Нарэшце, ён бачыць на ганку
Дзяўчыну.
Чакае яна.
Ужо маладзік на гулянку
З-за цёмнага выплыў гумна.
З байцамі сядзяць на бярвенні
Дзяўчаты, хлапцы, хлапчукі.
І вось яны разам.
Два цені
Кранаюцца срэбнай ракі.
Другія таксама кахалі
І шлюб неадкладны ўзялі.
— А вы-ж як?—выпытваюць хвалі,

А ваша вяселле калі?..
Мяцелі ўжо сціхлі. Дарогі
Ляжаць ад радзімы ў палон,
І нізкага месяца рогі
Святлом абліваюць кардон...
Як блізка яму, як далёка
Да родных, знаёмых мясцін.
На сэрца так цяжка, так лёгка
Кладзецца і сон і ўспамін.
Суровый сціхлі мяцелі,
Далёкая плача зямля.
Нясуць на японскім шынелю
К заставе чужой Васіля.

2

Панеслі ад роднай краіны,
Ад роднай заставы ў зіму.
Ён ведаў, што з гэтай хвіліны
Жыццё не патрэбна яму.
Пыталіся:
Дзе на граніцы,
Схаваныя ў сопках якіх
Гарматы глядзяць праз байніцы
На варце абшараў сваіх?
Схаваны ў якія зямлянкі,
Каб загадзя рушыцца ў бой,
Совецкія хуткія тапкі,
Што ломяць гушчары сабой?
Схаваны ў якія ангары
І дружна, у час небяспек,
Ляцяць самалёты пад хмары,
Зніжаюцца смела да рэк?
Прыходзілі тройчы. Пыталі
Удвух, але ўсё пра адно.
У крэслах сядзелі,
Чакалі
Ці так пазіралі ў акно.
Тады ён прыўзняўся. Дарога
Ішла за слупы, за мяжу.
Радзіма чакала...
— Нічога,

Нічога я вам не скажу!..—

Квантунскі чыноўнік ласкава
Даводзіў яму і сцвярджаў,
Што іх дарагая дзяржава —
Мацнейшая ў свеце з дзяржаў,
Яна яму стане радзімай,
Найлепшай радзімай з радзім,
Дасць працу, адорыць грашыма
І памятаць будзе аб ім.
Зямлі ён купіць сабе зможа
І жыць каля цёплых марэй
З японскай дзяўчынай прыгожай,
Хай толькі раскажа хутчэй...
Жывуць-жа тут рускія людзі,
Ды як яшчэ, пане ты мой!
І ён перакладчыку ў грудзі
Пастукаў, як доктар:
— Герой!..—

Героі аднак змізарнелі,
Бо ўсё-такі, як ні кажы,
Раней яны фабрыку мелі
Па той бок манчжурскай мяжы.
Але адбыліся падзеі,
Змянілася ўлада
І ўрад,
І не засталося надзеі,
Хоць пеша, патрапіць назад.
Змяніўся і выгляд іх хлёсткі,
Слухмяна віляюць хвастом,
Японскай чакаючы косткі
Пад бедным манчжурскім сталом.

Так думаў Васіль.
І ад стравы
Адмовіўся з гэтай начы.
Далёка ад роднай заставы,
Не еўшы, ён сох, не сплючы.
Ні шчасця чужога, ні волі —
Няволі зазнаў ён турму.

Паны-перакладчыкі солі
Насыпалі ў раны яму.
Васіль не сказаў ім нічога,
Маўчаў ад зары да зары.
І розум да сэрца жывога
Упарта звяртаўся:
— Памры...
Яны яго білі за гэта,
І ён не хацеў ім сказаць,
Узброена як і-адзета
Яго пагранічная часць.
Стаяць у вадзе прымушалі,
Ён думаў:
«Калісьці яны
Сібірскіх дзядоў катавалі
У дні грамадзянскай вайны».
Дзядоў тых смяротныя раны
Адчуў ён:
Пад сэрцам гараць.
Іх справе, іх клятве аддань,
Баранаў пачаў паміраць.
. . . .

3

Кароткі, халодны, як жаба,
Сядзіць за зялёным сталом
Чыноўнік квантунскага штаба
І рыпае вечным пяром.
Вачэй яго позірк парожні —
Апухлі яны, заплылі...
Салдаты на допыт апошні
К яму Васіля прывялі.
Ён глянуў. З паперамі папку
У шафу замкнуў за сталом,
Напяў аблавухую шапку
І выйшаў адтуль з Васілём.
Разутага вывеў на ганак,
Каб родную ўбачыў зямлю.
Тайга заінела, быў ранак...
— Ты вольны!..—
Сказаў Васілю.

Радзіма!
Ён кінуўся босы
У нетры густыя, дзе век
Ні сані не йшлі, ні калёсы
І лыжы не гнаў чалавек.
Ляцеў па выбоінах колкіх,
Аж снег пад нагамі гарэў,
У леташніх хвойных іголках
Здранцвеўшыя пальцы ён грэў.
У радасным стомленым звоне
Прасілася сэрца дамоў.
Радзіма! Твой сын не ў палоне,
Ён вольны, ён радасны зноў.
Святлом сваіх цёплых усмешак
Ты шлях пракладаеш яму,
І матчыны рукі да сцежак
Ты сыну прасцёрла сваму.
. . . .

Памёр у японскім .палоне
Вялікай радзімы герой.
Апошняю марай сваёй
Ён быў сярод нас на кардоне.
Чужая за вокнамі сінь...
Стаяць яго каты з трывогай...
Хоць сумна,
Але з перамогай
Загінуў Баранаў Васіль,
Мы-ж памяць героя ўшануем
І справай, і песняй, сябры,
І помнік яму пабудуем
З гранітнай уральскай гары.

1931 г.

У ЗЯЛЁНАЙ ДУБРОВЕ

1

Рыбак Панцялей
Адмыкаў яму лодку.
— А ну, весялей!..—
Пакідаў ён слабодку.
Азёрная сінь
Дыша лёгкім туманам.
Світае.
Васіль
Едзе шляхам люстраным.
Дзень вольны.
Якая
На плёсе выгода!..
Прыедзе. Спытае:
— Хрысцінанька, згода?
І возьме баян.
І слухмяная лодка,
Паўз поплаў, за стан
Павязе іх далёка.
(Яна — звеннявой
У брыгадзе ягонай.)
Ён спыніцца з ёй
Ля дубровы зялёнай.
Пасядуць пад тымі
Лістамі ў лясочку,
Дзе колісь малымі
Сядзелі ў цянёчку.
З ласкавай рукі
Рыбака Панцялея
Віць будуць вянкі,
Дзе лясок зелянее.
Дзень вольны.
Якая
На плёсе выгода!..
Прыехаў.
Пытае:
— Хрысцінанька, згода?
Маўчыць звеннявая,
Бо ёй не да тога.

Чаму?

Палявая
Пыліцца дарога.

Вазкі на рэсорах
Ныраюць за ўзгоркі,
Імчаць па прасторах
«Чырвонае зоркі».
Прымі прывітанне,
Калгасе багаты!
У яснае ранне
Мы едзем у сваты.

Прыехалі ў сваты,
На покуце селі...
Спяваюць дзяўчаты
Сватам аб вяселлі.
Хрысціна шчаслівa
Глядзіць на Івана:
Пры ўсіх — сарамліва,
Пры ўсіх — закахана.
Не зналі ўсе чыста,
І маці не знала,
Калі трактарыста
Яна пакахала!..
Ні разу начамі
На прызбах арцелі
З дзяўчатамі, з намі
Яны не сядзелі.
Здаралася часам
За трактарам разам
Іх бачыць у полі,
На прызбе-ж — ніколі.

Калгасаў ці мала
Аб'ехаў араты,
Чаму-ж так удала
Патрапіў у сваты?
Спытайце нявесту,
Нявеста адкажа...

Ці рада прыезду
Падружачка наша?

2

У даўнім звычаі
Пяклі караваі,
Пшанічныя вушкі
З Хрысцінай падружкі.
. . . .

З відна да цямна
Гамонка, гаворка,
П'юць госці да дна
І крывяцца:
— Горка!..
Было там людзей
Ці мала, ці многа,—
З вяселля-ж гасцей
Чакала дарога.
Хрысціну радня
На ганак выводзіць;
На двор старшыня
З Іванам выходзіць;
З гасцямі-хлапцамі
Стаіць, разважае:
— Падумайце самі,
Няўдача якая!..
Пяць год працавала
Хрысціна з сябрамі,
Хіба гэта мала?
Падумайце самі...
Скажу я вам шчыра,
Хай будзе, што будзе,—
Майго брыгадзіра
Вы крыўдзіце, людзі.
Яму хоць у вір,
Што за нашым за станам.

Васіль-брыгадзір
Падыходзіць з баянам.
— Дамоў, трактарысты?

І думае думу;
Баян галасісты —
Ратунак ад суму.
Хрысціне здаецца:
Знаёмае вока
Глядзіць ёй у сэрца
Глыбока, глыбока.
— Зайграў-бы?
— Няміла. —
Каму ён зайграе?
Што ты нарабіла,
Дзяўчынка малая?
Вы поплаў касілі
Штолета над плёсам;
Вы хлеб адвазілі
Чырвоным абозам.
Былое, вядома,
Прыгадваць не варта.
Стаіць нерухома,
Маўчыць ён упарта.
А можа, Хрысціна,
Цябе ён кахае?
Пра гэта дзяўчына
Не знала, не знае.
Ля ганка машына
Гудзе грузавая.

І ў тую хвіліну,
Як лёгкія птушкі,
Паселі ў машыну
З нявестай падружкі,
Праехацца з ёй
Напаследак гатовы,
Адзінай сям'ёй
Да зялёнай дубровы.
З ласкавым дакорам
Завуць яны хорам:
— Залазь, Васілёчак!
— Сыграеш разочак!

Узлез.

На баяне
Зайграў развітанне.
За плёсам, на стане
Дарогі ў тумане.
Там голубы ў згодзе
Пад лес паляцелі,
Там сонца заходзіць
За гумны арцелі.
Тулы пакацілася
Мякка машына.
Чаго засмуцілася
Наша Хрысціна?
Ты едзеш, ты едзеш
Для ўсіх нечакана,
Як трэба нявесце,—
У хату Івана.

Вось поле, дзе разам
Былі за работай,
Лясок за калгасам,
Дзе бачыўся ўпотай.
Вось елачка тая
Над ціхай мясцінай,
Дзе Першага мая
Ёй стрэўся з Хрысцінай.
Мільгаюць сцяжынкі,
Як белыя стужкі...
А з мужам Хрысцінкі
Жартуюць падружкі.
Прыгожы-ж ён дужа,
Сама-б пакахала,
Харошага мужа
Хрысціна прыдбала.
Пыл сцелецца ззаду
На светлым тумане.
Іграе «Дасаду»
Васіль на баяне.
Зарніца дзесь бліскае
Нізка, сурова.
Ляціць на іх блізкая
Ростань-дуброва.

Пара ўжо ім к двору,
Глядзяць на Хрысцінку.
. . . .

Хрысціна шафёру
Грукоча ў кабінку.

3

Машыну хлапцы
Прыпынілі на волі.
Стаяць там капцы
Межавыя на полі.
Кляймёны нанова,
Укапаны навечна,
Над імі дуброва
Гамоніць сардэчна.
Трава ўжо астыла,
Раса паднялася...

Жыць люба, жыць міла
Сябрам у калгасе!
Слухмяная людзям
Машына прыстала.

— Тут ноч перабудзем!..—
Хрысціна сказала.
І полымя ззяла
Гасцінна ў дуброве,
Пяклося ў ім сала
Усім на здароўе.
Зноў песні, прыпеўкі,
Вясёлыя крыкі...
— Чаго-ж гэта, дзеўкі,
Не чутна музыкі? —

А ён у зацішша
Прылёг ля дарогі
І ночкаю дыша
Без лішняй трывогі.
З маленькай дзяўчынкай
Хадзіў ён у ляды,

Сядзець над хваінкай
Былі яны рады.
Ён поўнаю жменькай
Насіў ёй маліны;
Няма ўжо маленькай
На свеце Хрысціны.
У гэтае лета
Пайшла за другога.
Што хлопец на гэта
Ёй скажа? —
Нічога...

Над ім галасочак
Звініць, як званочак:
— Заснуў, Васілёчак?
— Устань, Васілёчак!
Да вогнішча звалі
Сыграць на баяне.

Пайшлі. Заспявалі
Пра ноч і каханне.
Ішлі асцярожна,
Ішлі засмучона,
Абняцца нямежна:
Яна заручона.
Плыў месяц з-за хмары
Высока, далёка.
Чаму-ж ім у пары
Ісці было лёгка?
Ці можа ізноў ім
Дзяцінства свяціла
З-за цёмных лістоў
І нясло, як на крылах?

4

Агонь на паляне,
І светла наўкола...
Васіль на баяне
Іграе вясёла.
Дзяўчынка малая
З падружкамі села,

На ўсіх пазірае
Трывожна, нясмела.
З якой весялосці
Дзяўчаты спяваюць?
Чыёй маладосці
Касу прапіваюць?
Хоць нова такая
Хрысціне прыгода,
Хіба-ж ёй, хіба ёй
Касы сваёй шкода?
Шкада ёй брыгады,
Дзе дружная праца,
Шкада сваёй хаты,—
Не можа расстацца.
Не так яшчэ з хатай,
Як з тымі вугламі,
Не гэтак з брыгадай,
Як, дзеванькі, з вамі.
Дзьме вецер лагодны,
Крычыць перапёлка...
Калгасе мой родны,
«Чырвоная зорка»!

Паволі стухае
Агонь на паляне.
Даўно не іграе
Васіль на баяне.
Заместа падушкі —
Баян галасісты.
Спяць мірна падружкі —
Хлапцы-трактарысты.
Навіслі галіны,
Цямнее палянка.
З хлапцом у Хрысціны
Да рання гулянка.
З Іванам сваім
Заручоная шлюбам,
Не сорамна з ім
Цалавацца над дубам.
Ім хораша, люба,
Схілілі галовы...

Плыве міма дуба
Іх месяц мядовы.

5

Ужо адспяваны
Вясельныя песні...
У хату Івана
Нявесту прывезлі.
. . . .

Ідуць маладыя
Глядзець гаспадарку
У палі залатыя
Пад летнюю хмарку.
Умытыя ёю
Над шляхам навіслі
І ззяюць расою
Іванавы вішні.
— Глядзі, гаспадыня! —
Гаворыць ён жонцы.
Ідуць маладыя,
І шлях іх бясконцы.
Над плёсам, над белым
Дымок вечаровы,
І жытам даспелым
Запахлі дубровы.
Глядзяць. Агартае
Хрысціну трывога:
Ляжыць палявая
У далеч дарога,
Віецца да тракту
Праз грэблі і гаці...
«А як там? А як там
Падружкі ў брыгадзе?
Не ўправяцца, можа,
Як жыта даспее?»
У далеч трывожна
Глядзіць яна:
«Дзе я?»
Дзьме ветрык лагодны,
Крычыць перапёлка...

Калгасе мой родны,
«Чырвоная зорка».

З акна выглядае
Нявестка Хрысціна:
Вакол не такая,
Другая мясціна,
Сяло, як другое,
Зямля,
Як другая,
І ўсё, як не тое,
І маці не тая.

І ціха пад печкай,
І цесны загнетак,
І сонца за рэчкай
Садзіцца не гэтак.

Пад пылам бліскучым
Да хатняга клёна
Машына з гаручым
Газуе з раёна.
Пабраўшы кійкі,
Міма гулкай трохтонкі,
Імчаць хлапчукі
Па сялу ўперагонкі.
І чуецца:
— Но!..
І хлапчук пад'язджае
З кійком пад акно:
— Тэлефон выклікае!
— Які тэлефон?
— Сельсовецкі, вядома!..
І скача ўжо ён
На кійку міма дома.
Схіліла рабіна
Зялёнае вецце;
Вось ганак:
Хрысціна
У сельскім совеце.
Гукаюць ёй з трубкі

Падружкі-галубкі...
Вітанняў хвіліны...
Навіны...
Навіны...
. . . .

— Бяда ў нас...
— Якая?
— Усё не да ладу...
Васіль ад'язджае,
Кідае брыгаду.
— Куды-ж ён?
— У горад.
— Чаго-ж ён?
— Вучыцца.
— А ўчора, як з гора,
Уздумаў напіцца.
Піў з раніцы.
— З кім?
— З рыбаком Панцялеем.
— Ну, што-ж гэта з ім
Адвучылі-б...
— Не умеем.
І так пагражаем
Пісаць у газету.
— А ён?
— І не дбае,
Гаворыць:
«Паеду».
Блукае між купін,
Ляжыць сабе ў жыце.
— Дык вы што?
— Абступім.
— А ён што?
— Пішыце.

6

Уборка настала...
Быў ранак,
Як ранак...
Вузельчык звязала

І выйшла на ганак.
З вядзерца па-ранняму
Мыецца хлопча:
На поле пара яму—
Трактар грукоча.
Праходзіць па грэблі
Натоўп стогалосы;
Рагатыя граблі,
Кляпаныя косы...
Ім жаўранкі ў лузе
Спяваюць гасцінна.
— Дадому прайдуся! —
Гаворыць Хрысціна.
А хлопец вядзерца
Нясе насустрэчу:
— Схадзі., мае сэрца,
Я не пярэчу..
Як люднага свята,
Чакаюць уборкі
Далёкія хаты
«Чырвонае зоркі»...
Там сонца ўзыходзіць
У ранішнім дыме,
Дзяўчаты выходзяць
З сярпамі сваімі,
У белых сарочках—
На працу адзеты,
Завуць па садочках:
— Хрысціналька, дзе ты?

Бяжыць загуменнем...
І пахне знаем а
Пад першым праменнем
На стрэхах салома.
І цёмнае ўгору
Расце канаплянне,
І свеціць з прастору
Шырокае ранне.

7

Даспелі зярняты

Пад сонцам і громам.
І ходзяць брыгады
Прасторам знаёмым.

Па ўсёй гаспадарцы
Брыгадныя станы.
Васіль на жняярцы
Жне хлеб нечапаны.
Не згінулі дарам
Дзяўчат угаворы.
Хлеб дыхае жарам,
Звініць у прасторы.
— Ну, сонца з паўдня
Задало нам жарышчы!..—
Грыміць старшыня,
Ідучы па іржышчы.
Быў старшыня
Да спадобы калгасу
З першага дня
І да гэтага часу.
За тое любімы,
Што сам працавіты.
З ім разам былі мы
Вясёлы і сыты...
Сустрэўся з Хрысцінай
Цяпер нечакана.
Чырвонай касынкай
Яна павязана.
Смяецца шчаслівa,
Разводзіць рукамі:
— Ну, хіба не дзіва?
Падумайце самі!..—
Жняярка брыгады
З жытоў выплывае,
І рады дзяўчаты:
Прыйшла звеннявая!
Прыйшла ў свой калгас
І сардэчна сустрэта:
— Надоўга да нас?
— Назаўсёды?
— На лета.

8

З дзяўчатамі жала
За родным калгасам,
Снапочкі вязала
Крутым перавязам.
Па ўсёй гаспадарцы
Брыгадныя станы.
Васіль на жняярцы
Жне хлеб нечапаны.
Глядзіць яна ўслед яму
Доўга, цярпліва;
Імчыць ён па светламу
Полю імкліва.
Імчыць паўз вятрак
На бальшак апантана;
Вядзе той бальшак
Да калгаса Івана.
У твар яму — вецер,
І сунецца хмарка —
Насустрач ёй едзе,
Пыл гоніць жняярка.
Уздыхнула глыбока,
Падол падкасала.
— Іван мой далёка.—
Ледзь чутна сказала.
Дугой узнялася
Над полем вясёлка...
Мой родны калгасе,
«Чырвоная зорка»!

9

На сонечнай просіні
Воблакаў вата.
Калгасная восень
Дарамі багата.
Імчыцца машына,
Мінае дубровы.

То едзе Хрысціна
Назад, да свякровы.

Сцяг яркі, чырвоны
Над ёй палыхае,—
Свой хлеб малачоны
Вязе звеннявая.
Вось мякка газуе
Пад хату трохтонка,
А хлопец пільнуе:
— Прыехала жонка! —
На людзях спатканне,
Цалуюцца звонка:
— Здароў, мой Іване!
— Здароў, мая жонка!
Праз месяц іх вёска
Звінела ладамі,
Як ехаў у войска
Васіль з дружбакамі.
Услед ім сяляне
Глядзелі ласкава.
Ён быў пры баяне,
Вядомая справа.
Хрысцінанька-сэрца
Выходзіла з мужам:
— Як, хлопцы, жывецца
— Жывем і не тужым.
Пад звонкія словы
Сыграў ім узнята:
— Бывайце здаровы!
Жывіце багата! —
А потым? А потым
Паехаў вучыцца.
Цяпер ён пілотам
На ўсходняй граніцы.
Ён помніць дзяўчыну
З дубровы зялёнай.
Вартуе айчыну
Ад зграі шалёнай.
На сонечнай просіні
Хмаркі радамі.
Калгасная восень
Багата дарамі.

1938—39 гг.

ХЛОПЦЫ АПОШНЯЙ ВАЙНЫ

1

Зноў сэрца маё сілай поўніцца,
Грудзі зайшліся ў жаданым клёкаце;
Нехта знаёмы, знаёмы здалёк ідзе:
Ці дожджыку кропля над заваддзю сіняй,
Ці звонкае вяселле на высокім покуце...
Ці шабельная ў мыльнай пене конніца
З людскімі галовамі на покаце...
Ці звон чмяліны над канюшынай.

Гэта вайна ў дзверы грукоча,
З Захаду сцягамі чужымі калыша,
Лясамі дыша, лясы агнём ліжа...
Міма рачнога, азёрнага плёса
Ідзе вайна, азіраецца скоса,
Трымаецца за сэрца сваё —
Папялішча...
Сваю смерць чуе, паміраць не хоча.

На бот генеральскі навёўшы глянец,
З цяжарам страшэнным ідзе — з юнацкай марай,
Паклаўшы яе, як у торбу, у ранец,
Па дарогах цягнучы невядомых.
Акопы ўяўляй — родным домам,
Дым — вечаровай хмарай,
Гарматы — вясновым громам,
Газы ўслаўляй, як туман лугавы.
Як белае воблака,
Пах калакалушы...
На прыемную гулянку выйшлі вы,
Юнацкія душы.

І плечы хлапцоў-юнакоў струджаны,
І гасне ў вачах кавалачак сінявы.
На звонкія заручыны
Едзеце сёння вы!..
І ў хаце і на выгане
пачастуюць вас,

І выганяць, і выганяць —
У добры час!..
І ногі пераб'юць (не калы, дык танкі),
І на пахмелле не дадуць ні кроплі.

Бачу: кульгаецце,
                    павярнуўшы аглоблі,
З тых заручын, з тае гулянкі.
А ў берагоў пытаюцца рэкі:
— Ці гэта хлопцы ідуць?
— Калекі.

Як вам давесці, што вас ашукалі
Пад дахам траншэй і ваенных пал атак?
Як вы заробіце нядужымі рукамі
На самае малае,
На пах аладак?
Вы пайшлі з родных хатак,
Ад тых,
Хто вас называў дзяцьмі,
Пайшлі ў свет з вачэй сваіх матак
Апошнімі людскімі слязьмі.
З парахавога далёкага дыму
Я вас па сумных вачах пазнаю:
Вас прыгналі страляць
У маю радзіму —
У будучыню сваю.

Укрываліся мы не адным дахам,
Нас паілі рэкі не адны,
Калыхалі калыскі не адны...
Я з маленства іду шляхам
Жыцця,
          а не вайны.

Я чуў,
          каля рэк Беларусі
Ловячы ўзмах вільготных крыл,
Як адным выраем звязалі гусі
І Дняпро, і Ніл.
Я слаў з важаком іх, з іх племем дужым,

Насустрач смерчам пясчаным, бурам,
Блізкую песню і неграм, і індусам,
І нават —
далёкім, далёкім бурам.
Хто вы, ваякі,
З Тэмзы, ці Сены,
Ці адтуль, дзе плюскоча Райн?
З косамі лепш да мяне ішлі б;
Ёсць у мяне лугавое сена,
І зернем звініць камбайн,
І мёдам вее ад ліп.
З вамі на стане лугі пакашу,
Адпачываць з вам! буду ў цяні,
Дарогі ўсе пакажу
Вашае будучыні.
Павешу гамак між сукоў палявых,
Дзе вецер калісьці
Гойдаў калыскі
І зрэбныя торбы продкаў,
Закалышу, як дзяцей сваіх,
Вас,
маіх аднагодкаў.
Мірна, нібы на пчаліны ўзятак,
Дождж прашуміць над сукамі.
. . . .

Як мне давесці, што вас ашукалі
Пад дахам траншэй
І ваенных палатак?
І ўся зброя мабілізована,
І ўсе шынелі,
І ўся хлусня.
. . . .

Цяжка ўздыхае з лясоў вайна,
Нехта на мове чужой кліча каня.

2

Туды, дзе стаіліся па зямлянках
Ашуканых матак ашуканыя дзеці,
Ў зялёных танках

Мы з будучыні едзем.

На голых, спаленых дзялянках
Хвоі хістаюць задымленым веццем.
Едзем... едзем...

Ад руняў рускіх,
Ад бароў беларускіх,
З гор грузінскіх,
З каляін украінскіх.
Едзем.
На тонкіх руках каляін,
Асветленая сіняй фарай,
Ляжыць найвышэйшая з мачт-хваін,
Што ўпала першай ахвярай.
Я кажу табе,
Чужынца салдат,
Хоць, можа, страляў ты ў яе па загаду,
Але з гэтых дат,
з гэтых дат
Я лірычную адкідаю спагаду.
Я знаю, цябе ашукалі,
Салдат,
Ды хвоі ўжо скошаны:
Во яны... во яны...
Мы лічым іх з гэтых маўклівых дат,
Як лічаць забітых воіны.
Табе хлусілі,
Што ў нас не стае
Жалеза,
Каб біць жалеза,
Ты нават не знаеш, што бой настае,
Ад якога лес зямлі зал ежа.
Табе манілі,
але нікому
Не лягчэй ад тае маны:
Зямля зайшлася ад дыму,
Ад грому,
Сярод белага дня туманы, туманы.
Глядзі,
зразае вайна, як пілой,

Усё, што жыло, што расло,
Што сеялі...
Паэт! Ці не сорам пісаць было
Пра сотыя вёрсты, пра каруселі?
Пісаў, прызнаюся,
Пісаў спакойна,
Хоць ехала ў танках, сядзела ў сядле
Ці, кажучы йнакш,
Набліжалася конна
Вайна ў тыя дні да нас... але
Хацеў я,
          патрэба пяром вяла,
Уцехі ласкавай хацеў, як дзеці,
Для ўсіх,
          для сябе праменняў святла,
Што з будучыні свеціць.

3

Зямля,
Не турбуйся, аб лесе нашым
І думаў думы, і сніў я сны...
Што, кал і перамогуць,
Скажам,
                    яны?
Стане зямля зусім маленькай,
Між іншых зорак прыкметнай ледзь,
Спачатку старой,
А там і старэнькай...
А сонца?
          Яму не вечна гарэць.
Яно ўжо жоўтае.
                    Чулі даўно мы,
Яно зямлю саграввае даўно,
Ведаюць нават дзень астраномы,
Калі не будзе цёплым яно.
Не будуць шумець, зелянець лясы
Пад сонца святлом барвовым, суровым.
Хто ў часе халоднай, смяротнай красы
Уславіць зямлю бессмяротным словам?
У жылах кроў ледзянее,
Пурга мяце,

Замерзла да дна ў акіянах вада,
Бескарысна пра гібель пісаць на пергаменце,
Позна думаць аб цёплых планетах,
Шкада!..

Праз сённяшні дым углядаюся з жахам —
І тое далёкае
сонца відно:
Быццам міма плыве апошнім шляхам
Чужое,
барвовае... вось яно!
Яно на зямлю ўжо гатова забыцца,
Дарэмна свяціла
З вайны да вайны.
А людзі? Яшчэ не пакінулі біцца,
Калоцца, рэзацца... вось яны.

Не,
сонца яшчэ не ў стадыі позняй —
За дымам вайны здалося такім:
Мы прыйшлі сюды,
Каб зрабіць апошняй
І цябе, вайна, і тлум твой, і дым.
Апошнюю брацкую магілу вырыем
І зажывём без хлусні,
Без золата...

А некалі сонца астыне?
Шумлівым выраем
Паляцім з зямлі...
як птушкі сёлета.

Праляцім міма сонца і яго пакінем,
І не абпаліць імклівых крыл
Яно,
што ўкрыла глыбокім інеем
Родныя звёзды —
Дняпро і Ніл.
Маладая планета будзе намі абжыта.
Зноў пачуем знаёмы,
Першабытны гром;

Як аб цёплую хвалю, аб ласкавае жыта
Будзе зноў наша ластаўка біць крылом.

Зноў,
        уначы, каля сіняга мора,
Быццам каля Чорнага мора, сядзім;
Чыстая камедыя,
Горкая гумора —
З плачам, зямля, на неба глядзім.
Тут мы чытаем тваіх пісьменнікаў,
Вучым дзяцей
Па кнігах тваіх...
А як там табе без бяроз,
Без венікаў,
Без упэўненых крокаў людскіх?
Па табе, па ласкавай радзіме, плачам,
Па сваіх стогадовых,
Неслухмяных дзядах;
На халодных каменнях дыханием гарачым
Засталіся яны саграваць твой шлях.
З нам і разам ляцець да жыцця не хацелі яны.
Не пакінуць цябе
Абавязкам лічылі святым —
На каменнях сядзець,
Засынаць пад мяцелямі...
Слава ім, слава ўнукам... і слава тым,
У каго ў імя мары гэтай і прагі,
І ў імя да жыцця невымоўнай любві
Сёння
        крывёй набракаюць боты і крагі,
І сумленныя рукі ў чалавечай крыві.

4

Снарадамі кінуты ў неба хвалі рачныя,
Арэшнік, крывёю заліты,
Сціх...
Не патрэбны нікому спагады лірычныя,
Ашчэрыла жэрлы вайна
Без літасці...
Колькі працы яна, колькі сілы смяротнай
                                                выплёўвае,

Колькі кінута ў твар нам і ў сэрцы
Чалавека-гадзін:
Па шаснаццаць у суткі, па шаснаццаць з паловаю
Чалавек працаваў...
а людзей — мільён не адзін.
Скарыстай на карысць і на радасць
Механіку гэту —
Усе сем'і галодныя хлебам азалаціш;
А паэт захацеў бы наведаць другую планету,
Свет не ў жарт адказаў бы паэту:
— Ляці! Заляціш!
Дзесяць едзе танкістаў... і ўсе мы ў сяброўстве
верным
Тых, хто войнамі шчасце скаваў,
Даканаем...
Пераробім у трактар свой танк баявы... і каня ім,
Ім, прасторам жытнёвым,
На працу вернем.
Нас дзесяць.
Мы ў танкавым едзем злучэнні,
Ад гарачых турбот пад каскамі пот.
Перад намі снуюць і злуюцца цені
Ад крылляў, ад вежаў,
ад жэрлаў варожых істот.
Цені ўсюды: на пнях, на вадзе і на дыме,
Мы ўразаем у іх нашы танкі дамы,
Самі сабе
Здаемся не тымі,
А якія, напраўду, мы?
Ці мы сябры? Ці з сяла аднаго?
Нас вайна пазнаёміла,
З розных паселішчаў...
З тых дарог, з-пад тых стрэх,
Застрахаваных ад нягод,
Дзе ўначы па вірах мірны месяц пасе ляшчоў.
Нам усё яшчэ пахне не смерцю, а цёплым
снапоўем,
Быццам мы ў хвалях жыта ўсе дні калясім,
Калясім...
Мы нядаўна знаёмыя, а захочам і ўспомнім
Піянерскае вогнішча,

блізкае ўсім.
На прывале жартуючы, як заспяваем «Картошку»,
Зноў загрукае дзяцел, адгукнецца жаўна,
Бліснуць вочы суровыя па-дзіцячаму трошкі,
Здасца нам,
што сябруем здаўна...
Што сябруем даўно,
што ў маленстве ішлі паплавамі,
Закідаючы ногі высока ад зябкай расы:
Калыхаліся дружна ўгары
Вуды з лескамі і паплаўкамі,
Пад азёрнаю раскай у нерат плылі карасі;
Што гулялі ў чырвоных і ногі ў баях натамілі,
Як драўлянымі стрэльбамі
Вызвалялі ад белых сяло...
Людзі мірна аралі тады,
Печы мірна дымілі,
Але рэха вайны грамадзянскай у пушчах жыло.
Яна радасць прынесла,
зямлю аддала яна вёскам,
Слава добрай вайне,
Падтрымаем яе хоць калі!..
Мы был і яе рэхам, яе адгалоскам,
Мы пад сведкамі бітваў лясных,
Пад дубамі,
Ішлі...
Выразалі нажамі з іх цела
Астыўшыя кулі;
А цяпер мы не дзеці, дзяцей нават маем сваіх,
І для іх нашы маткі
Няйначай старыя бабулі,
Непрыкметна і мы дажывём да дзядоў сівых.
Толькі гульні мінулыя з памяці цяжка сцерці,
І драўляныя стрэльбы
Ніяк не даюць спакою.
У імя жыцця не баімся смерці
І смяротнага прагнем бою.

5

Цемень, цемень і смерць навакол-навокал,
Нам не страшна цябе пакідаць,

Зямля,
Але хочацца хоць бы адным вокам,
Хоць бы раз зірнуць,—
Што будзе пасля?

Паміраў наш таварыш. Хацелася дужа яму
Бачыць заўтрашні дзень... І ён так гаварыў нам,
Айчына:
«Хто з вас жыць застанецца, аддаю свае вочы
тату —
На будучыню глядзі
І маімі вачыма...»
Паміраў наш таварыш,
Між танкавых трапіўшы кол,
Афіцэрскія боты згубілі свой глянец;
Варожымі трупамі ўслаў наш таварыш дол.
Аж страшна глянуць.
Ён памёр у высокіх асоках,
Расхінуўшы траву,
Наша ўспомніў жыццё
І лічыў, як аглушаных рыб па затоках,
Ён чужынцаў, ці шмат іх лягло ў трысцё?
На дарозе да шчасця,
Як ніколі,
Завозна:
Вось паходная кухня на адным калясе,
Ёй спяшацца не трэба,
Карміць адступіўшых позна...
Кожны з нас кроплю шчасця ўсё ўперад і ўперад
вязе.
Цяжка везці яго, цела чуе ўжо стому,
Колькі танкаў каштуе яно,
Чалавечых ахвяр;
Мы вязём яго людзям і нават
Салдату тому,
Што таварышу нашаму стрэліў з гарматы у твар.
Сёння цябе мы застрэлім, салдат неразумны,
Але шчасця дзяцей тваіх смерцю тваёй не
заплямім,
Да зямлі прыпадзеш ні вясёлы, ні сумны,
Не патрэбны ні танкам,

Ні нізкім аэрапланам.
Сэрцы нашы суровай любоўю адзначаны,
Мы ўзнялі яе чыстай з бруду, з крыві
І нясём праз вайну, і не можам іначай мы.
І застрэлім цябе... у імя любві.
Дзеці, што ім?
Яны зразумеюць самі...
І, гуляючы некалі ў сённяшні бой —
Будуць з намі
І не будуць з табой.
З жал ем успомняць, што бацька б'ецца,
Няхай сабе ў гульнях,
Але супроць іх,
Тройчы яшчэ давядзецца
Табе паміраць ад дзяцей сваіх.
Страшней, чым нам, паміраць табе ў полі,
Жыў на свеце ты мала і жыць яшчэ доўга гатоў;
Знаем, салдат,
непрыемна даволі
Гінуць у дваццаць пяць гадоў.
Будучыні аніяк не зазнаеш,
А мы ў ёй з маленства жылі,
Салдат...
Мы аднагодкі,
але тут паміраеш
Ты ў дваццаць пяць,
А мы ў пяцьдзесят.
А век чалавечы, папраўдзе, не вечны,
Спакойна засну на дзён сваіх схіле,
Пражыўшы паўвека,
Лягу знявечаны
На грудзі таварышу ў брацкай магіле...
Калі паміраць давядзецца з часам,
Шчыльнымі ляжам у ёй радамі,
Бо нам яшчэ трэба
І мокнуць разам,
І між кветак шумець
блакітнымі братамі.
. . . .

Памірае таварыш другі.

Праз смяротную стому
Сочыць ён ціхім вокам,
Як танкі імчацца міма,
І шэпча ён некаму з нас,
а можа, нікому:
«Жыць застанешся... глядзі і маімі вачыма».
Гул, калатніна... і трэці, і пяты, і восьмы
Танкі падбіты за лесам, за садам,
У іх паміраюць таварышы нашы... і вось мы
Удвух засталіся —
Дзевяты з дзесятым.
Але гульні мінулыя памяць не хоча сцерці,
І драўляныя стрэльбы
Не даюць спакою.
. . . .

У імя жыцця не баімся смерці
І апошняга
Прагнем бою.
Нас вайна пазнаёміла,
З першых дзён мы прайшлі яе разам,
Кожны з нас сёння тысячу танкаў
У бойку павёў;
На смяротныя газы
Мы тройчы адкажам газам...
Пне вораг,
Яснеюць абрысы наступных гадоў.
Як мы любім яго, новы дзень камунізма,
Што прыйдзе,
Дарагія юнацкія дні
Мы дарэшты яму аддалі,
Мы атруцім пушчы,
Каб ворагі слеплі ў іпрыце,
Ручаі і крыніцы, каб смерць з іх салдаты пілі.
Кроплю зелля б такога для крупаўскіх
Прагных вантробаў,
Хай бы сам папаенчыў, як енчыць атручаны
звер,
Раздзірае зямлю,
Да лясных прыпадаючы тропаў...
Але сам не такі, ён сабраў і прыгнаў

Да акопаў
Ашуканых салдат... і страляем у іх мы цяпер.
Што ж? Няхай паспытаюць
З нянавісці літыя кулі,
Трэба так іх вучыць, каб усё зразумелі
без слоў,
Каб ва ўласным разгроме чаканую радасць
адчулі,
Каб штыкі павярнулі
Супроць афіцэрскіх штыкоў!

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Ляцяць дадому з вайны знішчальнікі —
Першае, другое,
Трэцяе звяно...
Стаўце на стол закіпеўшыя чайнікі
І зашыпеўшае віно.
Пойдуць яны да ракі пад вечар,
Будуць пад сіняй ныраць вадой,
На цёплай зямлі ляжаць,
Як на печы,
І толькі ў снах яшчэ бачыць бой.

Пачнецца людзям жыццё праўдзівае,
І будуць яны пра вайну ўспамінаць,
Як пра нешта далёкае
І пра дзіўнае,
Якому зямлі больш не замінаць.
І застанецца вайна тая ў казках,—
Як дзесяць хлапцоў ішлі ў яе дым
У вопратках сініх,
У цёмных касках
І як у жывых застаўся адзін.
Чым новыя вёсны сустрэў ён
І леты,
Як сонца свяціла яму з сінявы?
І што ён убачыў тады?

Пра гэта
Раскажа дзесяты, жывы.

1940 г.

СЦЯГ БРЫГАДЫ

1

Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны,
Родны Мінск я пакінуў, нямецкай бамбёжкаю гнаны.
Міма дрэў, міма дрэў
Усю ноч я ішоў, — за спіною
Родны горад гарэў,
І не ведала сэрца спакою.
Я здарожыўся, сеў каля хатак,
Чакаючы сонейка,
У блакнот свой заношу пачатак
Вандроўнага дзённіка,
Дзень учорашні, вечар,
Ноч і сённяшні досвітак шэры,
Усе ростані і сустрэчы
Пішу на паперы.
. . . .

Што сказалі мне рэчы,
Калі я выходзіў з кватэры?

Рэчы хатнія ўсе
Аглядаў я з маўклівай тугою,
Бо прасілі мяне па чарзе,
Каб забраў іх з сабою.
А ні лыжкі, ні міскі
Застацца ў кватэры не хочуць,
Не згаджаюцца кніжкі,
Каб вораг паліў іх на плошчы.
Конь майстэрскай работы,
З кардону на колах драўляных,
Мне сказаў: —На каго ты
Пакідаеш нас, занядбаных?
Забяры, гаспадар, бо я тут
Усё роўна загіну...
Хіба я не вазіў з кута ў кут,
З кута ў кут твайго сына?
Як вайна пачалася, ты быў, гаспадар, на раёне
І адтуль да сям'і ў родны горад прыехаў ты сёння.

Гаспадыня ж учора
З малымі пайшла да вакзала,
А мяне яна з гора
На поезд з сабою не ўзяла.
Не хацеў адпусціць мяне сын,
Пакідаючы хату,
Не згаджаўся, каб жыў я адзін,
Каб я жыў без дагляду.
«Мы паедзем да бацькі ў раён,
Бацька новага купіць, другога», —
Гаспадыня сказала.
І ён
Развітаўся са мной ля парога.
Не купляй, гаспадар, яму новага, пойдзем мы разам
Па дарозе да сына з табою, а стомішся часам,
Хоць і цяжка, цябе
Падвязу я ад шчырай спагады,
Верна сыну служыў і табе
Дагадзіць буду рады...—
Лялька гэтак сказала:
— І я не пайшла да вакзала...
Цягам доўгіх начэй,
Не закрыўшы вачэй,
Хіба мала
Я дачкі тваёй сон пільнавала,
Калі яна спала?..
Гаспадар, ты падай мне руку
І не стой на парозе,
І вядзі, як дачку,
У натоўпе людскім па дарозе.
Дзецям ногі баляць, іх дарога цяжкая стамляе,
Я ж слухмяна пайду за табою, бо я нежывая.
Дзеці просяць то есці, то піць,
Пыл сухі ім раты забівае,
Я ж не буду прасіць,
Бо я лялька, бо я нежывая.
Самалёты ляцяць адусюль,
Дзецям смерць пагражае,
Не баюся я куль,
Не баюся, бо я ж нежывая...
Адпачыць па дарозе захочаш,

Адыйдземся ў пушчу,
Буду сон твой ахоўваць ахвоча,
Вачэй не заплюшчу. —

Усе рэчы агледзеў патроху,
І ўзяў я ў дарогу
Толькі лыжку,
Па праву
Запіхнуўшы яе за халяву,
Хоць яна мне і муліцца,
Ды неабходна ў паходзе...

Чым сустрэла мяне мая вуліца,
Як я выходзіў?

Мы жылі з ёй у згодзе, былі з ёй амаль што сябрамі,
Шырыню, даўжыню яе ўласнымі змерыў нагамі.
Крокі ўчуўшы мае, адгукалася рэхам знаёма,
Запрашаючы ў восьмы пад'езд камунальнага дома.

Я глядзеў, як акно
Мне прыемным агеньчыкам свеціць,
І было мне відно,
Як лажыліся спаць мае дзеці.
А цяпер яна стала
Вузейшай, даўжэйшай на многа,
Як у часе абвала
У горнай цясніне дарога.
Не кватэр аганькі
Мірна ў вокнах гарэць, як калісьці,
А агню языкі
Ліжуць ліпы салодкае лісце.
І пазнаць я не мог
Роднай вуліцы, ліп і каштанаў;
Рэха тысячы ног
Аглушыла мяне нечакана,
Падхапіла мяне, маё гора,
Жаданні, трывогі
І панесла за горад
Па бітаму шклу мае ногі.
Як у час навальніцы

Ад дрэва лісток адарваны,
Пакідаў я сталіцу,
Пажарам бязлітасным гнаны.
Прывыкаць да паходаў я
Пачынаю, —
Іх будзе нямала.
Доўга вуліца родная
Шлях мне ўначы асвятляла.
І пры гэтым святле
Я запісваю з болем у сэрцы
Час дакладны, але,
Час яе незабыўнае смерці.
Людзям тым прысвячаю радкі,
Невядомым імёнам,
Што на бруку ляжаць без рукі,
Без жыцця над каштанам і клёнам,

Я хачу, каб вякі
Чорных асаў спалілі праклёнам,
Каб спалілі забойцу таго,
Яго сына і ўнука,
Хто з-пад крылля свайго
Бомбу першую кінуў на брук наш.
Хай загіне ўвесь род
І таго, хто апошнюю кіне,
Хай загіне ўвесь род, увесь зброд,
У пакутах загіне!

Ад імя жыхароў.
Наша вуліца Нова-Маскоўская,
Гавару, што з усімі пайшоў
У Чырвонае войска я.
Хоць і сцёрта ты. бачу,
Ды памяць твая не сатрэцца,
Бо грукоча твой попел гарачы
Усім нам у сэрца.
Я табе абяцаю і попелам родным клянуся,
Што з дарогі ўначы не саб'юся,
Вярнуся, вярнуся!..

2

Родны Мінск я пакінуў,
Пажарам і бомбамі гнаны.
Хто сказаў, што мой горад загінуў,
Што ён зруйнаваны?

Я не веру ні зарыву ўночы,
Ні воблакам дыму,
Бо чаму, як заплюшчу я вочы,
Стаіць прад вачыма

Мінск жывы, не нябожчык, —
І звоняць трамваі на плошчах,
Трупаў там я не бачу,
Не чую дзіцячага плачу?..

Што мяне палявыя дарогі
Вядуць, — я не веру,
Што па іх мае босыя ногі
Ідуць, — я не веру.

Я не веру нагам і дарогам
Бясконцым, бясконцым,
Што вядуць нас і полем, і логам
Пад чэрвеньскім сонцам.

Я не веру, што гэта мінчане,
Што гэта мінчанам
Малако прапануюць сяляне
І ў хатах частуюць іх чаем.

З самалётаў не зводжу вачэй
І не веру, — няўжо самалёты? —
Проста з неба ляцяць на дзяцей,
Сеюць смерць кулямёты.

Хіба можна паверыць, калі
Сэрца рвецца на часці?
Хіба дзеці, што полем ішлі,
Рэгулярныя часці?..

Што мяне ад раз'юшаных куль
Засланяе бяроза старая, —
Я не веру.
. . . .

Вайсковы патруль
Дакументы мае правярае.

З жыта выйшаў патрульны:—Адкуль?
У мяне ён пытае, —
З Мінска?
— З Мінска... застацца
І мне давялося без дома.
— А куды?
— Прызывацца.
— У гэта мястэчка?
— Вядома.
— А чаму табе, браце,
У Мінскім ваенкамаце
Не прызвацца было?..
— Разбамбілі. —
Мяне прапусцілі.
Мне акопы відны,
Бліндажы па чатыры накаты.
Я спяшаюся.
Вось і яны —
Местачковыя хаты.
Апусцелі двары,
Вокны насцеж, закрэслены шыбы,
З хат глядзяць жыхары.
Да дарог прывыкаючы нібы.
Шмат людзей на дарозе.
Глядзяць местачкоўцы ў трывозе.
Хата. Хата.
Яшчэ адна хата.
Ганак ваенкамата.

— Ваша прозвішча?
— Рыбка.
— Завуць як?
— Завуся Алесем я.

Не ўпраўляўся я — шыбка
Запісваў таварыш...
— Прафесія?

Стаў я іншым, суровым,
Стаў новым ад ног да пілоткі,
Чалавекам вайсковым, —
Былой не пазнаеш паходкі.

Я з усіх сваіх рэчаў былых
Асабістых, адзіных,
Для паходаў узяў баявых
Лыжку, боты, гадзіннік.

Лыжка трэба байцу на вайне
Для баршчу і для кашы,
Боты ўсюды спатрэбяцца мне —
І ў баях і на маршы.

А гадзіннік? Шчаслівы яго
Кіне так, без увагі,
Бо заўсёды ад шчасця свайго
Ён п'яны, як ад брагі.

Я ж гадзіннік з сабой захапіў,
Час па ім
Назіраю,
Бо шчасліўцам ніколі не быў,
Быць такім
Не жадаю.

Не хачу сабе долі такой
У часы, калі гора
Разлілося слязьмі і крывёй
Скрозь ад мора да мора.

Я прайду з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

Нам гарматы ўжо чутны.
І рэха іх ловіць гушчар.
Мы ідзем.
Выклікае Зарудны —
Палкавы камісар.

У той дзень ён паставіў мяне
Ля брыгаднага сцягу,
Каб ахоўваў той сцяг
На вайне
Я, не знаючы страху.

3

Фронт даўно ўжо праходзіць за намі
Далёка на ўсходзе,
Мы-ж на месцы стаім на тым самым,
Стаім ды і годзе.

Аніякай дарогі
На ўсход і на захад няма нам,
Мы ваюем адны без падмогі,
Акружаным станам.

Нам няма як паветрам ці сушай
Падмогу падкінуць,
І павінны прабіцца мы мужна
Ці мужна загінуць.

Асядлала брыгада шашу
І засела ў мястэчку...
Хоць хацеў-бы я, не апішу
Бой за ўзгорак, за рэчку.

Не апішаш, бо слоў будзе мала
Для гэткага бою, —
Як бамбіць налятала
Па сем самалётаў на хвою;

Як радзелі рады, роты нашы, палкі і атрады;
Як не стала начштаба, а з ім камандзіра брыгады;

Як салют над магілай
Над іхняй далі мы магутны;
Як пасля нашай сілай
Камандваў Зарудны;
Як ішлі, як касілі нас кулі,
А мы іх не чулі;
Як кальца нам прарваць не ўдалося,
Адступіць давялося.
. . . .

Усяго не апішаш, бо слоў
Для ўсяго будзе мала,
Як патронаў у нашых байцоў,
Як снарадаў не стала.

Вораг лезе і лезе, — лезе
У брані, у жалезе,
Перамогу ён чуе;
Каля сцяга стаю і гляджу я.
Чым фашыстаў стрымаць?
Людзі гінуць і гінуць.
. . . .
Я не знаю, ці варта пісаць
У такую хвіліну?
Час прыйшоў…

Трэба сцяг ратаваць,
Сцяг на глум і на здзек не пакіну.

З дрэўка сцяг я зрываю,
На вуліцу выбягаю.
Ціха стала на вуліцы.
Ціха.
Што за ліха?
Кулямётчык забіты ляжыць
За сваім кулямётам.
Ён як быццам пытаецца: хто там
Па тратуару бяжыць?
Да яго падбягаю,
Ён чэсна стаяў, да канца:
Кулямётная лента… пустая,

Апошняй была у байца.
— Сцяг выносіш? Нясі... —
Кажа мне яго позірк упарты: —
Чэсць забітых усіх
Ты выносіш,
Мы гэтага варты. —
Я бягу. Скаланулася хата —
Гэта нашая ў садзе гармата.
Мае ногі нясуць мяне ў сад.
Не магу іх стрымаць я.
Чую стрэл: пасылае снарад
Танк нямецкі па нашай гармаце.
Кулі свішчуць. Снарад праляцеў.
Новы выбух мне чутны.
Падбягаю:
Ляжыць каля дрэў
У баку ад гарматы... Зарудны!
Ён ляжыць у крыві, нерухомы,
Пад ціхаю ліпаю.
Я крычу, як глухому,
Крычу яму, клікаю, клікаю,
Я крануў яго лёгка, —
Ускрыкнуў, варушыць рукою.
Ад яго недалёка
Наводчык засыпан зямлёю.
І яго я трывожу. Наводчык
Зямлю атрасае,
Устае, праціраючы вочы.
— Ты хто?—ён пытае.
— Свой, не бачыш?..
У пары
Лягчэйшай нам будзе дарога.
На маім шынялі камісара
Нясем палкавога.
Мы ідзем непрыкметныя —
Абступіла з бакоў канаплянне.
Доўга помніцца будзе мне гэтае
Чорнае ранне
І халодная сцежка мая.

Мы спыніліся ля ручая.

Ён праз поле бяжыць у лазе,
У кустах, у бярозах.
Што рабіць нам? Гляджу я ў тузе
На дарогі, абозы
І на войска, што едзе, ідзе
Па дарогах, і выйсця няма нам.
Поле нас не схавае ў бядзе,
Бо яно узарана…

Што-ж, прымай нас, ручай,
І вядзі па вадзе нас далёка,
І кустамі з бакоў засланяй
Ад нямецкага вока.

Камісара нясем мы, і ты
Так зрабі, каб ён выжыў,
Каб гусцейшымі сталі кусты,
Каб раслі яны вышай.

Мы нясем яго на шынялі,
Ты спрыяй нам, дзе можна,
Ты варожыя патрулі
Абмінай, абыходзь асцярожна.

Сцяг брыгады нясу я, ручай,
Што памёрла сягоння, —
Ты вядзі нас у пушчу, хавай
Ад бяды, ад пагоні.
. . . .

Меле жвір і гаворку вядзе,
Не спыняе работы
Бесклапотны ручай.
Па вадзе
Ціха хлюпаюць боты.

Не відны за сцяною чаротаў,
За ранішняй парай
Дзве спіны, і дзве каскі, і ботаў
Дзве роўныя пары.
Горка ім, людзям тым!

І адзін з іх не верыць зусім,
Як не вераць дарослыя казкам,
Што яго гэта боты і каска,
Што ўцякае з мястэчка свайго
І не дасць сабе рады,
Што за пазухай у яго
Сцяг ягонай брыгады,
Што той сцяг ён з сябрамі нясе
І што мала іх, мала,
Што забіты таварышы ўсе,
Што брыгады не стала.
Хто сказаў? Ён паверыць не хоча
У словы такія,
Бо чаму, як заплюшчыць ён вочы,
Стаяць, як жывыя,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя
Дзецюкі... баявая сям'я?

Чалавек гэты — я.
Так, не веру, не верыцца мне
Ні вадзе, ні чаротаў сцяне,
Ні таму, што ручай безназоўны
Да бору прывёў нас.

Безназоўны ручай нас прывёў
У сасновую цішу.

Мы выходзім з яго тумаоў,
Узыходзім на ўзвышша.
Камісар у прытомнасць прыйшоў.
— Выжыў, — ціха сцвярджаю я, —
Выжыў...

Перавязваем рану яшчэ раз,
Паклаўшы на верас.
Каб пазбыўся ён смагі,
Піць даю яму з флягі.

Мы гадаць тут не будзем,
Быў рады ён нам ці не рады?

Ці пазнаў ён, што мы — гэта людзі
З ягонай брыгады?

У вачах не знайшоў я адказу,
Ён закрыў іх адразу,
Ён закрыў іх, як быццам
Зноў хацеў і заснуць, і забыцца.

У вячыстым спакоі
Шумелі і сосны, і хвоі,
Не свісцелі варожыя кулі,
Мы таксама заснулі.

4

Жыў ляснік са сваёй лесьнічыхай
Каля завадзі ціхай,
Каля возера ў пушчы глыбокай
Ад вёсак далёка.

З пушчы гэтай, вядома,
З лесніковага дома,
Ёсць дарогі ў паселішчы тыя,
Дарогі лясныя.

Зараслі яны з часам імхамі,
Травою,
Грыбамі, —
Карыстаўся ляснік імі зрэдку
І ўзімку, і ўлетку.

Больш за ўсё ў кірмашовыя дні
Праязджаў ён па іх на кані,
А па справах службовых, прыватных
Па неадкладных
Карыстаўся дарогай другою —
Азёрнай вадою.

Жыў ляснік са сваёй лесьнічыхай
Каля завадзі ціхай.
Камісара да іхняга ганку
Мы прынеслі на ранку.

Для яго папытаўся вады я, —
У нас яна выйшла,
І бярозавіку гаспадыня
Падала нам увішна:
— Піце, родныя, піце,
Таварыша ў хату нясіце.—

Вострых крс восем штук
Лесніксва хавае застрэшша.
Хіба ён для сваёй пары рук
Косы тыя развешваў?

Мы траву каля возера косім
З леснікомі, не пытаем...
Пяць сыноў альбо восем
Было ў лесніка — мы не знаем
І не станем пытацца ў яго,
Бо не бачым з іх ні аднаго,
Бо ці прыйдуць з вайны
Леснікковы сыны,
Мы не знаем, —
Таму не пытаем.

Бачыць нашы ляснік мазалі,
Твары нашыя ў поце,
І ён знае: на іншай былі
Увесь час мы рабоце.
Моўчкі ён за касою ідзе.
Свішчуць косы стальныя.

Працавалі мы дзе
І займалі пасады якія?..
Ад яго мы пытанняў такіх
Не пачуем,
Знае ён: на пасадах былых
Мы цяпер не працуем.

Нас азёрныя вабілі далі,
Зязюлі ўвесь час кукавалі,
Быццам дрэвы лічылі, лічылі,
Камісара лячылі.

З камісарам у нас
Пры сустрэчах маўклівая змова:
Аб брыгадзе ўвесь час
Між сабой не гаворым ні слова.

Так змаўкае сям'я
Аб памершым ці сыне, ці браце,
Дарагое імя
Доўга не вымаўляецца ў хаце.

А навошта трывожыць ім боль, —
Родны іх пахаваны, —
Сыпаць горкую соль
Успамінаў на свежыя раны?

Гонім прэч мы ўспамін,
Нежаданы ўспамін, не чаканы,
Прэч, бо ў нас не адзін,
Не адзін чалавек пахаваны...

Толькі лішніх трывог
Не пазбылася наша сям'я ўся, —
Утрымацца Зарудны не мог
І пра сцяг запытаўся:
Сцяг я вынес ці не?
— Так, я вынес... яго берагу я.
— Пакажы.
Што рабіць было мне?
Паказаў яму сцяг... І шкадую.

Перад ім разгарнулі мы сцяг,
Яркі, горды, і ў горы
Патрымаў ён яго на руках, —
Хоць слабы быў і хворы,
І заплакаць гатоў, ды ад слёз
Утрымаўся, прыўзняўся з пасцелі
І сказаў мне ледзь чутна:
— Вынось
Сцяг брыгады... —
Мы моўчкі сядзелі.

Ссунуў чорныя бровы,
Суровыя бліснулі вочы:
— Я на вецер, — адрэзаў ён, — словы
Кідаць не ахвочы...
У дарогу збірайцеся, строгі
Аддаю вам загад. —

Усю хату падняў ён на ногі;
Гаспадыня з шуфляд
Дастае нам дарожныя рэчы,
Нібыта матуля.

Прымяраю, ці ўзлезе на плечы
Ватоўка, кашуля.
Мусіць, сына гарнітур рабочы
Дае мне старая...
А куды мы ідзем сярод ночы,
Яна не пытае.
А чые гэта рэчы, чые,
Гаспадыня Праскоўя?
Хто насіў? Не спытаўся ў яе,
Не спытаў пра сыноў я.

Я спіною да лямпы стаю
Зноў у штацкім адзенні,
На падлозе я не пазнаю
Свайго ўласнага ценю.
Дакументы былыя схаваны
У адзежы вясковай.
Сцяг брыгады зашыты старанна
У ватоўцы.
Ісці мы гатовы.

Чутны стогны Заруднага,
Яго кідае ў холад і ў жар.
«Як пакінеце тут яго? —
Ціха звініць самавар. —
Гэта вашыя зборы
Яго даканалі зусім»...
Раніцой яшчэ горай
Заруднаму стала.

Сядзім
Моўчкі мы за сталом.
Гаспадыня частуе нас чаем.
Дзень ужо за акном.
Ворчык рвецца пайсці.
— Пачакаем...

Дні міналі, мінулі.
Адкукавалі зязюлі.
Мы ў смаляныя лодкі сядалі,
Нас клікалі далі.
Сэрца вабіла возера
Даллю ружовай і сіняй.
Вечар быў.
Перавозілі
Нас гаспадар з гаспадыняй.
Праплывалі лясы, паплавы —
Берагоў панарама.
Камісар палкавы
З намі ехаў таксама.
Мы яго пачакалі.
Ён гэтаму рады.
Мы ў згодзе.
Вось і лодкі прысталі.
На бераг усе мы выходзім.
У суровай цішы
Абняла па чарзе нас Праскоўя:
— Праважаю вас, таварышы,
Нібы родных сыноў я...
— Кінь ты плакаць, старая, —
Няёмка, відаць, лесніку,
А ў самога скупая
Выбягае сляза на шчаку.
Развіталіся з намі.
Пайшлі.
Селі ў лодкі пустыя.
Праз кусты і палі
Сцежкі нас павялі
Палявыя.

5

Месяц сцежку ў дубняк
Залівае халодным праменнем;
Не магу аніяк
Я з уласным асвойтацца ценем.
Недаверліва сам на сябе
Паглядаю я збоку.
Адвыкаць мне патрэбна цяпер
Ад вайсковага кроку.
Крокі полем і лесам
Друкую я пад псеўданімам.
Быў я Рыбкай Алесем,
А стаў—Палыном Нікадзімам.
Так, цяпер я—Палын,
А таварыш мой — Ворчык Мікіта,
А Зарудны — Смірноў. Не адзін
Я іду каля жыта.

Пакасілі яго кулямёты,
Усе пакасілі,
А тупыя фашысцкія боты
Яго малацілі.

Танкі гусеніц жорнамі
Жыта пасля памалолі,
Коні потныя, чорныя
Хлеб замясілі на полі.

Кроў была ім дражджамі,
Палілі агнём і жалезам,
І ляжыць камянямі
Хлеб з пякарань фашысцкіх за лесам,

На дарозе ляжыць каравай,
Як на белым абрусе,
Хлеб дармовы, бяры і кусай,—
Можа з гора і ўкусіш.

Трох нас полем ішло,
Гурт рашучы, хаця невялікі.
Уваходзім мы смела ў сяло,

Чуем гоман і крыкі,
З вокнаў шлях залівае святло,
Чутны гукі музыкі.
Дакументы ў кішэні ляжаць,
Не баімся нічога,
Сведчыць подпіс і сведчыць пячаць,
Што ідзем мы з астрога,
А захочуць арыштаваць, —
Немалыя мы, дзякуй богу...
Мы распытваем каля ганку
Аб вяселлі сялянку:
Ладзіць гэта вяселле Мядзведзкі —
Прыслугач нямецкі.
Ён судзіўся калісь за падпал
Птушкаводчае фермы.
Стаў ён старастам, хату прыдбаў
І балюе цяпер ён...
За Мядзведзкага замуж ідзе
Пад пагрозай дзяўчына,
Бо бацькі яе ў лютай бядзе,
Сын — бядзе той прычына.
Камуніст ён.
Мядзведзкі бацькам
Пагражае даносам.
Замуж мусіць пайсці іх дачка
Пад смяротнай пагрозай.
Б'ецца з ворагам сын-комуніст —
Што ў чырвоным войску.

На вяселлі іграць гарманіст
Не згадзіўся, і вёска
Аб'явіла таксама байкот —
Пуста ў хаце,
Ад бацькоў адвярнуўся народ,
Ад сватоў і ад сваццяў.
— Мы, — гаворыць кабета, — стаім
і глядзім, бо цікава
Нам даведацца, чым
Гэта скончыцца справа. —

Мы заходзім у хату. Гасцей

Мы вітаем з парога.
Сам Мядзведзкі ідзе да дзвярэй.
— Што за людзі?
— З астрога.
— Калі ласка, — крычыць нам, — сюды,
Да стала запрашае, —
За здароўе, — крычыць, — маладых. —
Чаркі нам налівае.
— Будзем піць па парадку
За здароўе нявесты тваёй,
За здароўе спачатку...
— Маладой!..
— Маладой!..

Мы на твар маладое глядзім:
Не відно ні крывінкі,
Быццам тут не вяселле зусім,
А памінкі...

Тут па струнах скрыпач
Водзіць светлым смычком пад прымусам,
Не «Лявоніха» сцелецца — плач
Над вясельным абрусам.

Гэта што за музыка такі,
Што за скрыпка такая?
Для гасцей на вяселлі дачкі
Родны бацька іграе.

Што-ж, музыка, твой смык
Ходзіць сёння няўдала і вяла?
Ці іграць ты, музыка, адвык,
А ці выпіў ты мала?

Ці хаваеш дачку —
Ад галошанняў струны аглохлі,
Ці на светлым смычку
твае слёзы яшчэ не засохлі?

Кінь ты, браце,
Пілікаць у хаце

Нямецкага зяця,
Павядзі смычком басавіта,—
Скача Ворчык Мікіта!
Ён скідае ватоўку, зірні,
Скача, як на вяселлі,
Скача так, як у лепшыя дні
Па ўсіх вёсках умелі.
Скача, можа, за сотню ног,
Плешча гулка ў далоні.
Людзі з ганка ідуць .на парог —
Шкода, што без гармоні!
І дзяўчаты становяцца ў кут,
Падпяваючы шчыра,
Нібы ўсе яны тут
На вяселлі свайго брыгадзіра.
Нібы ботаў фашысцкіх сяло
Аніколі не чула,
Быццам сонца ўзышло,
Ноч мінула, мінула...
Кліча ранак і жней і сярпы
На прастор свой бясконцы
Жаць прастор залаты —
Жыта колеру сонца.
Зноў вясёла звіняць ручаі;
Глушыць радасным крыкам
Перапёлка лугі і гаі,
Ці ты чуеш, музыка?

Рад Мядзведзкі,
Хоць п'яны,
Але ўсхваляваны —
Весялосці паўнюткая хата,
Мы ва ўсім вінаваты.
— Так і быць!—абяцае ён нам
Паліцэйскіх пасады.
— Па рукам? — ён крычыць,
— Па рукам.
— Рады службе?—пытаецца.
— Рады.
І выходзіць на хату ён:
— П'ю

Я за жонку сваю!
А другую чарку
За сваю гаспадарку,
За гасцей застолле,
За ўласнае поле,
Каб грэчка цвіла,
Каб рэчка цякла,
Каб жыта над ёю
Вілося трубою... —

І сціскае ён кулакі,
І малоціць у грудзі:
— Салаўкі, — ён крычыць, — Салаўкі
Мяне вывелі ў людзі!.
Ферму я падпаліў? Падпаліў.
Прызнаюся вам, людзі.
Пеўні тыя, што з дымам пусціў,
Мяне вывелі ў людзі! —

І выходзіць на хату Смірноў,
Наш таварыш Зарудны:
— Ты, — гаворыць, — не ў людзі пайшоў,
А ў Іуды...
Табе ўродзіць зямля камяні,
А не жыта — у жніўныя дні.
П'ю я чарку за маладую
І не шкадую,
П'ю другую чарку ізноў я
За яе здароўе,
За здароўе бацькоў,
За іх сына, што ў войска пайшоў,
П'ю і трэцюю чарку
За кулю для твайго карку! —
Грымнуў стрэл па Іудзе,
Якога і мы не чакалі.
Не Зарудны страляў.
Што за людзі
З натоўпу стралялі?
Што за людзі? Мы з хаты выходзім,
Не бачым нікога.
Мы спяшаемся. Неба на ўсходзе

Ружавее. Дарога
Выйшла з вёскі. Хапіўся Мікіта:
На вяселлі ватоўка забыта.
— Добра, — кажа ён, — што нічога
У ватоўцы маёй не зашыта. —
Мы ідзем. Пачынаецца жыта.

6

Нас прывыклі перадаваць,
Пад дзятлоў перастукі,
Паплавы з топкай гаць на гаць
І дубам з рук у рукі.

Я спіною да сонца стаю,
Дзень канчаецца ясны.
Я таксама прывык: пазнаю
Цень даўгі, цень уласны.

Не адзін я, прывыклі мы ўсе
Па вадзе хадзіць, на расе,
Да даўгіх і кароткіх ценяў
І да розных здарэнняў.

Так мы трапілі да Лізаветы —
Вясёлай кабеты.

Сярод поля стаіць, у баку
Ад бальшаку,
Лізавеціна хата.
Уваходзім.
Гасцям яна рада.
Лізавета ўсміхаецца міла.
Да стала запрасіла:
— Калі ласка!
Мы пілі і елі,
Пасцяліла ўсім нам пасцелі:
Спіць у хаце Смірноў — на пярыне,
Сплю я ў пуні — на канюшыне,
А Мікіта Ворчык — у клеці.
Колькі клопатаў Лізавеце!
Па драбінах на сена лезу,

Трапіў нібы на дачу.
Узыходзіць месяц з-за лесу, —
Я праз шчыліну бачу.
Спаць уклаўся,
Ватоўкай накрыты.
Сцяг брыгады ў яе зашыты.
Я яго берагу, хаваю...
Засынаю...
Ці пачуў, ці здалося мне:
Зарыпелі вароты.
Ці пачуў, ці здалося ў сне,
Што шуміць канюшына?
Хто тут?..
Прачынаюся:— Хто гэта?
— Гэта...
Ты не спіш? Гэта я, Лізавета.
Я і ў хаце была — не спіцца,
Я і ў клець зайшла —не ляжыцца,
І сюды я прыйшла — удавіца,
Дазволь прымасціцца.
— Калі ласка, — кажу Лізавеце.
— А чаго вам бадзяцца па свеце?
Лізавета ў мяне пытае, —
Ты зірні, раскоша якая:
Я жыву асобна,
Аднаасобна,
Ці не люба, не міла?
Луг сама пакасіла.
Ці працую я мала?
Сёння жыта дажала.
Заставайся ў мяне, — гаворыць, —
Будзе люба нам жыць і ў горы,
Будуць ціха свяціць нам зоры,
Залатыя месяца рожкі...
Ні вайны табе, ні бамбёжкі.
Застанешся?
— Пайду.
— Да Урала
Дакацілася немцаў навала.
Ты падумай...
— Што ты сказала?

— Немцы ўжо дайшлі да Урала, —
Так іх радыё перадавала.
Шлях далёкі, ці хопіць сілы
Папялішчы лічыць, магілы
Па дарозе, а іх нямала?
Ну?..
— Пайду.
Лізавета ўстала.
— Душна тут, — сказала, — не спіцца,
Зноў у клець спаць пайшла ўдавіца.
. . . .

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
У хмарах на небасхіле
Дымок лізавецінай хаты.
Сцежкі — тонкія змеі
Знікаюць у жытнія далі.

На дажынках прыгонныя жнеі
Нам песню спявалі.

Сялянская хата
Стаяла над светлай ракою.
І жыў там араты
З Агатай сваёй і дачкою.
Яны дажылі да нядолі
І чорнага гора:
Па роднаму полю
Варожыя ходзяць мінёры.
Зямля там намарна ўзарана,
І жыта ўрадзіла,
Бо немцамі ў ёй закапана
Нячыстая сіла.

— Жаць жыта не трэба, —
Жняю папярэдзіў араты.
Дачушку без хлеба
Не можа пакінуць Агата.

На поле з сярпом раніцою

Пайшла яна ўпотай
І там занялася сваёю
Работай да поту.

Прачнуўся араты:
Багата
Пажатага жыта.
Ляжыць яго жонка Агата
На полі забіта.

Аднеслі жанчыну
На могілкі з роднае хаты,
Дачушку пакінуць
Без хлеба не можа араты.

Устала дачушка:
Пажата
Усё жыта за домам.
Ляжыць на снапах яе тата,
Як сноп, нерухома.

На полі малая
Стаіць і разводзіць рукамі,
Стаіць і не знае,
А што ёй рабіць са снапамі?

Капу, як магла,
З іх зладжыла, ўздыхнула глыбока,
Пайшла да сяла,
Што за рэчкаю недалёка.

Дае яна з гора
Суседзям капу залатую.
— За гэта, — гаворыць, —
Зрабіце мне ласку такую:

Зрубіце сасну
І труну майму бацьку змайстрыце,
А ў тую труну
Разам з ім і мяне палажыце.
. . . .

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
У хмарах на небасхіле
Дымок лізавецінай хаты.
Мы ідзем і далінам
Пачутую песню спяваем.
А ці доўга ісці нам? —
Мы гэтага самі не знаем.
Гаварыць мы аб гэтым не хочам,
Таму заспявалі
І ідзем, куды вочы
Глядзяць, у жытнёвыя далі.
— І куды, і куды мы ідзем? —
Крыкнуў Ворчык ад злосці,
У якую магілу нясем
Непатрэбныя косці?
Можа войска няма,
Можа праўду удава мне казала,
Што карычневая чума
Дапаўзла да Урала.
Можа марна ідзем праз чуму —
Не патрэбны нікому?
Што маўчыце?
Крычу я каму,
Мо сабе самаму?
Ці на вецер крычу,
А ці хмару заву на параду я?
Я на ўласныя вушы хачу
Слухаць радыё.
Чуеце, радыё!?

7

Тут хлапцы і дзяўчаты
Гавораць употай з Масквою.
Лес. Закінуты провад антэны
Высока на хвою.
І вартуюць вавёркі
Шалаш і прыёмнік старанна.
Праз лясы, праз узгоркі
Да нас даляцеў нечакана

З-пад крэмлёўскае зоркі
Голас дыктара Левітана.

Ля прыёмніка мы трэці дзень,
З ім расстацца павінны;
Перад ім я саджуся на пень,
Каб паслухаць навіны.

Да яго мае рукі
Прывыклі, нібы да штурвала.
Спаць кладземся пад гукі
Інтэрнацыянала.

Б'е гадзіннік. Прыгадваю я,
Што мы ў лесе, не дома.
Дзе вандруе мая сям'я,
Жонка, дзеці мае?
Невядома.
Ці ўцяклі ад навалы яны,
Ад ваеннай навалы?
Зводкі слухаем мы дзень пры дні,
Зводкі радуюць мала.
Чуем: горад пакінуты наш,
Стане крыўдна і горка.
Выйдзеш моўчкі адзін, за шалаш:
Што ты скажаш, вавёрка?..
Хіба я не прайшоў
Край з маленства мне любы.
І не бачыў я жлобінскі роў —
Закапаныя трупы?..
Там дзяцей, там бацькоў і жанок
Закапалі жывымі.
Доўга жоўты пясок
Варушыўся над імі.
Можа ён і цяпер
Там варушыцца?
Чуеш, вавёрка,
Я пытаю ў цябе,
Хіба гэта не горка?
Хіба слухаць фашысцкія трубы,
Лязгат гусеніц не абрыдла,—

І як гаўкае ў радыёрупар
Праклятае быдла?
Хіба слухаць чужацкія маршы
І песні не горка?
Ці па любай зямлі, ці па Марсе
Ідзем мы, вавёрка?
— Што сядзім, камісар палкавы?
Крыкнуў Ворчык, — даволі!
Будзем гэтак сядзець, то Масквы
Не пабачым ніколі. —
Мы пайшлі.

Зноў лясы, паплавы,
Сцежкі росныя ў полі.

Толькі дзіўна, чаму
Не спяшаецца Ворчык Мікіта:
То захочацца раптам яму
Адпачыць каля жыта,
То на камень ён сядзе пры лесе
У новай турбоце
І рукой у халяву палезе—
Рэжа цвік яму ў боце.
То пясчынку кляне,
Што яму зацярушыла вока.
Не яна зацярушыла, не —
Дом, які недалёка, —
Дом бацькоў застаецца ўбаку
На поўночным усходзе.
Мы на ростанях у ляску,
Праз якія праходзіць
Дарога ў раён,
Дзе жыве яго жонка.
Садзімся,
А ён
Адышоўся ў старонку:
Дарогі, трывогі,
Хвіліны, гадзіны...
Чапляюцца ногі
За хварасціны.
На гразкую гаць

Не звяртае увагі,
Хацеў-бы прыстаць —
Не хапае адвагі.

Мы здагадваемся, чаму
Занудзіўся Мікіта.

Ноч халодная сёння, — таму
Мы адной з ім ватоўкай накрыты.
Ад мяне адвярнуўся спіной,
Спіць Мікіта. І я засынаю.
Ноч.
Шумела над ім, нада мной
Доўга хвоя старая.

Я прачнуўся паўночнай парой.—
Зуб на зуб не трапляе.

Ворчык знік. І агонь пад сасной
Гасне, намі забыты.
Не знаходжу ватоўкі сваёй —
Знёс Мікіта.
Што з ватоўкай? Дзе Ворчык?
Дзе сцяг?
Што здарылася? Не разумею.
Ахапіў мяне холад і жах,
Сэрца раптам нямее.
Што рабіць мне? Сказаць мне каму
Пабудзіў я Смірнова.
— Сцяг! —кажу я яму.
— Сцяг! —адно толькі слова.
Доўга з ім
У начныя крычалі мы далі.
Лес застаўся глухім.
Лес маўчаў.
Мы дарэмна гукалі.
Не адказвала гаць,
Не адказваў Мікіта,
Нямала
Ён прайшоў... Да яго ўжо, відаць,
Рэха не далятала.

Мы сядзім ля агню, ля сасны.
Колькі пройдзена шляху?
Сцяг быў з намі.
Цяпер мы адны...
Засталіся без сцягу.
Часта марылі мы між сабой,
Калі сцяг гэты неслі,
Што пад ім яшчэ пойдзем у бой
І спяваць будзем песні.
Сцяг мы вынесем, думаў Смірноў,
І даб'емся загаду,
Каб загінуўшую наноў
Аднавілі брыгаду.
А цяпер? Горкі дым
Вочы нам выядае шчэ горай.
Што сядзім? Што маўчым?
Нас, як громам, ударыла гора.
Не знаходзіцца слоў
У маўчанні пакутным.

Ён успомніў, што ён не Смірноў,
А Зарудны...
Не, не выеў яшчэ сінявы
Горкі дым, загарэліся вочы,
Ён успомніў, што ён палкавы
Камісар наш,
Што Ворчык — наводчык.
Не для радасці і весялосці
Мы ідзем да Мікіты ў госці.

8

Знёс ватоўку маю чаму?
Не дадзім сабе рады.
А навошта яму
Сцяг брыгады?

Можа ён, пачынаючы шлях
Да бацькоўскага дома,
Захапіў і ватоўку і сцяг
У дарогу свядома?

Можа ён на ўсход панясе
Сцяг брыгады?
А як вынесе, будуць усе
Сцяганосцу рады.

Немалую мецъ будзе там
Ён павагу
І за тое, што выйшаў сам,
І за вынас сцягу.
Пра яго нічога благога
Мы не скажам тады,
Хоць і крыўдна,
Але нічога, —
Нейк-жа сцерпім,
Такой бяды...
. . . .
Лічыць час у сухой траве,
Нібы конік, гадзіннік.
Зноў прывал.
Плыве ў сіняве
Павуцінне...

Можа ўцёк ён дахаты,
Развітваючыся з вайною,
Захацеў араты
Цішыні і спакою? —

Жыць пайшоў да сярпоў і да кос,
Як жыве Лізавета?
Але сцяг наш, пытаемся, знёс
Для якое мэты?

Можа пойдзе ён з ім на паклон
Да нямецкае ўлады,
Прадаваць будзе ворагу ён
Сцяг брыгады?

— Вам, — ён скажа, — прынёс я яго
З пекла бою.
А за гэта прашу аднаго —
Цішыні і спакою. —

Не закончыў гадзіннік свае
Нам адлічваць хвіліны,
Камісар палкавы ўстае:
Мы ісці павінны.
. . . .

Мы багата прайшлі зямлі,
Гоняў, пушч багата,
Мы да вёскі ўначы прыйшлі,
Пастукалі ў хату.
Мы стаім пад акном.
Да шкла
Чалавек прыпадае...
Гэта ён!
У бацькоўскі дом
Дзверы нам адчыняе.

...Тут стаялі месяц назад
На кватэры
Паны-афіцэры,
Па маліну хадзілі ў сад,
Абтрасалі бэры.
А адзін з іх упадабаў
Яго жонку Марыну,
Ён да шлюбу яе схіляў
Да салдацкага,
На гадзіну.
Не скарылася пану яна,
Шлюбу не адбылося,
Удавілася рана яна
Пад акном на бярозе.
Ёй з бярозаю шлюб, з пятлёй,
Хоць халодны,
Ды больш выгодны.
Вось запіска. Сваёй рукой
Жонка піша:
«Адпомсці, родны!..
Не хачу нявольніцай жыць,
Лепш загіну...»

Ён расказвае, голас дрыжыць.
Мы маўчым.
Запаліў лучыну
І пры цьмяным яе святле
Да стала запрасіў нас сесці, —
Можа есці мы хочам?..

Але
Не хацелі мы есці.
Мо стаміліся мы? Хацеў
Ён паслаць нам пасцелі.
Чуўся пеўняў далёкі спеў
На сяле.
Мы спаць не хацелі.
Ён спытаўся: — Чаго-ж прыйшлі?
Вас не голад прывёў, не стома...
— Мы, — кажу я, — сюды прыйшлі
За ватоўкай, вядома...
Ты, здаецца, забраў яе? —
Ён пайшоў у бакоўку
І выносіць і аддае
Мне маю ватоўку:
— Холад быў... вы-ж маглі адной,
Камісаравай, акрывацца...
А ці след з драбязы такой
На мяне злавацца?
— Сцяг, — кажу я,—ў ватоўцы маёй.
— Сцяг? — збялеў ён,
З твару змяніўся, —
Сцяг брыгады зашыты ў ёй...
Я... зусім забыўся...
Лізавета сказала мне,
Нібы немец дайшоў да Урала, —
Ціха ён гаварыў, як у сне, —
Я падумаў:
Усё прапала...
Думка мне ўвесь час, як ішлі,
Не давала спакою...
Я зусім разгубіўся, калі
Слухаў радыё лясное.
Там і вырашыў уначы

Я пад дахам зялёным,
Што з палону нам не ўцячы,
Што сваіх не дагонім.
Мне абрыдла сонца, жыццё,
Засталася надзея—
Можа з жонкай знайду забыццё
У бядзе я ? —
Я не думаў больш ні аб чым…
З вамі не развітаўся.
Сцяг? Аб ім я забыў зусім…
Я спяшаўся… спяшаўся.
Як я бег дамоў
Да бацькоў,
Як лічыў я хвіліны…
Не знайшоў забыцця, не знайшоў
Сваёй жонкі Марыны,
Стаў не люб мне і родны парог,
І куты роднай хаты…
Сцяг? Хіба яго ўспомніць я мог.
Ачуняць ад страты?..—

Гэта праўда. На сцяг зусім
Ён забыўся.
Чаго яшчэ болей?
Не прыйшлі-б мы, ён-бы аб ім
І не ўспомніў ніколі.
Ён забыў, разумеем без слоў,
Кроў сяброў,
Іх адвагу,
Чэсць забітых байцоў,
Што кляліся гэтаму сцягу.
І сказаў камісар:
— Пайшлі!
Бацька ўстаў, прачнулася мац
За парог нас бацькі правялі.
Што маглі мы сказаць ім?
Хай не знаюць яны ў бядзе
Аб злачынстве сына.
Няхай думаюць, што ідзе
Помсціць ён за іх,
За Марыну…

І за родны дом, і за сад,
І за бэры, і за маліну,
Хай жадаюць звароту назад
І жадаюць ордэна сыну.
Ён нічога ім не сказаў,
Пакідаючы хату,
А праз двор праходзіў — узяў
Пад павеццю лапату.

Ён магілу капае сам,
Сам сабе, на лясной паляне,
Мы чакаем.
Здаецца нам
Вельмі доўгім чаканне.
Пішам мы смяротны прысуд
Ад імя брыгады.
Ён і сам не чакае тут
Аніякай спагады.
Сам сабе ён капае дол
На світанні...
Нам здаецца: не лес вакол
Тут стаіць у суровым маўчанні
А байцы з батальёнаў і рот...
Мы іх бачым перад сабою,
На іх тварах і кроў, і пот,
І зямля — пасля бою.
Асудзіць патрабуюць яны
Чалавека без веры,
Уцякаўшага ад вайны,
Да вышэйшае меры...

9

Доўгі след палявых каляін
Вывеў нас да родных мясцін,
Да мясцін, дзе з маленства я рос,
Да сяброў
Дубоў,
Да сябровак бяроз.
Тут навузнік вісеў на сасне,—
А чаго
Яго

Не відно больш мне?
Дуб стагодні стаяў на лугу,—
А чаму
Яму
Добры дзень сказаць не магу?
Я пазнаць не магу аніяк
Стрэчнай вёскі... Дзе школа? Вятрак?
Дзе знаёмыя хаты?.. Адны
Сярод поля тырчаць каміны.

Лета баб'яга цёплыя дні.
Дзённік свой пішу я на пні.
Я пішу. Не знаходжу слоў,
Сэрца б'ецца, рвецца дамоў,
Рвецца глянуць на сына, дачку,—
Дом бацькоў застаецца ўбаку.
Мне адгэтуль мястэчка відно,
Недалёка ад нас яно,
Калі пойдзеш полем, напрост,—
Да мястэчка дванаццаць вёрст,
А як пойдзеш шляхам,—
Дванаццаць з гакам...

Лёгка бегчы да родных сёл,
Цяжка сесці за родны стол.
У мяне спытае дачка:
— Тата, ты прынёс малака? —
А ад сына пачую я:
— Ты прывёў мне з Мінска каня?—
На пяньковай
Вяроўцы дамоў
Ні каровы я,
Ні каня
Не прывёў.
Ні гасцінца я для дзяцей
Не прынёс, як прыносіў даўней.
Я ад кожнага вока "прынёс
Родным дзецям па жмені слёз.

Толькі слёз ніхто з іх не просіць,
Ім і матчыных досыць.

Госця плачам сустрэнуць у хаце,
Бо няма чым
Яго частаваці.
Скажуць дзеці:
— Пі, бацька шчыры,
Жмені нашых слёз — іх чатыры.

Не, не гэтак прыйду я ў дом,
З новай каскай прыйду, са штыком.
Не нікчэмным, слабым жабраком,
А як бацька прыйду я ў дом,
Сонна ў дом
Прынясу на штыку,
Малаком
Напаю дачку,
Пасаджу свайго сына я
На жывога,
На баявога
Каня.

Будзе час дзіцячых уцех,
Будзе смех,— я прывёз ім смех,
Будуць слёзы,—
І іх я прывёз,—
Каску поўную радасных слёз.
..Бачыць я не магу, не хачу
Местачковую каланчу
І знаёмыя мне палі,
І знаёмыя стрэхі...
— Пайшлі.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!..

Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!..

Тут ніхто мяне не пазнае.
Я гляджуся ў крыніцы свае.
— Гэта хто?—пытаюць яны.
Я гляджуся ў ручай лясны,
І ў здзіўленні

Ручай звініць:
— Хто ў адзенні
Драным стаіць?
— Ваш я, свой,
Я прыйшоў сюды... —
Ад рачной,
Ад азёрнай вады
Чую ўсюды адказ адзін:
— Ты не Рыбка... Палын
З барадой
Даўгой...

Хоць я з барадою
І ў гэткім адзенні,
А толькі былое
Не ўмёрла сумленне,
Хоць пальцы грубымі
І сталі,— не ўмёрла,
Душыць буду імі
Варожае горла.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!

Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!
У шумлівай завеі лістоў,
Да лясное палянкі,
Па карэннях дубоў
Нам насустрач грукочуць фурманкі.
Лісцяў роем стракатым
Іх след замятаюць мяцелі.
— Гэй, куды вы?
— Дахаты...
— Ад немца ўцячы не паспелі.
І тлумачыць народ:
— Мы ўцякалі на ўсход...
— Нас чужацкія кулі
Назад вярнулі.—

Шмат каго пазнаю:
З бліжніх вёсак,

Знаёмыя твары...
Хтось пытае пра вёску сваю:
— Ці не бачыў, таварыш? —
І ніхто мяне не пазнае,
Я зарос барадою.
Можа едуць тут дзеці мае,
Можа стрэнуся тут я з сям'ёю?
Едуць сем'і, а вецер
Іх след замятае і свішча,
Едуць маткі і дзеці,
Вяртаюцца на папялішчы.

Мы з Зарудным ляжым за дубамі
Ізноў на паляне.
Мы чакаем,
Бо перад намі
Дарог скрыжаванне.
Нам чакаць болей недзе—
Фашысцкае войска едзе
Па дарогах на гулкіх машынах,
У шынелях мышыных.
Нам відаць:
Дзве фурманкі
Спыніліся каля дубровы,
Іх сагналі з дарогі танкі,
Крык чужы, крык вайсковы.
Людзі коней сваіх распрагаюць,
Агонь раскладаюць.
. . . .

Хлопчык босы бяжыць да дубровы
Па дровы,
Хлопчык светлагаловы,
Пяцігадовы...
Свецяць сінія вочы здалёк.
Я паклікаў яго:
— Васілёк! —

Ён стаіць у здзіўленні
Перада мною:
Што за дзядзька ў адзенні

Абшарпаным, з даўгой барадою?
Залатая
Нас засыпае
Пурга
Лісцяў шумам і звонам.
— Жыў у Мінску ты, хлопчык?
— Ага.
— Дзе-ж твой бацька?
— У войску чырвоным.
— Як выходзіў з мінскае хаты,
Там пакінуў каня ты...
Ты катаўся на тым кані
З кута ў кут заўсёды,
Конь згарэў, Васілёк, у агні...
— Мне каня не шкода
І не трэба...
— Чаго-ж табе трэба?
— Кавалачак хлеба.
Хлеб? Зарудны яго нясе
У мяшэчку дарожным:
Поўбуханкі, НЗ,
На дваіх, на ўсё падарожжа.
Хлеб з мяшэчка дастаў я:
— Бяры!..
Гэта хлеб для цябе і сястры,
Еш яго на здароўе. —
І бліжэй падышоў ён,
І глядзіць на чужых людзей,—
Яны добрыя, хоць і чужыя,
І не верыць, і самі з вачэй
Не скупыя, як боб, буйныя
Слёзы сыплюцца... пацяклі,
Пакаціліся самі
Па сухой траве, па зямлі
І па сэрцы маім
Таксама.
Я аддаў яму хлеб
І вось
Стаў за дуб шумлівы
І гляджу, як бяжыць да калёс
Хлопчык з хлебам.

Шчаслівы...
Поўны радасці, поўны прыгод,
Ён бяжыць да фурманкі,
Быццам. хопіць на цэлы год
Ім тае поўбуханкі.
Мне здаваўся даўгім яго шлях,
Босы, бег ён праз ямы,
Па халоднай зямлі, па лістах
І па сэрцы маім
Таксама.

Ці дарога мяне змагла,
Што глядзець я не змог,
Не знаю,
Толькі вочы заслала імгла...
І пайшлі мы, і след замяла
У дуброве мяцель залатая.

10

Вылез месяца срэбны рог,
Асвяціў балота з-за хмары.
Мы паўзем.
Нашых сэрцаў удары
Чуюць купіны, мёрзлы мох.
Праклінаем першы лядок,
Што хрусціць пад лакцямі.
Перад намі сена стажок,
Вартавы перад намі.
Вораг дрэмле...
Паўзем смялей.
Нам яго абмінуць няможна.
Падпаўзлі. Задушылі.
Далей
Папаўзлі асцярожна.
Мы — на волі.
Блуканням канец.
Перад намі — чырвоны баец.
Дарагая зямля.
Радзіма!
Слова вымавіць немагчыма.

Моўчкі я цалую лядок,
Журавіны, парошу...
Я не проста свой дзённік пішу,
А прысуд выношу,
Каб над ворагам здзейсніць пасля,
Бо чакае ратунку
Заняволеная зямля,
Нашых прагнучы пацалункаў.
Адрываўся ад спраў,
Слёзы, кроў, дым і попел пажараў
Не ў радкі я старанна збіраў,
А ў магутную хмару.
Дышуць полымнай сілай радкі.
Судны дзень набліжаецца.
З хмары
Хутка грозных маланак штыкі
Па варожых галовах ударадь.
Няхай слёзы з вачэй — ручаём,
З сэрца — кроў, а з варожае хаты
Льецца полымя ноччу і днём
У часы расплаты!..

Сёння свята. Па радыё
Я лаўлю Маскву.
Я чакаю...
Сёмы дзень лістапада
Я ў бліндажы сустракаю.
Звон курантаў я чую зноў —
Подых часу
Святочны, свежы...
Я гадзіннік уласны завёў
Па гадзінніку Спаскай вежы.
Я прайшоў з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

ЭПІЛОГ

Больш чым год мінуў з тае даты,—
І са снягам былым да сяла,
Франтавыя прысады

Абудзіўшы,
Брыгада ішла.
Шчокі вецер снежаньскі ліжа.
Заінелі вушанкі,
Маскхалаты і лыжы,
І санкі, і танкі.
Іх палкоўнік Зарудны вёў —
Камандзір брыгады.
Белай парай дыханне байцоў
Саграваа прысады.
Іх сяло сустракала
У зімовай красе.
Хто сказаў, што брыгады не стала,
Што забіты таварышы ўсе?
Хто паверыць захоча
У словы такія?
Бачыць кожны
На ўласныя вочы:
Вось яны — дарагія,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя,—
Да акопаў белаю хмарай
Набліжаюцца дзецюкі;
Хутка,
Хутка па ворагу ўдараць
Гартаваныя іх штыкі.

Верасень—кастрычнік
1942 г

ПРЫГОДЫ ЦЫМБАЛ

Сярод сясцёр вясёлых
Яна ў бары расла,
Вышэйшаю між ёлак,
Гучнейшаю была.

Ударыў дзед абухам
І елка загула,—
Зачараваны слухаў,
Прыпаўшы да ствала.

Між небам і зямлёю
Апошні раз яна
Звінела пад пілою,
Як пад смычком струна.

«Не плачце! — прашумела,
Як падала ў траву,—
Я буду пень,
Як пела,
Я вас перажыву.»

Бліснуў лысінай пень,
Елка вырвала з ценяў свой цень,
На паляне лясной
Кладучы яго побач з сабой.

Елка больш не звінела, а пень астываў ад пілы,
Нібы ў кропельках поту, у кроплях празрыстай смалы.
Сосны, елкі ў той час
Галасілі ад сэрца ўсяго:
«На каго ты пакінула нас,
На каго?
Павязуць цябе з лесу на колах,
На рыжым кані,
Прывязуць цябе з лесу, паколюць,
Згарыш на агні.
Будуць людзі на голлі

Яловым кілбасы капціць!
Разам з намі ніколі
Табе ўжо, сястрыца, не жыць.
Не дастаць галавою
Табе да блакітных нябёс...»
Пад галошанне тое
З лесу выехаў воз.

Едзе елка ў жытное,
І шлях яе новы пралёг
Да сяла,
На якое
Раней паглядала здалёк.

Паглядала, хацела
Праз жыта прайсці да сяла,
Толькі з месца не ўмела
Скрануцца яна,— не магла.

Хіба елка прасторы
Зазнае якія ў жыцці,
Калі елцы ад бору
Да вёскі ніяк не дайсці?
А цяпер?
Хоць рукою
І жыта грабі, і авёс.

Хай сабе галавою
Не ёй даставаць да нябёс.
Плакаць елка не стане,
Хто знае, што суджана ёй?
Можа быць, і дастане
Яшчэ да нябёс галавой.
Можа суджана плыць ёй
Па моры ад роднай зямлі?
Можа суджана
Мачтаю быць ёй
На тым караблі?
На марскім даляглядзе
Найпершай з вады выныраць,
Жыць з нябёсамі ў ладзе

І нават да зор даставаць.
Едзе елка па полю,
Над полем гудуць правады.

Адгадай яе долю,
Па што яна едзе?
Куды ?

Мо стаяць яна будзе на лініі
Уся ў правадах,
Тэлеграмы бацькоўскія, сыннія
Несці ў прасцяг?
Мо службісткаю шчырай
На лініі будзе стаяць,
Будуць ластаўкі ў вырай
З яе правадоў адлятаць?
Можа звонам і гудам
Людзей яна будзе здзіўляць,
Каб аж рупіла людзям
На тых правадах паіграць?

Вось і хата.
Старыя
Унук ёй вароты адпёр.

Праз вароты,
праз тыя,
Уз'ехала елка на двор.
Там з кары яе шэрай
Зрабілі навузнік для пчол.
Пад цяслярскай сякерай
Пападала голле на дол.
Пакуль мяса пры лузе
Капціў над тым голлем сусед,
На высокай сталюзе
На дошкі піліў яе дзед.

Шкода елкі!
Нідзе ёй
Цяпер ужо мачтай не быць,
Мыса Добрай Надзеі

Не бачыць, па моры не плыць,
Не спрачацца ёй з ветрам
І ўжо не згінацца пад ім,
І не дыхаць паветрам
Вільготным, салёным,
Марскім.
Дошкі сонечным ранкам
У зацені майстра сушыў,
Як паспелі,
рубанкам,
фуганкам
Скабліў і скабліў,
Покуль не засвяціліся так, як унука далонь,
Калі ён перад лямпай
глядзіць праз далонь на агонь.
Дошкі склеіў старанна, для доўгай,
кароткай струны
Месца вызначыў, і пачалі называцца яны
З той хвіліны іначай,
Бо елкай назваць іх не мог
Той, хто струны пабачыў,
Ступіўшы на дзедаў парог.
Як на хрэсьбіны, ў хату суседзі ішлі і ішлі,
І на струны глядзелі, і елкай назваць не маглі.
Гэтак елка памерла,
Хай будзе ёй вечны спакой!
Дакраніся-ж, музыка,
да струн бессмяротных рукой!
Дзед ударыў, і ўраз праімчаўся па струнах віхор.
І не елка адна зазвінела пад ветрам, а бор.
Самі ў круг,
Як пры цудзе,
Пусціліся ногі ва ўсіх.

Так на хрэсьбінах людзі
Назвалі цымбаламі іх.
Быццам рэха па хаце
Ішло ад сцяны да сцяны:
— Не цымбалы, багацце…
— Багацце!
— Няма ім цаны!

З хаты ў хату імкліва
Разнеслася слава сама.
— Не цымбалы, а дзіва...
А дзіва!
Цаны ім няма!

З часу хрэсьбін нямала
І зімаў і летаў прайшло,
Не адно і цымбалы
Аб'ехалі з дзедам сяло.
Як-жа дзеда не стала,
Іх голас не змоўк на зямлі,
Бо адразу цымбалы
Да ўнука іграць перайшлі.

1

Неба просіні
Выцвілі.
Чуецца ў далях зіма.
Вось і восені
Дні адляцелі.
Музыкі няма.
Ён у хаце цымбалы
Замкнуў
І пайшоў у паход.
І яго абагнала
Вайна
па дарозе на ўсход.
Адшумеўшай дубровай
Ішоў ён,
на ўсход несучы
Не ад хаты вясковай —
Ад песень ключы.
А з усходу насустрач кабета
З малымі ішла,

У дуброве у гэтай
І стрэча і ростань была.
І яе і дзяцей абагнала
Таксама вайна.
На дарозе лясной упала

І не устала
Яна.
Угаварвала сына
Жанчына:
— Не плач, Васілёк,
Буду жыць, не памру,
А ты слухай сястру,
Мой сынок...
— Вам спяшацца,
Дачушка, трэба,—
Угаварвала маці дачку,—
Ні адзежы няма ў вас, ні хлеба,
Ні пасцелі у цёплым кутку.
Я здарожылася, дачушка,
Адпачну
І вас даганю...
— Ты вязі іх,
Верная служка,—
Гаварыла рагатаму каню.
Маці іх упрасіла.
Яны і паехалі ўтрох.

Затрымала іх і спыніла
Скрыжаванне дарог.
Першы раз яны стрэліся з горам
Такім у жыцці:
Ехаць ім па каторай?
Па каторай ісці?
Іх чатыры дарогі на свеце,
І кожнай канца не відаць.
І вярнуліся дзеці
У маці дарогі спытаць.
Маці спіць — не падняцца —
Стамілася, сіл нестае.
Селі побач,
Баяцца
Дарогі спытацца ў яе.
Потым плачам і крыкам
Будзілі,—
Не чула зусім.

Вышаў з лесу музыка
На выручку ім.

Перад маткаю іх на калені
З павагаю стаў
І люстэрка з кішэні,
Як неба кавалак, дастаў.

І яго з хваляваннем
Да матчыных вуснаў паднёс,
І яны не сагрэлі дыханнем
Халодных нябёс.

— Крэпка спіць ваша маці! —
Сказаў ён,—
Няхай адпачне,
А дарогу адсюль паказаці
Не цяжка і мне.

Вывеў іх на дарогу,
Аддаў ім ад хаты ключы,
Навучаючы строга
Ад хаты ключы
Берагчы.

— Там,— казаў ён,—даволі
Дабра я замкнуў пад замок:
І цыбулі,
І солі...
— І хлеба? — спытаў Васілёк.

— Ёсць і хлеб,
Ёсць і дровы...
— І сена?—спытала дачка.
— Ёсць і корм для каровы
І міскі для малака.—
Навучаў, выпраўляючы
Іх да прысад,
Да бяроз.

Конь, рагамі матляючы,

Іх па прысадах павёз.
Бег, спяшаўся рагаты,
Вясёла рыкаючы:
— Му!..
Мусіць, чуў, што ад хаты
Ключы даручылі яму.

Разам з тымі ключамі,
Як з пашы, спяшаўся дамоў.

А музыка сваімі шляхамі
Ішоў і ішоў,
Ён кустамі,
Карчамі
Да маці вярнуўся ізноў.

Дол капаў ёй глыбокі,
Маўчала яна,
Як раней.

Дол капаў ён глыбокі, шырокі,
Правёўшы дзяцей.
Хай з іх кожны ўяўляе
І верыць няхай у бядзе,
Што іх маці жывая,
На кліч іх
З дубровы прыйдзе.
Ратаваць іх ад гора
Прыйдзе яна,
Скінуўшы сон.
Не, не скора, не скора
З цымбаламі стрэнецца ён!
Рукі просяць вінтоўкі,
Адвыклі ад струнаў сваіх.
Час ісці яму!
Толькі
Шкада яму пушчаў старых.
Адарваць ад дубровы
Не можа ён сэрца свайго,
З кожным дрэвам гатовы
Радзіме пакінуць яго.

Ды чужынцам дазволіць
Не можа ён
Сэрца таптаць,
Разам з сэрцам на волю
Хацеў-бы радзіму забраць.
І ўмясціў ён у сэрцы
Усё ад зямлі да нябёс,
Пушчы, рэкі, ад смерці
У сэрцы схаваўшы,
Панёс.
Покуль кроў не астыне,
І хата яго,
І сяло
Будзе жыць з ім, не згіне,
Куды-б яго ні занясло.
Хай сабе за марамі,
А будуць цымбалы відаць,
Не дастане рукамі,
Дык сэрца дастане іграць.

Умясціў ён і зоры,
І срэбнага месяца рог,
І палі,
І азёры,
І стужкі бясконцых дарог,
Што сыходзяцца разам
Ці зноў разлучаюць людзей.
На адной з іх тым часам
Мы бачым дзяцей.
Свеціць месяц над светам,
А іх на сабе,
Па чарзе,
З тым-жа самым імпэтам
Рагатая служка вязе.

Што ім сівер суровы,
Калі ў іх наперадзе дом?
Там і дровы,
І корм для каровы,
І дзве міскі з парным малаком.

Сон зняло
Як рукою,
Што ім самыя лепшыя сны,
Калі з кожнай вярстою
Да хлеба ўсё бліжай яны?

Што ім вецер у полі,
Пустэча халоднай начы,
Калі з імі ад шчасця і долі,
Ад долі і шчасця
Ключы?

2

З гучным клопатам вецер
Вароты адпёр і запёр.
На кані сваім дзеці
Уз'ехалі ціха на двор.
Злезлі дзеці,
Паволі
Хлапчук падышоў да замка.
Ключ ад шчасця і долі
Застыў у руках хлапчука.
Што рабіць?
Можа стацца,
Што з іх пасмяецца прабой,
Загадае вяртацца
Назад ім,
Да маці сваёй.
Што, калі не прызнае
Ні хата дзяцей,
Ні замок?
...Ключ рашуча рукою
Крутнуў у замку Васілёк...

Дзіва сталася з імі,
За рукі іх шчасце ўзяло,
Нібы з дзецьмі сваімі
У хату ледзь чутна ўвайшло.

Покуль сенам карову
У пуньцы карміла сястра,

Брат жаданыя дровы
У хату прынёс са двара.

Покуль міскі адмыла
Дзяўчынка ад пылу ўсяго,
Спрытна печ растапілі
Хлапечыя рукі яго.

Покуль разам у хаце
Вячэралі ён і яна,
З рукава свайго шчасце
Пусціла за печ цвыркуна.

Спяць на цёплай дзярузе
На печы яны,
А цвыркун,
Быццам конікі ў лузе,
Іграе на тысячах струн.
Не пускае напасці
Да іх падыйсці ні на крок,
Дзеці спалі.

А шчасце
На іх паглядала здалёк.
У куток яно села
І думала думы свае,
На шчаслівых глядзела
І думала:
«Дзеці мае!
Вы пад'елі, заснулі,
І я вам спакою хачу,
Я пад вашы кашулі
Завею з трубы не пушчу.
Хай-жа вам сенажаці
Прысняцца,
Снапы на таку...»

...Дзеці снілі, што маці
Сядзела ўсю ноч у кутку...
Хто гадзіннік заводзіў?
Не знаюць.

Не помняць яны.
Хутка ходзікі ходзяць,
Калёсікі збоку відны.
Можа самі сабою
Скрануліся з месца?
А мо'
Падштурхнула рукою
Іх маятнік шчасце само?
З той няпэўнай хвіліны
Яны не прысталі ні раз.
За гадзінай гадзіну
Шчаслівы адлічвалі час.

Неяк летам салдаты
З раёна
Прымчалі ў сяло.
Сціхлі ходзікі.

У хату
Няшчасце прыйшло.

Шмат салдат на дарозе
Ля чорнай машыны відно.
Шмат на хатнім парозе
Няшчасцяў стаіць,
Не адно...

Ува ўсіх на павязках
У іх павукі, павукі,
Рогі, рогі на касках,
На стрэльбах,
На стрэльбах штыкі.

— Дзе карова?
— На пасце.
— Дзе матка?
Маўчалі яны.

— Дзе? — пытала няшчасце.
— У дуброве, —
Сказалі яны.

— У дуброве? — перапытала,—
У дзядзькі Кузьмы?
— Я не знаю,— сястра адказала,
Не ведаем мы.

Раззлавалася,
Стала
Няшчасце зялёным зусім.
— Партызан!—закрычала,—
Ваш матка,
Мы знаем аб тым.

На пагрозу цымбалы
Азваліся громам глухім.
Загрымелі ў адказ,
Загрымелі, як гром,
Са сцяны.
Можа вораг штыком
Дакрануўся басовай струны?

Крык і плач чалавечы
Сарваўся з пагрозай са струн.
Не, не гэтак за печчу
Іграць пачынае цвыркун.
Насцярожыліся вінтоўкі,
Ашчэрыліся штыкі.
Хто адважыўся толькі
Згражаць ім?
Музыка які?

Самі гралі цымбалы,
Няшчасцем прыведзены ў рух,
З гучных струн заляжалы
І пыл атрасалі і пух.

Падымаліся каскі
Ад страху у тых слухачоў,
Камянелі,
Як маскі,
Іх твары

І стыла іх кроў.

З хаты вынес,
Аб шулу
Ударыў цымбалы салдат.
І ад звону, ад гулу
Прачнулася поле і сад.
І цымбалы ігралі,
Ніхто супыніць іх не мог.

Кінуў вораг цымбалы,
Яны пакаціліся ў лог.
Пад гарою
Травою
Укрыла іх маці-зямля.
Прышчамілі струною
Яны лугавога чмяля.
Больш не зойдуцца ў звоне,
Залёгшы ў мяккую пасцель,
Глуха ў іхнім палоне
На струнах іграў толькі чмель.

Хто ж іх з болем і крыкам
Нядаўна на часткі ірваў?
Можа сэрцам музыка
Здалёку да струн даставаў?
З хат абуджаных,
Самі,
Не просячы доўга чакаць,
Выбягалі з сярпамі
Жанчыны малых ратаваць.

Хто з касой, хто з дубінаю
Іх выратоўваць ішоў.
Баранілася доўга машына
Ад кос, ад сярпоў.
Потым прэч уцякла,
Знікла стралой.

Беглі дзеці
Цымбалы

Шукаць пад гарой.
Там высокай травою
Укрыла іх маці-зямля.

Выпускалі на волю
Яны лугавога чмяля.
Рады быў ён бясконца
І крыллі сушыў на струне,

Зноў убачыў ён сонца,
На свет паглядаў,
Як у сне.
Зноў успомніў пра кветкі,
А ўбачыўшы іх,
Са струны
Паляцеў на палеткі,
На волю.
Вось так і яны.

Там дзяцей ад напасці
За збожжам схавалі палі.
Там малыя на пасце
Рагатую служку знайшлі.
Дзеці, служка, цымбалы,
А следам за імі і мы
Смела павандравалі
У пошуках
Дзядзькі Кузьмы.

3

На бясконцай дарозе аратага
Стрэлі яны.
Скарадзіў ён на служцы рагатай
У тры бараны.
Зразумелаю мовай
І дзецям і дзядзьку таму
Між сабою каровы
Віталіся першыя:
— Му!..

— Як жывецца, нябога?

— Як бачыш, цягну
Барану.
— Цяжка, мусіць?
— Нічога,
Навучана ўжо за вайну.

Размаўлялі яны між сабою,
Ішлі на папар.
А ў нянек пад сасною
Прысеў з хлапчуком гаспадар.

Пад сасною
Цымбалы.
Вісіць аўтамат на суку.

Быццам сталаму сталы
Тлумачыў Кузьма Васільку;

— Аўтамат нагатове —
У рукі бяры,
Пацаляй:
Ён пільнуе каровы,
Каб з поля не звёў паліцай.
Хто-ж,— пытаўся ў здзіўленні
Паслаў вас адных да мяне?
Можа з Бродаў пляменнік
Ці жонка пляменніка?

— Не.

— Хто-ж такія? Адкуль вы?
Усю перабраў я радню.
Пачакай, можа чулі
Яшчэ вы
Сяло Гарадню,—
Ехаць трэба нямала,
Былі, можа, ў той старане?
Мо адтуль вас паслала
Кума Аляксееўна?

— Не.

— Шкода, брат,— і рукамі
Разводзіў Кузьма пад сасной, —
Разумееце самі,
Хоць я і Кузьма,
Ды не той.
. . . .

Зноў на служцы рагатай
Вярнуліся дзеці ў сяло
Да музыкавай хаты,
Ды хаты тае не было.
Пуста ўсё.
З папялішча
Відзён ім лясны далягляд.
Часам вецер засвішча,
Ускруціць і попел і чад,
Вырве, кіне ў прасторы
З-пад попелу іскраў мяцель.
Ціха скардзіўся зорам
Над студняю журавель.
Ён, прыкметны здалёку,
Штораніцы больш не рыпіць.
Не згінаецца,
                    нават у спёку,
З калодзежа піць.
Анямеў ён над зрубам
І глянуць баіцца туды:
Там дзіцячыя трупы,—
Яму не напіцца
Вады.
Сеў хлапчук за цымбалы,
Адразу зайгралі яны
І рукам загадалі,
Якой дакранацца струны,
Самі гралі, не самі,
Ніхто не заўважыў таго,
Гралі,
          як пад рукамі
Былога музыкі свайго.

На знаёмыя гукі
Выходзілі з ямак,
З травы
Разам з дзедам унукі,
Усе, хто застаўся жывы.
Сустракаліся позна
Кум з кумам, са сватам сват
Сваякі ўсё
                    па слёзах,
Суседзі
          па попелу хат.
Хоць збіраліся рэдка,
Ды тут на хаўтуры сяла
Красамоўная сведка
Іх шчасця былога прыйшла
У каго на вяселлі
Цымбалы калісь не былі?

З кім не пелі,
З кім не елі,
На вяселлі не пілі?
Хто не быў у маладосці
Жаніхом ?
Хто не пеў ад весялосці
За сталом?
Балявалі, дзякуй богу,
Сярод лета і зімы.

— Пакажыце нам дарогу
Да дзядзькі
Да Кузьмы...
— Мы пакажам
І раскажам,—
Адказвалі дзяды,—
З вамі разам
Паедзем туды.

Зарыпелі калёсы,
Нагружаныя дабром.
— Да Кузьмы! —
Стогалосае

Рэха гуло над сялом.

Ад'язджалі яны грамадою
З абжытых мясцін.

Журавель пад гарою
Застаўся адзін
Між руін.
. . . .

Ціха дрэмлюць сасоннікі,
Сонца сыходзіць з паўдня.
Прыдарожныя конікі
Апанавалі каня.
Скачуць смела на цень,
Што лягла на траву, на кусты:
— Добры дзень!
— Добры дзень!
— Добры дзень!
— Мы таксама такія, як ты!
Звонка, горача, тлумна
Вітаецца іхні табун.

— Дрэнны дзень,— адзываецца
сумна
З калёсаў цвыркун,—
Не сціхае пагоня
За мною ні ноччу, ні днём,
З родных сёл яна сёння
Мяне выганяе агнём.
Дым яе і агонь яе
У запечча залез.
Уцякаю я, конікі,
Ад пагоні у лес.

4

А паперадзе ўсіх
Граў хлапчук на цымбалах сваіх;
Людзі з сёл,
Што наўкол,
Далучаліся моўчкі да іх.

Людзі ехалі, йшлі,,
Іх да лесу цымбалы вялі.
У бары,
Гушчары
Затрымалі людзей патрулі.

— Вы адкуль?
— Мы адтуль.
— Мы з-пад куль.
— З пагарэлішчаў мы.

— Да каго?
— Да яго.
— Мы да дзядзькі свайго.
— Да Кузьмы.

Адышоўшыся ўбок,
У здзіўленні лічыў Васілёк,
Колькі ў лес і сялян і сялянак,
І фурманак
Прывёў ён здалёк.

Як праехалі па чарзе
Людзі ўсе, коні ўсе,
Сеў хлапчук пры дарозе лясной,
Сеў з сястрой
На сухой
Дзеразе.
Кажа так да сястры:
— Колькі сёння людзей у бары
Гэта-ж мы
Прывялі іх з табой да Кузьмы.

Захапляецца брат:
Прывядзем мы не гэтулькі,
Шмат!
Ёсць і музыка ў нас,
Дык пайшлі ў добры час
Ад сяла да сяла?..

І пайшоў.
І дзяўчынка пайшла,
І рагатая служка за імі
Шляхамі ляснымі
Паспець не магла.
А ў бары пад сасной
На світанні дымяцца катлы.
На паляне лясной
Пах лясное зямлі
І смалы.
Пад нагамі ў расе
Мураўі, мураўі,
Мураўі…

Тут прыезджыя ўсе
Прыпыніліся, як у раі.

— Дзе-ж хлапчук,
Дзе-ж цымбалы? —
Пытаецца дзядзька Кузьма.
Іх шукалі, гукалі,
Гукалі, шукалі.
Няма.

Аб цымбалах шумліва
Народ уздыхае лясны:
— Не цымбалы,
А дзіва!
— А дзіва!
— Няма ім цаны!

І пайшло, і пайшло,
                і пайшло
З лесу ў лес,
Ад сяла ды ў сяло.

Абганяе музыкаў саміх
Пра цымбалы пра іхнія слых.

Гоні толькі мінулі
Адны,

А ўжо ўчулі
Яны
Пра цымбалы свае,
Што няма іх цымбалам цаны.

Спаць ляглі пад вярбою,
Павесілі іх на вярбе,
А назаўтра такое
Пачулі яны пра сябе:
Быццам каты аблаву
На іх уначы павялі,
Ды цымбалы расправу
Над імі чыніць
Не далі.
Як малых акружалі,
Кранулісся струн каласы,
Струны самі зайгралі,
Палі абудзіўшы,
Лясы.

Тупат конскі ў прасторах
Пачуўся
Бліжэй і бліжэй...

І спалохаўся вораг,
І ўцёк,
Не крануўшы дзяцей,
І забыў пра намеры,
Грымотнае ўчуўшы
Ура.

— Я не чула. Не веру.
Няпраўда! — казала сястра.

Ёй адказваў з дакорам
І вераю хлопчык:
— Маўчы...
Як не сорам табе, як не сорам,
Ты-ж спала ўначы.
Ты-б не стала
Спрачацца дарма,

Каб не спала
І чула сама,
Як над сонным і намі
З сябрамі
Схіліўся Кузьма.
Пажадаў нам удачы.
Пайшоў.
Занялася зара.
— Ты не чуў, ты не бачыў,
Не веру,— казала сястра.

А праз некалькі дзён
І такое пачуў Васілёк,
Што іграе на струнах не ён,
А музыка здалёк.

Поўны месяц свяціў ім з нябёс,
Хлопчык музыку нёс
І хаваў ад сястры,
І сушыў на вятры
Вочы, поўныя крыўды і слёз.

Як заснула сястра,
Як пагасла зара,
Дарагія цымбалы хлапчук
Асцярожна павесіў на сук
На вярбе:
— Вы сыграйце самі сабе!
Вас ні ветрык, ні колас,
Ні птушка крылом не кране,
Вы падайце свой голас,
Сыграйце адны,
Без мяне!..
Позні час,
Хай з імглы
Сваім сэрцам да вас
Дакранецца музыка былы.

Сведкай быў яму месяц,
Што узняўся вышэй верхавін,
Як маўчалі цымбалы

І дзесяць,
І дваццаць,
І сорак хвілін.

Не шумелі у палях каласы,
Не гайсалі вятры,
І маўчалі да самай зары
Струн галасы.
Мусіць, іхні музыка здалёк
Загадаў ім маўчаць назнарок,
Каб ніякай трывогі не чуў
І спакойна заснуў
Васілёк.

5

На дарозе глухой
Палявой
Ён убачыў з сястрой
Кімсьці кінуты воз.
Нехта рэчы на возе тым вёз,
Не давёз.

Шэпча жыта наўкола:
«Не йдзі, не глядзі, Васілёк!»

Воз асеў на дарогу,
А кола
Адкацілася ўбок.
Справа, злева дарогу
Хлапчук аглядае з сястрой:
Пуста,
Страшна,
Нікога,
Як у казцы якой.
Конь глядзіць на іх коса,
Пытаецца:
— Дзе гаспадар?
Кінуў сонейка з воза
Пад ногі ім самавар.

Васілёк нерухома
Застыў каля сонца таго:
— Наш!
— Музыкаў, вядома.
— Пазнаў я адразу яго!
— Вось блакітная стужка!
— Вось боты старыя мае!
А рагатая служка
Пазнала даёнкі свае.
— Вось музыкава світа,
Кашулі!..—
Выкрыквае брат.

Вораг выглянуў з жыта,
Навёў на дзяцей аўтамат.
— Я, — гаворыць,— дабро ваша
З хаты забраў.
Ваша матка ў дуброве,
Я ведаю вас.
Я — Густаў,
Мне пажытак вось гэты:
Міскі, лыжкі, нажы,
Лізавета
Кабета
Папродае на кірмашы.
Я за гэта кабету
Удаву Лізавету
Люблю.
Вас, за усе вашы справы,
Вось тут ля канавы
Застралю.

І ахвяры свае
У канаву павёў,
Як у роў,
Каб не ўбачыў з яе
Васілёк васількоў.
І загадвае ім
Легчы тварам да пыльнай травы,
Каб не ўбачылі вочы зусім
І нябёс сінявы;

І загадвае ўстаць:
— Абяцаю
Пакінуць таго
У жывых,
Хто мне гайку ў траве адшукае
З калёсаў маіх.
Без яе тут поўлета
З дабром прастаю я
Адзін.
Я даю вам на гэта
Не больш як пятнаццаць хвілін.

І гадзіннік дастаў і на пыльнай
Усеўся зямлі,
І за стрэлкаю пільна
Сачыў ён.

— Знайшлі?
— Не знайшлі.
Шчасце выпала брату:
Знайшоў
Ды ў кішэні схаваў,
Бо не хочацца брату,
Каб вораг сястру расстраляў...
Час мінае.
Пытае
Іх вораг:
— Знайшлі?
— Не знайшлі.

— Калі справа такая,—
Гаворыць ім вораг, —
Пайшлі.

Брат з сястрою
Цымбалы нясе,
Калі згінуць яны пад зямлёю,
Дык разам усе.

Вось пад жытам зялёным
Крануліся струн каласы,

І пасыпаліся са звонам
Кроплі дробнай расы.
Дакрануліся струны тым часам
Да каменя ледзь,
Звонкім кроплям уторачы басам,
Пачаў ён грымець.

Кінуў вокам з гары
На палі, сенажаці хлапчук.
Там ужо касары
Учулі коласа, каменя гук.

Брат па струнах і ўдарыў,
Яшчэ й галавою патрос,
І ўзняліся пад хмару
З трывогаю тысячы кос.
Загула сенажаць,
Загрымела дарога і гаць.
Позна, позна Густаў
Уцякаць і хавацца пачаў.
Ні дарогі, ні гаці
Яго не прапусцяць нідзе.
Гэта маці
Дзяцей ратаваці
З дубровы ідзе!
Крочыць сцежкамі ўсімі,
У руках яе тысячы кос,
Грозна косамі тымі
Яна дастае да нябёс.
Не схаваецца вораг
За жытам, за лесам густым,
Ззяюць косы ў прасторах
І сочаць усюды за ім.

Беглі дзеці.
Мінулі
І пяты й дзесяты загон.
І не чулі, як кулі
Густаў
Пасылаў
Наўздагон.

Вёрст прабеглі нямала
І беглі-б,
Не чуючы ног,
Каб рагатая служка не ўпала
Уміраць на мурог.
Не піла яна і не ела,
Храпела, храпела
І сплёўвала кроў з языка.

— Ты сыграй ёй,— прасіла нясмела
Сястра Васілька.—
Я на раны ёй,— кажа,—
Садзіцца не дам авадням,
Можа музыка наша
І ёй дапаможа, як нам... —
І рагатая служка пачула
Ціхі звон ручайка,
І шчасліва ўздыхнула,
Добрым вокам зірнула
На хлапчука.
Ёй пара залатая здалася,
Маці,
Бацька яе на папасе,
Ён скубе мураву,
Прыгажун,
Быццам гукі са струн.
Потым цела здранцвела,
А сонца кудысь паплыло,
І на кветках пагасла святло,
І ў вачах пацямнела.

Засыпалі яе не зямлёю,
Альховым лісцём
І любімай травою,
І сенам яе,
І трысцём.

6

Засыналі ад стомы
Малыя ўначы ля бяроз.
. . . .

Чалавек невядомы
Іх музыку ўкраў
І панёс.

Вось цымбалы на допыт прынеслі,
Змушалі не раз
Адрачыся ад песні,—
Ні слова
Цымбалы ў адказ.
— Вы іграеце самі,
Сыграйце-ж хоць раз
І для нас!..—
Білі іх кулакамі
Па струнах,—
Ні гуку ў адказ.
Струны рваць спрабавалі
З цымбалаў,
Як жылы з людзей,
І штыкамі ігралі,—
Маўчалі яны, як раней.
Ні агонь, ні астрог
Знішчыць тыя цымбалы не мог,
Іх рашылі павесіць
На месяц,
Пятлёю за рог.

Д'яблы большае кары
Прыдумаць бы ім не маглі,
Як закінуць за хмары,
Навек адарваць ад зямлі.
Іх калыша вятрыска
За хмарай,
Чужынцам на смех.

Але месячык нізка
Спусціўся па небу
Да стрэх.
Дакрануліся струны саломы,
Салома звініць.

Чалавек невядомы,
Што ўкраў іх,
Ад страху дрыжыць.
Ён іх нёс, каб павесіць,
Прымусіць маўчаць назусім,
А цымбалы, а месяц
Вісяць
І іграюць над ім.

Скача ён на кані ўжо,
І конь прытаміўся зусім,
А цымбалы ўсё ніжай
І ніжай
Звісаюць над ім.
З конскіх рэбраў і жылаў
Яздок высякае агонь,
І з апошняе сілы
У вір з ім кідаецца конь.

А цымбалы тым часам
Плывуць,
Пераможна звіняць,
Толькі з месяцам разам
Іх могуць ад стрэх адарваць.
Хто падумаў-бы толькі,
Убачыўшы іх над зямлёй,
Што ад простае ёлкі
Паходжанне музыкі той?
І нябёсы нам сведкай,
Што, нават у лепшыя дні,
Маці іх не гадала аб гэткай
Для іх вышыні.
Не прыйшло ёй і ў марах,
У часе ляснога жыцця,
Што купаць будзе ў хмарах
Сам месяц яе дзіця.

Зноў лясы, зноў узгоркі
Іх слухаюць ноччу, а ўдзень,
Як халодныя зоркі
Пагасіць гарачы прамень,

У прасторы марскія
Іх месяц нябачны нясе,
У прасторы,
Якія
Смяротныя бачаць не ўсе.
Акіянам нясе іх
Над хваляй вільготнаю ён,
Мысу Добрай Надзеі
Яны адбіваюць паклон.
Гэтак звоняць у высі,
Што й самі для добрых людзей,
Што жывуць на тым мысе,
Здаюцца
Надзеяй з надзей.
Хто вандровак не прагне,
Пабачыць зямлі не ахвоч?
Ім-жа нудна, іх цягне
Да роднага неба штоноч.
Хто не прагне па небе
Лятаць, каля зорак бліжэй?
Ім-жа нудна, ім лепей
Упасці дадолу хутчэй.
Рос тым часам над полем
Іх месяц,
Нібы каравай,
І ўсё болей і болей
Пятлю іх пасоўваў на край.
Як-жа ён над загонам
Да поўнага хлеба дарос,
То цымбалы са звонам
І паляцелі з нябёс.

Там,
Адкуль іх укралі,
Пад ціхай бярозай ляглі.
Каты ўсюды шукалі.

Пыталі.
Нідзе не знайшлі.

З ліхтарамі сваімі

Пад мох залязалі,
Пад корч.

Поўны месяц над імі
Смяяўся на небе ўсю ноч.
. . . .

Дзеці спалі.
Цымбалы
Віселі над імі да дня.

Каля іх затрымала
Удава Лізавета каня.
Напакованы рэчамі
Поўны вазок,
Поўны воз.
Іх на хутар увечары
Вораг кабеце прывёз.

Увесь час баязліва,
Маўкліва
Азіраўся Густаў.
Дзе ў дарозе сем дзён прападаў
Ён тлумачыць не стаў.
Ёй распытваць Густава
Не вельмі цікава
Было.
На зары яна ўстала
І паімчала
На кірмаш у сяло.

Мёдам пахлі ёй грэчкі
І туманамі трава.
Два паромы, дзве рэчкі
Да сонца мінула ўдава.
Ёй заззялі з бярозы
У промнях
Цымбалы здалёк,
Каля іх на дарозе
Спыніўся кабецін вазок.

Туманы іх ды лісце
Уквецілі яркай расой,
А якімі здаліся
Прыгожымі,
Браце ты мой!
Кожны купіць іх смела,
Хапаць будзе ў іншага з рук.

Развітаўся з цымбаламі белы
Бярозавы сук.
Коса
Глянула з воза
Кабета на сонных дзяцей.
— Будзь здарова,
Бяроза,
А мы паімчалі далей!

7

Кірмашовыя крыкі,
Гудзе і звініць сінява.
Рэчы з хаты музыкі
На продаж прывезла ўдава
Месца аблюбавала
Пад вольнай вярбой
У цяньку,
Як у краме, расклала
Маёмасць усю на вазку.
Крыкі новыя ўчулі
Прысутныя на кірмашы:
— Міскі!
— Лыжкі!
— Кашулі!
— Відэльцы, талеркі,
Нажы!
Чутны звонкія словы
У хатах на самым краю:
— Самавар яшчэ новы,
За поўцаны прадаю! —
Прымаўляла, крычала,
Глядзеў, прыцаняўся народ
Предавала за сала,

За грошы, за яйкі,
За мёд.

У мяхі яе торбамі
Сыпалася мука
За кашулі
З узорамі,
За васількі
З ручніка.

Да поўдня яна гэтак
Усю драбязу прадала.
А цымбалы?
А іх напаследак
Яна берагла.
Грошай мецьме нямала,
Бо ім немалая цана.

Асцярожна дастала
Цымбалы з-пад сена яна.
— Хто іх купіць? — пытае,—
Цаны ім не знаю сама. —
Хто ні гляне, не знае
Цаны ім...
— Цаны ім няма!
Выйшла к сонейку з імі,
Трымаючы горда ў руках.
Раптам сталі старымі
Цымбалы ў яе на вачах.
Больш старымі, чым світа
На жабрачысе старой.
Дзе агні-аксаміты,
Што ззялі на сонцы красой?

Лізавета ад злосці
Сама пастарэла на год.
І былой весялосці
У крыках не чуе народ.
Так да вечара з возам
Стаяла,
Адказы адны:

— Мы не купім.
— Не можам.
— Няма ім,—гавораць,— цаны.
Дзень мінае няўдалы,
Садзіцца ўжо сонца за сад.
Па дарозе цымбалы
Вязе Лізавета назад.
Едзе з імі лясамі,
Дзе ямкі ды ўхабы адны.
Вось саскочылі самі
З вазка на дарогу яны.
Пакаціліся самі
Цымбалы з высокай гары,
Загулі галасамі
І зніклі ў глыбокім бары.
На'т не кінула вокам
Услед ім кабета з каня.

Змоўклі струны далёка,
Каля заімшэлага пня.
Колісь елка на возе
Пакінула пень гэты,
Бор,
Ёй вясёла жылося,
Зазнала вандровак прастор.
Свет аблёталі цэлы
Са звонам цымбалы яе
І пад пень заімшэлы
Вярнуліся ў нетры свае.
Аб нікчэмным іх лесе
Заплакалі елкі ўгары:
— Гляньце,—
Што засталося
Ад нашай вясёлай сястры!
Тут ніхто яе долі
Ужо не палепшыць, відаць.
Тут цымбалы ніколі
Не знойдзе ніхто,
Каб іграць.
Струны з медзі і сталі
Зямля апляце дзеразой.

Шмат яны вандравалі.
Хай будзе ім вечны спакой!

Сонца разам з зямлёю
Не мільм было Васільку.
Не знайшоў раніцою
Цымбалы свае на суку.
Ды яму па сакрэту
Сказалі, на след навялі.
Удаву Лізавету
Шукалі малыя.
Знайшлі.
Стрэла іх яна міла,
Паснедалі дзеці ў яе,
Толькі выгляд зрабіла,
Што іх яна
Не пазнае.
А цымбалы? Ей-богу,
Яна іх знайшла ля сяла,
Нават тую дарогу
Яна-б паказаць ім магла.
— Хіба бачыце,— кажа,—
У гэтым вы злосны намер,
Вашы,— кажа,— дык — вашы,
Аддам іх,
Але не цяпер.
Я цымбалы суседу
Пазычыла, хутка вярну,
Я за імі паеду
Праз тыдзень, як жыта дажну.
Памажыце мне, дзеці,
Уборкі настала пара.

З лёгкім сэрцам кабеце
Даверылася сястра.
Падмятае ёй хату,
На пашу ганяе гусей,
Каб магла яна брату
Прывезці цымбалы хутчэй.
Даглядае каровы

І жыта высокае жне
Цэлы дзень ля дубровы
З кабетаю нараўне.
Брат снапы ім адвозіць,
Глытаючы вецер і пыл
На нялюбай дарозе,
І свет яму белы не міл.

Жыта ў полі пажата
І тыдзень другі настае,
І не церпіцца брату:
— Аддайце
Цымбалы мае!
А ўдава вінавата:
— Прапалі цымбалы твае.
Я маніла,
Цымбалы згубіла,
Ці верыш, ці не,
Хоць заяву
Самому Густаву
Пішы на мяне.—
Брат адказвае:
— Пані,
Я лепей Кузьме напішу,
Ён з вас, пані, дастане
З цымбаламі разам душу.
Ён пра ўсе вашы справы,
Пра гандаль дазнаецца ваш,
Чый вы,
З ласкі Густава,
Нажытак вязлі на кірмаш.
— Вон!—крычыць Лізавета,
Я ў хаце шпіёніць не дам,
Вон, Густаву пра гэта
Скажу я,
А вось ён і сам.

Сам у хату
Па грошы ідзе, па разлікі,
Па дабро, што ўдава вінавата
За рэчы музыкі.

Яйкі, мёд, саланіну
З салдатамі разам нясе
З хаты ён у машыну.
Задаволены ўсе,
Вельмі ўдзячны жанчыне,
Яна выпраўляе гасцей.
У нямецкай машыне
Павезлі дзяцей.
Іх нічога ад смерці
Ужо ўратаваць не магло.
Тут успомнілі дзеці
Цымбалы.
Ды іх не было.

На лясы векавыя
Густаў
Паглядаў
Праз акно.
Расказалі малыя,
Што маці ў дуброве даўно.
Пра яе падрабязна
У дзяцей распытаў.
«Маці іхняя, ясна,
Памерла»,—
Ухмыльнуўся Густаў.
А таму ёй суровы
Тыднёвы
Ён тэрмін дае,—
Як не прыйдзе з дубровы,
То дзеці загінуць яе.

8

Дзень мінае, а дзеці,
А дзеці чакаюць дарма,
І другі ўжо і трэці
Мінае,
А маці няма.

Роў глухі, немінучы
Іх сёння чакае ўначы.

Дрот на вокнах калючы,
Яго не зламаць,
Не ўцячы.
Сёння змрок вечаровы
Схавае абрысы сяла.
Іх застрэляць...

З дубровы
Жанчына ішла.
Затрымаў неласкава
Яе вартавы ля дзвярэй
І прывёў да Густава.
— Хто ты?

— Маці дзяцей.
Я іх доўга шукала.
Увесь свет абышла...
Па ўсіх сёлах пытала,
Дзякуй людзям,
Знайшла...

Кату гэтая справа
Нечаканай была:
— Ты іх маці? Цікава.
Ты за імі прыйшла?
Вось тут справы якія,
Дзеці, кажаш, твае?
Так... А можа чужыя?

— Што вы, што вы?
Мае,
Цвёрда ведаю гэта.
Іх-жа бачыў народ,
Знаю ўсе іх прыкметы,
Як завуць, колькі год.

— Мне не трэба прыкметы,—
Усміхнуўся Густаў,—
А цябе я, кабета,
Адразу пазнаў...
Бо да маці падобны

Тыя дзеці, што ў нас.

І ўсміхнуўся нядобра
Яшчэ раз.

— Што-ж рабіць? Я не знаю,
Я аддаў-бы малых,
Але-ж выкуп...
— Я маю.
— Выкуп трэба за іх.
— Выкуп знойдзецца, будзе.
Грошы ў торбе, вось тут.
Іх давалі мне людзі,
Не шкадуючы...
— Гут.

Зноў стаіць і чакае
З торбаю ля варот.
І салдат выпускае
Моўчкі вязняў за дрот.
Дзеці будуць багаты —
Маці не пазнае.

Чым яны вінаваты,
Што яны не яе?
Узяла іх за рукі,
Моўчкі прэч павяла.
Не прызнаць і за краты
Кінуць іх не магла.

Голыя сенажаці
Ад сяла да сяла.
Ім на выручку маці
Не прыйсці не магла.
Іх знайшла і ў астрозе,
Дастала з-за крат,
І цяпер па дарозе
Павяла іх назад.
Што ёй роў, што ёй яма
І астрога сцяна!
Вось якая іх мама,

А гэта яна.
Хоць яна пастарэла,
Хоць і цяжка пазнаць,
Але хто-б гэтак смела
Іх пайшоў ратаваць?

— Мама, мама! —
Уголас
Пазваў Васілёк.
У адказ яму голас:
— Што, сынок?
Што, сынок? —
Маці вочы ўцірала,
А прычына адна —
Слёз сваіх не стрымала,
Значыць—гэта яна.

— Мама, помніш, ты ўпала,
У дуброве лягла,
Нас дагнаць абяцала,
Помніш?
— Я не магла.

— Я чакаў цябе, мама,
Верыў, прыйдзеш здалёк,
Я шукаў цябе, мама.
— Я таксама,
Сынок...

А бяроз верхавіны
Залаціла зара.
Прыглядалася да жанчыны
Неўзаметку сястра.
— Гэта маці не наша,—
Падумала так.
Але брату не скажа,
Нічога не скажа аднак.
Хай ён верыць, што мама
Знайшла іх, не ўмерла, жыве.
І як брат,
Гэтак сама,

Тым-жа імем жанчыну заве.
І вядзе іх жанчына
Па шляху.

Пад гарой
Іх дагнала машына.
— Матка, стой!
Там, за шклом у кабіне,
Той-жа кат іх — Густаў.
Вылязае.
Жанчыне
Падыйсці загадаў.
Да бярозы маўкліва
Ён адводзіць яе
І пытаецца кпліва:
— Дзеці, кажаш, твае?
— Так.
Глядзіць ён сурова:
— А не ўводзіш у зман?
Іх-жа матка з дубровы,
З партызан.
Вестку пэўную маю,
Што яны не твае.
Быць іх маткай не раю,
Мы шукаем яе.
Я цябе адпускаю,
Іх-жа...
— Дзеці мае.

— Праўда?
— Знаеце самі.

— Што-ж, адпусцім дзяцей,
З іх-жа маткай... з табою
Пагаворым пазней.

Развітання хвіліна —
Адпускаюць дзяцей.
Шэпча дзецям жанчына:
— Вы ўцякайце хутчэй!
Абдымае, як маці,

Іх яна ўпершыню.
— Ты нас зноў пакідаеш?
— Я вас зноў даганю.

Голыя сенажаці
Ад сяла да сяла.

Варта іхнюю маці
На размову вяла.
Толькі маці — ні слова.
Прывялі яе:
— Стой!..

Грымнуў стрэл вечаровы
У яе за спіной,
Вораг цэліў не міма,
Біў у карак агнём:
— Ты плаціла грашыма,—
Мала,
Трэба жыццём!

Пахіснулася, ўпала
Маці ў роў,
Не ўстае.
...Значыць, праўду казала,
Значыць, дзеці яе...

9

Васілёк са сваёю сястрою
У лесе схаваўся.

Праз сон
Ён пачуў раніцою
Далёкі ў бары перазвон.
Ружавелі аблокі.
Спакой ахапіў іх лясны.
Звон далёкі
Пачулі яны.
Глянуў брат таямніча
З хвіліны тае,
Быццам нехта іх кліча

У нетрах...

— Цымбалы мае!

І на звон той бягуць яны разам
Маўкліва, без слоў.
Гул і звон урачысты тым часам
З усіх далятае бакоў.
Сонца шле ім праз вецце
Высокі, вясёлы прамень.

Прытаміліся дзеці.
Прытаміліся.
Селі на пень.
А гушчар скрозь глыбокі —
Сосны, елкі адны.
Звон той самы, далёкі
Зноў чуюць яны.
Чутна музыка тая,
На якую ішлі,
Толькі ўжо далятае
Як-бы з-пад зямлі.
Што за гул далятае
З-пад імха, дзеразы?
Хто на струнах іграе?
Што гучаць за басы?
Што гучыць, хто іграе?
Хлопчык ведаць не мог.

Вось рукой разграбае
Дзеразу ён і мох.
І застыў нерухома
Каля пня ён таго,
Бо ляжалі, вядома,
Там цымбалы яго.

Хтось ішоў, нехта ехаў,
Штось не проста было...
Набліжалася рэха
І ў цымбалах гуло.
І хлапчук на яловы

Павесіў іх сук.
— Чую гул я вайсковы.—
Тлумачыў хлапчук, —
Хай пад вецщем зялёным
Перамога гудзе...
Гэта з войскам чырвоным
Музыка ідзе!
Не забыў ён радзімы
І цымбалы свае,
Сочыць сэрцам за імі,
Да струн дастае.
Людзі праўду казалі.
Збылося! —
Тлумачыў хлапчук.

І цымбалы на струнах гайдалі
За гукам гук.

Зашумелі кусты,
Затрымцелі лісты.
Выйшаў к дзецям на звон
Воін... Ён ці не ён?
Рукі чорныя ад смалы,
Пыл на твары і пот.
Так... Музыка былы
Тут спыніў свой паход.

Сонца горача сёння пячэ,
А дарога лягла
Ад сяла да сяла
І яшчэ
Ад сяла да сяла.
Тут пазнаў ён усіх:
Сосны, елкі,
Малых,
І аддаў ён цымбалы,
Дар трывалы,
Найменшаму з іх.
— Ты іграй,—: ён казаў,—
Я сваіх не зрабіў яшчэ спраў,
Бо жыве яшчэ, дзеці,

На свеце
Наш вораг Густаў.

І пайшоў, і за ім яго цень.
І малыя
Адзін за адным.
І цымбалы пакінулі пень
Назусім.
Хтось ішоў, нехта ехаў,
Якіясь машыны гулі,
Набліжалася рэха,
Мацнела ў ствалах і галлі
Рух узняўся за лесам
І лязгат, і гром немалы.
І запахла жалезам,
І дымам ужо ад смалы.

Нібы птушак,
Навала
На крыллях панесла дзяцей,
Паімчала, пагнала
Далей, і далей,
І далей.

Ног не чуюць ад шчасця,
Хапаюцца за ствалы,
Каб не ўпасці,
Малая, малы.

Вось і ляды,
І сенажаць,
І прысады.
Прыбеглі,
Глядзяць.

Каля вёскі
Стаяць яны ўдвух.
Войска, войска,
Бясконцы рух...

Гул і крыкі

Зліліся ў адно.
А музыкі
Больш не відно.

Прыглядаюцца
Да байцоў,
Можа здарыцца
Убачыць зноў.
Ды па шляху, па полю
Ідуць, штык у штык,
Можа тысячы,
Болей,
Нецярплівых музык.
Вёрсты, вёрсты мінаюць
Па струнах дарог,
Марш паходны іграюць,
Сваіх не шкадуючы ног.

Адгулі сенажаці,
Дарогі,
Зямля адгула.
Можа гэта іх маці
На захад, на захад пайшла?
Іх знайшла-б на чужыне,
Іх вырвала-б маці з-за крат
І дамоў на машыне
З палону прывезла-б назад.
Што ёй сіла чужая
І роў,
І астрога сняна?
Вось іх маці якая,
А гэта, а гэта яна!
. . . .

На калесах шчаслівы
З цымбаламі едзе хлапчук.
А са струн нецярплівы
На ўхабах зрываецца гук.

Едзе, едзе.
А збожжа

На полі пажата даўно,
А канца падарожжа
Цымбалам усё не відно.

Пеша, конна, на возе
Прывыклі
З вясны да вясны
Вандраваць па дарозе
Ад дзеда да ўнука яны.

На вяселле, з вяселля
Вандруюць па хатах яны,
Дзе ў каго наваселле —
І там яны з песняй чутны.

І не лічацца з часам
Яны ў падарожжы такім,—
Па вяках едуць разам
З канём і музыкам сваім.

Люты—жнівень
1944 г.

ДОМ № 24

Вецер бляхі сарваныя гоніць па бруку і свішча.
На астыўшых руінах пад попелам
Чуецца плач.
Родны горад ляжыць,
          як юнацтва майго папялішча;
Вецер дзьме ў каміны,
          як у медныя трубы трубач.

Дом за нумарам дваццаць чатыры,
Даўні сябра мой шчыры! —
Не кранула бамбёжка яго,
          не пасекла шрапнель.
Сціхла бура. Як новы,
Ён высіцца шматпавярховы,
Самавіты,
Дажджамі абмыты,
Нібы карабель.

Насцеж вокны і дзверы
Адчынілі кватэры,
Запрашаюць бацькоў і дзяцей,
Што жылі тут раней,
Каб забраць іх з сабою
І рухацца разам з зямлёю
Ад руінаў
І ад успамінаў
Далей і далей...

          *

Родны дом, я прыйшоў,
Каб спытаць у тваіх жыхароў,
Што ў старых тваіх сценах чутно?
Мае сэрца даўно
У непакоі...
Я іду, грукачу назнарок,
Каб учулі суседзі мой крок.
Нехта мне адгукнуўся здалёк
У далёкім пакоі.

Адчыняю пакой,
Цішыня і спакой
За парогам.

Крокі, чутыя мной,
Далятаюць з паверха другога,
Нехта дражніць мяне:
Кашляну,— і ў адказ кашляне
І схаваецца недзе...
— Дружа мой,
Пачакай, пагаворым з табой,
Не спяшайся, суседзе!

Ён зусім недалёка, я пільна іду за ім следам.
Ён зайшоў не іначай
У гэты апошні пакой.
Будзе стрэча гарачай
Цяпер у суседа з суседам,
Я ўжо чую, як сэрца яго грукаціць за сцяной.

Вось пакой асвяціла знаёмая, горкая ўсмешка
Ён ідзе да мяне,
Я таксама іду да яго.
— Мусіць доўгай, таварыш,
            дадому была твая сцежка?
Пазнаеш? —
І ў люстэрку пазнаў я сябе самаго.
Тут знаёмых шукаў я дарма,
Тут нікога няма.
На сябе пазіраю, сабе гавару:
«Недарэка!»
Сумна трушчачы шкло,
Рэха з дому мяне павяло.
Я іду, не звяртаючы ўвагі, бо мне не да рэха.

*

Хтосьці ў цёмным кутку наляцеў на мяне нечакана,
Ледзь не збіў мяне з ног,
Ледзь на іх утрымацца я змог,
Неіначай, як новым люстэркам я зноў ашуканы,
Зноў спаткаўшыся ў ім,

Як нядаўна, з сабою самім.
У поўзмроку пад'езда вясёлыя бліснулі вочы,
За свае палічыў іх, адбітыя ў здрадлівым шкле.
Але тут нечакана здзівіў мяне голас дзявочы
Запытаннем:
— Вы з гэтага дома?
— Але.
Мяне ўразілі вочы і голас, і ў тыя хвіліны,
Як цыганцы, з надзеяй і верай глядзеў ёй у твар,
І глядзеў і глядзеў,
забываючыся на руіны,
І на тое, што я
апусцеўшага дома жыхар.
Ледзь не збіла мяне яна з ног, а па гэтай прыкмеце
Мы з ёй будзем свае;
Прыглядаюся да яе,
Дзед мой верыў прыкметам,
І тут я згаджаюся з дзедам:
Быць сваімі нам суджана з ёй,
Хоць-бы кумам з кумой,
Хоць у госці часамі хадзіць,
як сусед да суседа...
Так я марыў і марыў,
і выйшаў на ганак адзін.

А дзяўчына? Паехала,
коламі веласіпеда
Узняла перапёлку з жытоў,
што раслі між руін.

Што знікаеш з вачэй?
Ты не знікнеш далёка ўсё роўна,
За руінамі ты не схаваеш сябе ад жыцця,
Нам яшчэ сустракацца з табою не раз, безумоўна,
Можа нат' давядзецца
яшчэ закалыхваць дзіця.
Але, зрэшты, як хочаш.

Услед пазіраю спакойна,
Бо не знаю такое дарогі, такога каня,
На якім-бы няхай сабе конна,

альбо параконна,
Уцякла сярод белага дня
Ад свайго ды свая.
Ты лісты мне пакінула —
дзякуй за гэтае шчыры.
Ты іх несла да дома
за нумарам дваццаць чатыры.
Пасяродку двара
Я стаю, разглядаючы іх:
«У рукі першага жыхара,
Што застаўся ў жывых»...
Мне належаць па праву —
я дома наведаўся першы;
Лістаносец назад іх не возьме,
лісты да мяне,
Ён зрабіў сваю справу;
адказвай цяпер на дэпешы,
Іх пісалі суседзі, якія жывуць на вайне.
Шлях ад гэтага дома да іхняга дома няблізкі;
Яны-б самі на месца старое прыйшлі,
Каб маглі,
Ды не скончыўся тэрмін іх новай
Жыццёвай
Прапіскі
Да зямлянак, да хвой баравых,
Да гармат карпусных.

*

Просіць першы сусед мой,
каб я дапытаўся дзяўчыны
І аднёс гэты ліст.
Пра яе распытаў я, сусед!
І адмовіць у просьбе тваёй
я не маю прычыны.
Толькі як я твой ліст перадам
на той свет, на той свет?
Загубілі яе, затапталі яе трактарамі,
А каб нават слядоў не пакінуць, спалілі агнём.
Я яшчэ не забыў,
як кляліся вы з ёй вечарамі,
Цалаваліся цэлую ноч

у мяне пад акном.

Што такое кляцьба? —
Маладыя юнацкія мары.
Горда ўмерлі яны,
на сябе не прыняўшы ганьбы;
Затапталі іх колы,
іх слодыч злізалі пажары
З вуснаў, што вымаўлялі
гарачыя словы кляцьбы.
Як яе катавалі,
Халодныя вусны маўчалі,
Больш за ўсё баючыся, каб часам не здрадзіць табе,
Недарма яны ў вечным каханні
табе прысягалі,—
Лепей нават, чым я,
сведчыць попел пра вернасць кляцьбе.
Я не думаў, сусед мой, ніколі
пра вечнасць кахання,
Мо' такое каханне
і ёсць на зямлі, не скажу,
Калі ёсць, дык няйначай,
сябе яно паліць дазвання,
Так, як гэта дзяўчына, йдучы
за бяссмерця мяжу.
Мой сусед, ад мяне ліст табе прынясе лістаносец;
Ты павер, я надзеі тваёй забіваць не хачу;
Не прывык я, сусед мой,
такія навіны прыносіць,
Ад якіх скачуць літары,
як груганнё, у ваччу.
Ды не ўцешу цябе папялішчамі ды руінамі,
Хоць які ні ўжывацьму ў лісце
тонкі ход, тонкі ход;
Не да твару, аднак, ваяваць мне
з цяжкімі навінамі,
Бо навіны — не ветракі, я — не Дон-Кіхот.
Той, хто ў вочы гармат пазіраў,
не збаіцца нічога
І ад праўды, што я напішу,
Не заплюшчыць вачэй.

*

Трэці дзень я нашу ліст другі ад суседа другога,
Дзе ён просіць мяне, каб знайшоў яго жонку й дзяцей,
Я знайшоў яго сына, нарэшце,
у доме дзіцячым;
Ён трымаўся спакойна,
а нехта расказваў мне з плачам,
Што ў Нямеччыне маці яго,
Што памерла сястра...
Потым з ім мы ад плачу таго
Уцяклі са двара.
Сын пісаў,— я глядзеў, як выводзіў ён словы
старанна,—
Першы раз у жыцці ён пісаў свайму бацьку адказ;
Ён пісаў і аб тым,
як сустрэўся са мной нечакана,
І прасіў за памылкі ў лісце прабачэння не раз,
І прасіў прабачэння за гібель сястры і за тое,
Што не можа ён маці знайсці — бацька знойдзе
хутчэй,
Бо ён бацька на тое,
І ў бацькі ёсць зброя,
І яму да Берліна
ад лініі фронта бліжэй.
Ён пісаў і ўсміхаўся;
і сам сабе здаўся я лепшым,
Больш патрэбным народу,
бо гэтулькі радасці ў дом
Я яшчэ не прыносіў ніколі
ні песняй, ні вершам,
Колькі сёння прынёс я
маленькім бацькоўскім лістком.
Я хацеў-бы прайсці
па дарогах вайны лістаношай
І бацькам назаўсёды вярнуць
іх дзяцей адрасы.
Зноў паштовыя скрынкі
развесіць на вуліцы кожнай
І лісты забіраць з іх штодня па чатыры разы;
І да кожнага з іх дакранацца

сваімі рукамі,
І шчаслівай дарогі жадаць,
як жадалі раней,
Каб знаёмыя людзі з'язджаліся ўслед за лістамі,
Засялялі кватэры хутчэй,
Запрашалі гасцей.
Ліст закончыў хлапчук, дапісаўшы апошняе слова.
Лістаношы дарога
На пошту мяне павяла.
Я на пошце з дзяўчынай спаткаўся,
І не выпадкова
Я прынёс ёй адказы:
Свая ад свайго не ўцякла.

*

Мы сядзім каля дома, паштовыя скончыўшы справы,
Пад аховай тых дрэў,
Дзе сусед мой з дзяўчынай сядзеў;
Толькі вее іначай у твары нам вецер ласкавы,
Вее пахам з жытоў,
Што з усіх абступілі бакоў.
З каласамі яны, з васількамі
прыйшлі да сталіцы,
Перапёлчыны песні на вуліцах
чутны цяпер;

Б'ецца рэха жывое
аб сцены маёй камяніцы,
Перапёлкі, здаецца,
не з жыта крычаць, а з кватэр.
Вее ветрык, а ў ім
часам дыму пачуеш дамешак,
А астатняе ўсё тое-ж самае, як да вайны:
Тая-ж самая ноч,
тыя-ж самыя дрэвы ды месяц,
Нат' у зораў, што свецяць над намі,
імёны адны.
Брук той самы на вуліцы,
тыя-ж трамвайныя рэйкі,
Ды па іх не пракоціцца
лязгат ранейшы ды гром,

Ды не пыл асядае,
а попел на нашыя вейкі
Ад кахання таго,
што сядзела пад гэтым акном.
А астатняе тое-ж,
Спатканне амаль што такое-ж:
З ціхіх вуснаў гатовы сарвацца і загучаць
Мары, зноў маладыя,
Прызнанні
У вечным каханні,
Пацалункі, якія
Ніякім агнём не злізаць.
Можна высмаліць чорныя косы,
Можна высушыць росы,
Можна ногі прымусіць не датыкацца травы,
Але хай паспрабуюць
спаліць маладыя нябёсы,
З іх злізаць сіняву
альбо зорку адну з сінявы.
Гэтак сама сінець будуць вечна
юнацкія мары,
Прагных вуснаў ад вуснаў ніколі не адагнаць,
Слодыч іх не атруцяць,
не вытруцяць дымам пажары
І не зліжуць агнём,
бо яны гарачэй ад агня.

*

Мы з табою маўчым
І на зоркі глядзім
І на неба...
Ты мяне не пытаеш, чаму я так доўга маўчу;
Я таксама ў цябе не пытаю,
бо гэта не трэба,
Я пытацца пра тое, што ведаю сам,
не хачу.
А маўчыш ты таму,
што згубіўся твой суджаны дзесьці
У далёкай імгле
І даўно ўжо, як вестак не шле.
Крыўдна часам прынесці

На адрас памершага
Весці,
А сабе, а жывой,
Не прынесці ні раз, ні адной.
Сэрца думку трывожа:
А можа, а можа, а можа,
У шпіталь санітары нясуць яго на шынялі.
Можа ў цёмную ямку
Кулі кінулі Янку,
Штурханулі з абдымкаў тваіх
        у абдымкі зямлі.
Там не ўбачыць ён сонца
        і ўсё яму будзе няміла,
Напісаў-бы адтуль,
Ды ў вачах пацямнела ад куль;
І ніхто не падасць
        ні паперы яму, ні чарніла,
Не запаліць лучыны,
Каб ліст напісаць да дзяўчыны.
Шмат вайна адняла і ў мяне,
        але лепш не пытацца,
Усё роўна табе я не змог-бы
        злічыць усяго;
Мне ад страты маёй
        дарагога ліста дачакацца
Нат цяжэй, чым табе, дарагая,
        ад Янкі свайго,
Можа менш бедаваў-бы,
        каб страціў я толькі каханне,
Ды чужынец агнём і жалезам
        прайшоўся па ўсім,—
Колькі ў горадзе нашым
        будынкаў разбіў ён дазвання,
Столькі светлых будынкаў
        разбіта і ў сэрцы маім.
Нам і часу не хопіць з табою
Лічыць іх з тугою,
Страты ўсе ўспамінаць,
Аб усіх уздыхаць
Пакрысе;
Калі гэтым займацца,—

што з горадам будзе, з зямлёю,
Хто будынкі паставіць на ногі,
лісты разнясе?!

*

Хоць дзяцей калыхаць
Давядзецца нам разам не скора,
Хоць шчаслівымі стаць
Не дазволіць нам покуль што гора,
Ды й расстацца з табой назусім
Нам прыкмета адна не дае:
Мы з табою сядзім і маўчым.
І маўчым,
як свае.
Нам багата чаго
давядзецца рабіць яшчэ разам,
Дом пасведчыць, што ты мне свая
І што я
Не хлушу.
Ты прынесла лісты —
я на іх не марудзіў з адказам.
Новы ліст прынясеш мне,—
я новы адказ напішу.
Не дарма ў гэтым доме
стыкнула з табой нас прыкмета,
Мы напішам адказы за гэта
яго жыхарам;
Для сваіх, на пачатак,
работа не меншая гэта,
Чым дзяцей закалыхваць,
якія ці суджаны нам?
Мы напішам у тыл,
каб вярталіся з эвакуацыі:
Просіць дом, каб хутчэй
засялялі яго жыхары.
Бо сумуюць без догляду іх
маладыя акацыі
І старэнькія добрыя ліпы
на ціхім двары.

Мы напішам на фронт,

што жадае ім дом перамогі
I датуль са зваротам чакаць іх згаджаецца ён,
Покуль не разаб'юць яны
ўсе ланцугі і астрогі
I не вызваляць тых,
што чужынец забраў у палон.

Так усім мы напішам,
У гэтым прыйшлі мы да згоды.
Змрок радзее, святлее,
Цяпер за работу пара.

*

Ноч над горадам родным мінула
і ўжо назаўсёды.
Дом да сонца імкнецца,
яго залівае зара.

Насцеж вокны і дзверы
Адчынілі кватэры,
Запрашаюць бацькоў і дзяцей,
Што жылі тут раней,
Каб забраць іх з сабою
I рухацца разам з зямлёю
Ад руінаў
I ад успамінаў
Далей і далей...
Мне здаецца, не дом,
а вялікая каша Радзіма
Заняла сваё месца пад сонцам,
Рыхтуецца ў шлях,
I гасцінна чакае,
з адкрытымі насцеж дзвярыма,
Дня таго, калі мы
з перамогай збярэмся пад дах.

1944 г.

ПРОСТЫЯ ЛЮДЗІ

1

Цесны акоп, неабжыты
У Мірона Гукая,
Цёмнае вецце ракіта
Над :м нахіляе.

Бачна Еўропа
Салдату з акопчыка тога.
З тога акопа
Відна ўжо яму перамога.

Выкапаў тут ён акоп свой
Апошні, часовы —
Заўтра адгэтуль ён пойдзе
На штурм канчатковы.

Заўтра ад гэтай ракіты
І гэтай крыніцы
Пойдзе на штурм ён
Берліна — чужацкай сталіцы.

Ужо рэйхстага
Снарады даўно дасягнулі,
Хутка дасягнуць
Тых сцен і ягоныя кулі.

Здзейсніцца хутка
Жаданая мара салдата—
На тых мурах распісацца
Чаргой з аўтамата.

З гэткім настроем,
Пад цёмным ракітавым веццем,
Піша Гукай перад боем
Пісьмо сваім дзецям.

«Вам не звычайнае, дзеці,
Пісьмо насылаю,
Вас з перамогай, нарэшце,—

Ён піша,— вітаю.

Сам неўзабаве
Яе прынясу вам з Берліна,
Калі ў апошняй у справе —
У бойцы — не згіну.

А як загіну,
А як не дайду да парогу,
Вас не пакіну —
З пісьмом вам прышлю перамогу.

Хоць да канца і было
Ім пісьмо дапісана,
Толькі яно на сяло
Да дзяцей не паслана.

Ранак заняўся чаканы
У сонца праменні.
Грымнула бойка.
Пісьмо засталося ў кішэні.

І на яго ён забыўся
У тую хвіліну,
Як дваццаць тысяч гармат
Залп далі па Берліну.

Як бог вайны,
Уздыхнуўшы ў яго за спіною,
Усе дваццаць тысяч снарадаў
Пранёс над зямлёю.

Там, дзе ад выбухаў
Пылу заслона ўзнялася,
Як на вялізным таку,
Малацьба пачалася.

Там малаціў
Грозны бог з дапамогай снарадаў,
Веючы душы ад цела
Варожых салдатаў.

Дзень перамогі
Узвіўся ўгары над рэйхстагам
Сцягам чырвоным —
Савецкае Арміі сцягам.

Як-жа сышлася на свята
Сям'я баявая,
Не далічыліся ў роце
Мірона Гукая.

Згінуў, казалі, ў акопе,
Пад вецццем зялёным,
Спалены, быццам, казалі,
Ён фауст-патронам.

А хтосьці бачыў
І кляўся пры гэтым, вядома,
Нібы загінуў баец
Пад руінамі дома.

Цэлая рота сапёраў
Шукала салдата.
Крыўдна ўсім ведаць было,
Што не ўбачыў ён свята,

У санітараў пыталіся,
У медсанбаце—
Можа там маюцца
Весткі якія аб страце.

Але адказ афіцыйны
Прыйшоў з медсанбата,
Што не было і няма
Там такога салдата.

Так і рашылі, што ў часе
Апошняга боя
За чэсць Радзімы
Загінуў ён смерцю героя.

Так і ў пісьме напісалі —
Магчыма дачасу —
У вёску яго, дзе ён быў
Старшынёю калгаса.

Часць-жа сама, дзе служыў ён
Пасела ў вагоны —
Роту за ротай
Павезлі на ўсход эталоны.

2

Ён не жывы, не забіты
І не адшуканы,—
Ён у варожай зямлянцы
Жывым пахаваны.

Крыку яго пад зямлёй
Санітары не чулі,
Тую зямлянку якраз
І сапёры мінулі.

Так, як упаў, ён ляжыць —
У паходным адзенні,
З неадасланым, з тым самым
Пісьмом у кішэні.

Ён не забіты —
Не мае ніводнае раны,
А ў той-жа час не жывы,
Бо зямлёй закапаны.

Ён не жывы, бо яго
Паміналі ўжо людзі,
А ў той-жа час і не мёртвы,
Бо дыхаюць грудзі.

Хоць у зямлянцы
Ні дня ён не бачыць, ні рання,
З цёмнаю ноччу
Вядуць яго вочы змаганне.

З сыпкай зямлёю
Змагаюцца ногі і рукі.
Вушы вядуць з нематою
Змаганне за гукі.

Ён не жывы, не забіты
Ляжыць пад зямлёю,
Смерць і жыццё
Размаўляюць з ім мовай сваёю.

Смерць угаварвае:
— Годзе,
Забудзем трывогі.
Не варушыся,
Няхай адпачнуць твае ногі.

Шмат на іх долю
Дарожнай дасталася мукі.
Не варушы і рукамі.
Скрыжуй свае рукі.

Але жыццё не згаджаецца:
— Смерці не слухай,
Рухай нагамі,
Рукамі знямеўшымі рухай.

Не паддавайся, змагайся,
Адольвай напасці,
Ты яшчэ ўстанеш на ногі,
Ты пойдзеш да часці...

Смерць-жа пярэчыць жыццю:
— Не хадзі лепш у роту —
Знят ты з вайсковага ўжо
І з партыйнага ўчоту.
Што табе трэба?
Пражыў ты, лічы што, поўвека,
Болей зрабіў,
Чым паложана на чалавека,
Мэты высокай дасяг,
За якую змагаўся,

Горды твой сцяг
Над варожай сталіцай узняўся.
Ты свае справы зрабіў...

І здаліся такімі
Рукі і ногі цяжкімі,
А словы важкімі,
Што ўжо гатоў быў
Прыйсці ён са смерцю да згоды,
Так, як яна гаварыла,—
Заснуць назаўсёды.

Ён і заснуў-бы,
Каб слабай рукой нечакана
Не адшукаў ён пісьмо,
Што дамоў не паслана.

Можа яму і не трэба
Ні сцежак, ні неба,
Але і сцежкі і неба
Пісьму яго трэба.

Яшчэ патрэбна і пошта
Яму палявая,
Яшчэ й паштовая скрыня,
Што пісьмы прымае.

Гэта няпраўда,
Што ён аслабеў у змаганні.
Ёсць яму справы
І ёсць яму выпрабаванні.

Трэба ўставаць яму,
Трэба збірацца ў дарогу,
Дзецям сваім з тым пісьмом
Адсылаць перамогу.

Што-ж? Ён зазнае
І гэткае выпрабаванне,
Хоць і нялёгка —
З зямлянкі халоднае ўстане!

Доўга і ўпарта ён рыўся
Праз жвір і праз цемень,
Ранячы рукі
Аб бітае шкло і аб крэмень.

Доўга ён рыўся —
Здаваліся хвілі гадамі —
Сны чаргаваліся з явай,
А ява са снамі.

У тым падарожжы надземным
Былі свае далі,
Штормы душы,
Хваляванняў шалёныя хвалі.

Быццам да берагу ён,
Да святла ён прабіўся,
Прагна да шчыліны
Вокам прыпаў і забыўся.

Гэтак матросы,
Пазбегнуўшы чорнае згубы,
Трацяць прытомнасць,
Сышоўшы на бераг свой любы.

Так, пакідаючы
Упершыню свае нетры,
Валяцца з ног вуглякопы
На свежым паветры.

Свет ён убачыў.
Той свет захістаўся ў тумане
І замільгаў прад вачыма,
Нібы на экране.

І наплыла, як бясконцая
Лента-дарога,
Лента яго забыцця
Нечувана даўгога.

Кадр плыў за кадрам,
Карціны змянялі карціны,
Фільм пачынаўся, якому
Глядач ён адзіны.

3

Фільм пачынаўся з таго,
Як, сабраўшы ўсе сілы,
Выйшаў ён з выпрабавання —
Устаў ён з магілы.

Полем знаёмым
Ішоў па варонках, канавах,
Па драцяных загарожах,
Калючках іржавых.

Дзіўна, што вушы ягоныя
Крыкаў не чулі,
Дзіўна было яму,
Што не свісцяць над ім кулі.

Вось і акоп. Ля ракіты
Крынічнай вадою
Твар свой памыў, каб людзей
Не палохаць зямлёю.

Далей пайшоў,
Развітаўшыся з тым ён акопам,
Проста на станцыю
Некалі ходжаным тропам.

Там да апошняга часу,
Як ён памятае,
Штаб быў і пошта
Пры штабе была палявая.

Там, крокаў колькі ад станцыі,
Пройдзеш улева,
Скрыню паштовую ўбачыш —
Прыбіта да дрэва.

Станцыя. Дрэва.
Канверт ён дастаў ужо сіні.
Але дарэмна:
Ні штаба, ні пошты, ні скрыні.

З дрэў і платоў пазрываны
Ранейшыя ўказкі,
Параскіданы
Страляныя гільзы і каскі.

Болей нічога —
Ні пошты, ні руху штабнога.
Толькі грыміць, не сціхае
Чыгунка-дарога.

Зноўку турбота,
Зноў клопат дарожны чакае.
Дзе-ж яго рота?
Дзе пошта яго палявая?

Каб адшукаць іх,
Ён сеў у цягнік на світанні,
У спецыяльны —
Для зведаўшых выпрабаванні.

Вёз той цягнік
У напрамку на ўсход, на радзіму,
Вязняў з Дахау,
З Майданеку і з Асвянціму,

Ехалі ў ім на радзіму
З палону дзяўчаты,
Ехалі ў ім і байцы
Са шпіталяў дахаты.

Ехалі, спалі, драмалі,
Пазбыўшы напасці.
Ехаў і ён сярод іншых
У пошуках часці.

Ехаў і ён сярод іншых

У гэтым саставе.
Адпачываў пасля цяжкіх
Трывог ён на лаве.

Добра было яму ведаць
Хвілінаю тою,
Што ўжо ляжыць пад шынелем ён
Не пад зямлёю;

Знаць, што ён дрэмле,
Што соладка ён пазяхае
І што не дрэмле цягнік —
Часць яго даганяе.

4

Сталася так,
Што дарогай ён ехаў выгоднай —
Вёз яго хуткі цягнік
Проста к станцыі роднай.

Рэйкі з разгону
Бралі пад'ёмы.
Колы грымелі:
— Не ведаем стомы!

Колы па рэйках
Грукалі лоўка:
— Вось і прыехалі мы.
Астаноўка.

Радыё з роднае
Станцыі апавяшчае
Аб новым свяце Радзімы —
Дзевятага Мая.

Дзень перамогі! —
На поўныя грудзі дыхнулі
Людзі і далі,
Як гэтых два словы пачулі.

Полем дадому

У салдацкім ішоў ён шынелі.
Па-веснавому
Вясёлыя руні рунелі.

Чыстым блакітам
У вочы глядзелі нябёсы.
Беглі шчаслівыя дзеці
З сяла да бярозы.

Дзеці бацькоў сваіх
Сёння з паходу чакалі —
Беглі бацькоў сустракаць
У вясняныя далі.

Беглі бацькоў сустракаць,
Каб правесці дахаты
З радасным шчэбетам —
Гнёздаў людскіх птушаняты.

Покуль мінаў ён іх,
Вецер глытаючы пыльны,
Сотні дзіцячых вачэй
Углядаліся пільна.

Білася сэрца трывожна —
Чакаў, што знянацку
Сын ці дачка яго клікнуць,
Прызнаўшы ў ім бацьку.

Але не клікнулі...
Поле. За гонямі гоні...
З'явіцца ў хату баец
Нечакана сягоння.

Па-гаспадарску
Вачэй ён не зводзіў з абшараў,
Што да вайны абрабляў,
На якіх гаспадарыў.

«Шмат дзе калгаснае поле
Плугамі не ўзнята,

Коней відаць, трактароў
На сяле небагата.

Хутка, аднак, іх пабольшае, —
Ведаў ён стала,—
Будуць палеткі ўзараны,
Засеяны дбала...»

5

Там, дзе раней былі хаты,—
Дымілі зямлянкі.
Знішчылі хаты, спалілі
Фашысцкія танкі.

Толькі ўзвышаецца
Хата Мірона Гукая,
Але, вядома,
Не тая былая — другая.

Хто збудаваў яе дзецям?
Хто дбаў аб той хаце?
Маці іх можа?
Не маці.
Загінула маці.

Дзякуй суседзям,
Што самі аб дзецях падбалі,
Людзям савецкім,
Што воіна не забывалі.

Дзякуй і нізкі паклон ім
За шчырую ласку —
Дах крыты гонтам,
Як мае быць, па-гаспадарску.

Па-гаспадарску-майстэрску
Упрыгожаны ганак,
Вокны зашклёны,
І ў іх адбіваецца ранак.

Дзверы, памацаў ён,

Зроблены з лесу сухога,
Чыстая ў хаце падлога —
Заўважыў з парога.

З дошак сасновых сухіх
Змайстраваны палаці.
Ён увайшоў. Цішыня —
Як нябожчык у хаце.

Дзеці там спалі,
На стол палажыўшы галовы.
Седзячы спалі,
Падушкай ім стол быў дубовы.

Так толькі спяць
Пасля працы ці страты цяжкое.
Што-ж іх змагло так,
Якое здарэнне такое?

Ліст перад імі ляжаў...
Бацька стаў за спіною —
Пісаны ліст на вайне,
Незнаёмай рукою.

Ліст — пра Мірона Гукая,
Пра бацьку-героя,
Які загінуў у часе
Апошняга боя.

Бацька чытаў і не верыў,
І моргаў вачамі,
Літары тыя
Скакалі ў вачах груганамі.

Слёзы на літарах бачыў —
Дзіцячыя слёзы.
Вось чаму сёння
Ён іх не сустрэў ля бярозы.

Стаў сярод хаты,
Няпэўнасцю, горам спавіты,

Весткай узрушаны...
Можа ён, праўда, забіты?

Можа ён дзецям нябожчык,
Сябрам па калгасу?
Выйшаў ён з хаты,
Каб высветліць тое адразу.

Да аднаго ён
Суседа зайшоў, да другога,
Ды пуставалі зямлянкі —
Не ўбачыў нікога.

Дзе-ж гэта людзі? —
Дзівіўся ён дзіўнай прыгодзе.
Людзі ўсе чыста
Былі каля школы на сходзе.

Хтось выступаў, было чутна,
З прамовай гарачай.
Сход той прысвечаны
Дню перамогі, няйначай.

Стол быў засланы чырвоным —
Прыкметна здалёку,
Ён падышоў. Да сцяны
Прысланіўся ён збоку.

— Ну, а цяпер мы,—
Працягваў прамоўца,— устанем,
У Дзень перамогі
Мірона Гукая памянем.

З дня заснавання калгаса
Ён быў старшынёю.
Слаўна загінуў ён,
З чэсцю засыпан зямлёю.—

З лавак і з партаў,
Нібы па загаду, ўсе ўсталі,
Шапкі здымалі.

Галовы схілялі.
Маўчалі.

Потым садзіліся людзі...
— Ды гэтага мала.
Трэба, каб з сэрцаў
Імя старшыні не знікала.

Ён заслужыў гэта,
Можна сказаць аб ім смела —
З першага дня
Кіраваў гаспадаркай умела.

Верны быў справе,
Свінца не баяўся, жалеза —
Яшчэ ў трыццатым
Стралялі ў Мірона з абрэза.

Ён -жа змагаўся,
Упарта свайго дамагаўся:
Прыкладным, лепшым калгасам
Калгас яго зваўся.

З гэтай хвіліны —
Мая прапанова такая —
Звацца павінен
Ён імем Мірона Гукая.

Ён над праўленнем калгаса
Імя сваё бачыць.
Вось і адказ на пытанне:
Што ўсё гэта значыць?

Пройдзеным шляхам сваім
Можа ён ганарыцца.
Можа быць, з лесам такім
Сапраўды пагадзіцца?

Ён пагадзіўся-б,
Аднак, на спакой ці не рана?
Хіба зямля трактарамі

Уся ўжо ўзарана?

Хіба касілкі
Усе ўжо лугі пакасілі?
Хіба камбайны ўсё зжалі
І ўсё змалацілі?

Праца хіба гаспадарыць
Ужо на планеце?
Хіба няшчасце
Змянілася шчасцем на свеце?

Хіба галодны ўжо сыты,
А босы абуты?
Не, не паўсюды пазбыты
Няшчасці, пакуты!

Шчэ змагароў сваіх
Шчасце па свеце збірае...
Хіба не кліча яно
І Мірона Гукая?!

Тут ён і ўспомніў,
Што ён не жывы, не забіты,
Што ён засыпаны жвірам,
Зямлёю зарыты.

Тут ён згадаў,
Што са смерцю не скончыў змагання,
Што да канца
Не прайшоў яшчэ выпрабавання.

Што ён ляжыць пад зямлёю,
З зямлянкі не ўстаўшы,
Дыша паветрам,
Да шчыліны прагна прыпаўшы.

Тут і прачнуўся ён,
Светлым уражаны светам.
Фільм забыцця абарваўся
Раптоўна

На гэтым.

7

Жвір той акопны
Разгроб па баках ён рукамі,
Цвёрдую глебу
Адчуў пад сваімі нагамі.

Лёгка на сэрцы было—
Рад быў небу і пожням.
Мірнае сонца ўзышло
Над акопам апошнім.

Ля ручая
Умываўся салдат раніцою,
Каб не палохаць
Сустрэчных акопнай зямлёю.

Над ручаём умываўся,
А ў светлай крынічцы
Флягу напоўніў вадой
Па салдацкай прывычцы.

І, размачыўшы акраец
Счарсцвелага хлеба,
Звесіўшы ногі ў акоп,
Ён паснедаў як трэба.

Глянуў наўкола—
На бітвай узрытыя пожні
І на акоп свой,
Сказаўшы:

— Акоп мой апошні,
Што пажадаць табе
У час развітання? Не знаю...
Каб ты бур'янам зарос —
Я табе не жадаю.

Лепш пажадаю, каб людзі
Цябе зааралі,

Самі пасеялі жыта
І самі пажалі;

Каб са снапоў тых,
Што жнеямі будуць нажаты,
Не карыстаўся багаты —
Іх вораг закляты;

Каб ты, акоп мой апошні,
Не знаў больш паходаў,
Каб назаўжды стаў
Апошнім акопам народаў.

Згінуць з зямлі назаўжды
Пажадаўшы акопу,
Роту шукаць ён пайшоў
Па знаёмаму тропу.

Ды не знайшоўшы,
К начальству прыйшоў франтавому
— Ехаць Куды загадаеце —
У часць ці дадому?

Там пра гады
Ды пра службу ў яго распыталі,
Глянулі ў справу
І ехаць дамоў загадалі;

Там ён пачуў,
Што яго ўжо забітым лічылі,
Нават аб тым
У сяло яго паведамілі;

Там прачытаў ён, —
Яму паказалі газету, —
Чым землякі адказалі
На вестку на гэту.

Як для дзяцей яго
Хату яны збудавалі,
Як яны імем ягоным

Калгас свой назвалі.

— Добрая справа, —
Сказаў ён, — і гонар і слава,
Ды ці не рана,—
Спытаў ён, — такая пашана?

Нам спачываць не да твару
У променях славы.
Яшчэ далёка не скончаны
Нашыя справы.

Яшчэ іх хопіць
На доўгія, доўгія годы.
А бессмяротнымі ў справах
Мы станем заўсёды.

Потым дадому
Збіраўся ён усхваляваны.
Зноў адшукаўшы пісьмо,
Што было не паслана.

Што-ж?— ён разважыў,—
Пісьмо не пашлю ўжо ў дарогу.
Сам сваім дзецям
Цяпер прынясу перамогу.

Як ён ішоў
Праз нямецкі кірмаш да чыгункі,
Думаў — якія
Купіць для дзяцей падарункі?

Мо' на кашулі —
Вунь тую тканіну-вясёлку?
Ці можа голас зязюлі,
Схаваны ў свісцёлку?

Можа для сына малога
Каня варанога,
Колас жытнёвы ці кветку
З чужога палетку?

Так разважаў ён,
Але не купіў ён нічога.
Што яму ўсё гэта?
З ім для дзяцей — перамога.

З ім перамога. А з ёю
Мець будуць даволі
Дзеці вясёлыя
Кветак у лузе і ў полі;

З ёю — і вырасце колас,
І лён — на кашулі,
З ёю — усцешыць іх голас
Залётнай зязюлі;

З ёй — панясуць у жыццё іх
Праз родныя гоні
Мары шчаслівыя —
Самыя хуткія коні!

Як ён ішоў па Берліну,
То гулкія крокі
Чутны былі на ўвесь свет —
І блізкі і далёкі.

Крокі па свеце па ўсім
Чулі простыя людзі.
Радасным рэхам сваім
Напаўнялі ім грудзі

Крокі салдата,
Што крочыў да працы, да плуга
Іх абаронцы, іх брата,
Іх мужнага друга.

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА
Твор свой, напісаны вершам,
На гэтым канчаю.
Я простым людзям
Ад сэрца яго прысвячаю, —

Людзям, зазнаўшым
З фашысцкаю смерцю змаганне,
Тым, што суровае
Вынеслі выпрабаванне.

Хай-жа ад сэрца да сэрца
Ідзе гэта слова...
За акіянам крычаць
Аб вайне ўжо нанова.

Капіталісты хацелі-б
Злачыннай рукою
Простых людзей
Зноў засыпаць акопнай зямлёю.

У сваіх марах
Кватэрай уласнай планету
Бачаць яны, а сябе
Грамадзянамі свету.

Бачаць яны сябе
Свету ўсяго ўладарамі,
Простых людзей-жа —
Навечна сваімі рабамі.

Што-ж? Я скажу ім:
Мы выйшлі з дзіцячага ўзросту
Простых людзей
Заняволіць сягоння не проста!

Простыя людзі стварылі
Дзяржаву на ўсходзе,
Сталі на сталыя ногі
У семнаццатым годзе.

З радаснай працы сваёй
І адзеты і сыты,
Сеюць і жнуць для сябе,
А не для Уол-Стрыта,

Крочаць наперад,
Вялікай узняты ідэяй,
Стаўшы для ўсіх заняволеных
Светлай надзеяй.

Хай-жа ад сэрца да сэрца
Ідзе мае слова...
За акіянам крычаць
Аб вайне ўжо нанова.

Што-ж? Калі зноўку банкіры
Навяжуць нам войны,
Простыя людзі адкажуць
Як след ім, спакойна.

Простыя людзі адкажуць —
На сушы, на моры...
Пазалязаюць ад кары
Падпальшчыкі ў норы.

Ім, паўцякаўшым у норы,
Падземныя ходы,
Так тады скажуць,
За карак схапіўшы,

Народы:
— Вы сябе звалі, паны,
Грамадзянамі свету,
Што-ж, грамадзяне,
Вылазьце з нары на планету!

Страцілі сілу
Жыхарскія вашы паперы,
Вы не прапісаны болей
На гэтай кватэры.

Ваша кватэра ў магіле цяпер,
Пад зямлёю,
З надпісам вечным —
Праклядцем народаў — над ёю.

Так яно будзе.
Вось гэтак адкажуць мільёны —
Простыя людзі ўсіх нацый:
Міроны і Джоны.

Шчасце здабудуць
Сабе назаўсёды — так будзе! —
Гордасць і слава зямлі нашай —
Простыя ЛЮДЗІ.

1949 г.

НОВАЕ РЭЧЫШЧА

1

От яна і Пятлянка-рака.
Праязджаю Пятлянку.
Да прараба да Шайпака
Я прыехаў на ранку.

Я іду ў яго дом не гасцём —
Тут мне ўсё незнаёма.

Першы раз я нясу ў яго дом
Свае рэчы, вядома.
Першы раз бачу я гэты кут,
Злажу ў месцы у гэтым.
З Шайпаком гідрастанцыю тут
Будаваць будзем летам.
Справы нашыя, ведаю сам,
Стрэчы нашай чакаюць.
Толькі я не адбіў тэлеграм —
От і не сустракаюць.
Не адбіў, і — такое бяды —
І без іх давялі сюды
Незнаёмыя сцежкі —
Дзе машынай, дзе пешкі.

Сонца толькі ўзышло над ляском.
Ранавата крыху:
Спіць прараб, мусіць, моцным сном,
Я на ганак з ручным багажом
Узыходжу паціху.
Сонца грэе кацёнка за шклом,
Свецяць шыбы гасцінна.
Грукачу...
Адчыняе ў дом
Дзверы мне дзяўчына.
Я пытаю, ці дома Шайпак.

— Як?..
Няма яго дома?

Не прадбачыў я гэта ніяк.

— Вы да бацькі на практыку?
— Так...
— З інстытута?
— Вядома.

— Бацька мой гаварыў мне пра вас.
Ён чакаў вас. Заходзьце да нас.

Маім рэчам адведзены кут
За сцяной у бакоўцы.

Дзе-ж Шайпак? Няма яго тут,
Ён — у камандзіроўцы.
— А надоўга?
— На некалькі дзён —
Свой праект зацвярджае.

Як гасцю ўжо, мне клопат відзён:
А ці шчыра прымае?

Шчыры клопат—каму не міл?
Сіл пярэчыць не маю:
Па загаду дарожны пыл
З вопраткі вытрасаю.
Па загаду змываць я іду
Пыл, загар, — не пярэчу.
Лье яна мне на рукі ваду —
Мыю твар, — не пярэчу.
Я выконваць усё ёй гатоў,
Нат'умыцца яшчэ раз.
Нам не сумна.
У нас да размоў,
Да цікавых для нас размоў,
Ёсць агульны інтэрас.
Пра вучобу цяпер у яе
Мары ўсе — выпускніца;
Перад ёй у красе паўстае
Горад той, што грыміць, што пяе,
Што начамі ёй сніцца.

Ёй пра горад ды пра інстытут
Распытаць цікава.
Мне-ж пра ўсё, што робіцца тут,
Знаць цікава,
Вядомая справа...
— Дзе стаяць будзе станцыя ў вас?
Можа пройдземся з вамі ў калгас,
Калі часу не шкода?

Па пытанню і гэтаму ў нас
Згода поўная... ў добры час!

— Можа пройдземся?
Згода?
— Згода...

2

Мы прыйшлі.
Скрозь бярвенне відаць,
Сваі ў засені граба.
Будзем станцыю тут будаваць
Па праекту прараба.
І рабочы настрой,
Неспакой
Авалодвае мною:
Што рабіць нам з ракой?
Што з вадою?
Хто Пятлянкаю рэчку назваў,
Нецікава,
Хто яе, як ствараў,
Папятляў
Тут і ўлева і ўправа?
Робіць петлі рака
З хмызняка, з лазняка
Невясёла,
Аж пад самы пад дом Шайпака
Выгінаючы кола.
З горкі, як на далоні, відна
Мне яе дарога:
Круг зрабіўшы, бяжыць яна
Зноў да месца старога.

Колькі лішніх тут зроблена вёрст,
Кіламетраў?..
А ўсяго — каб пусцілі напрост —
Трыста метраў.
Што, каб рэчцы прарыць новы ход?
Разважаю —
Колькі дасць ён выгод, невыгод —
Падлічаю...
Горку я аглядаю: а што
За яна, што за глеба?

Пракапаць-бы ўсяго метраў сто —
Больш не трэба...
А далей — роў сыходзіць уніз,
Пад гарою,
А над ім арахоўнік навіс,
Нібы ўжо над вадою, —
З двух бакоў для ракі берагі
Травяныя.
А далей? Шлях вядомы — лугі
Заліўныя.
Колькі-ж рэчцы пятляць і кружыць
Па жаданню прыроды?
А ці нельга вось так і зрабіць:
Просты ход ёй праз горку прарыць,
Рэчку рэчышчам новым пусціць
Назаўсёды?..
Каб па-новаму рэчка цякла
Для людскога дабра, для святла,
Каб пятляць не пятляла,
Каб турбіны круціла яна,
Каб з цямна да відна,
Каб з відна да цямна
Не сціхала,
Святло выраблял а?..

З лазняка, з хмызняка
Робіць петлі рака
Па-старому.

З нецярплівасцю Шайпака

Я чакаю дадому.
З Зосяй — гэтак дачку яго зваць
Ходзім полем і гаем,
Берагі, лугі, сенажаць,
Граблю, гаць
Аглядаем.

Дзве вярсты і яшчэ дзве вярсты —
Лесавая дарога.
Мы згадзіліся ўжо на ты
Зваць адзін другога.
Так лягчэй на дарозе лясной
Пні мінаць і калоды.
Можа крочым і тут мы з ёй
Па шляху да згоды?
Можа блізка і тут яна
Так, што можна ўбачыць?
Можа згода — вунь тая сасна,
Што на ўзгорку маячыць?

Можа будзем ісці мы пад ёй
І не знаць, як заўсёды,
Што праходзім мы не пад сасной
А пад сховамі згоды?
Хто нам скажа, што гэта яна?
Сцежка міма віецца...
І адна і другая сасна
Убаку застаецца.
Лёгка нам ісці і мінаць
Пні, кусты ды палянкі

На тых сцежках, якія ляжаць
Уздоўж рэчкі Пятлянкі.
Я вясёлым сцяжынкам рад —
Тройчы высах і вымак.
Быццам з ёй мы прымаем парад
Каласоў і травінак.
Колькі дружных прайшло палкоў,
Рот пратупала міма?

Толькі дзе-б я ні быў, ні ішоў,

Тая горка, той роў —
У мяне прад вачыма.
Мне здавалася: дзе-б ні ішлі,
Хоць праз нетры сасновыя,
Нас не сцежкі вялі,
А ўсё рэчышчы:
                    новыя,
                              новыя.
Быццам з ёй па сцяжынцы такой
Мы шумлівай вадой
Беглі,
          гучна гамонячы,
Міма новых кустоў
Новым рэчышчам слоў
Весялосць сваю гонячы.
Поўны новых надзей,
Мы не так, як раней,
Беглі полем, дубровою.
І наперадзе ў нас —
Новы шлях,
                    новы час,
Справы —
          новыя,
                    новыя...

3

Каля ганка рака
Петлі ўе з лазняка,
З хмызняка
Па-старому...
Прычакаў Шайпака
Я, нарэшце, дадому.

На машыне пад дом падкаціў гаспадар,
Разам з ім — сакратар
Райкому.
. . . .

Тут прарабам Шайпак працаваў
          да вайны,
Дваццаць год і масты будаваў

І млыны...
Загрымела вайна,
Чорны дзень надышоў
Для яго, для ягоных
Мастоў і млыноў.
Хіба бачыць прыемна
Прарабу было,
Як праз мост яго
Немцы ўязджалі у сяло?
Хіба слухаць прыемна
Было Шайпаку,
Як малолі млыны яго
Немцам муку?
Лепш пусціў-бы з агнём
сваю працу да хмар.
Ён пакінуў свой дом,
ён падаўся ў гушчар.

Стрэўся там з Шайпаком
першы раз сакратар.

Сакратар не распытваў —
Чаго ён прыйшоў,
Гэта ўсё
Зразумела было і без слоў.
Гэта ўсё расказаў
шум дажджу, ветру свіст,
Дуб, які іх схаваў
пад свой дах, пад свой ліст.
— Комуніст?—сакратар запытаў.
— Комуніст.
Аўтаматы пад дрэвам
Ляглі, як сябры.
Смела ўдвух запалілі
Цяпло ў гушчары.
Быў з іх кожны
Сустрэчы даверліва рад:
Комуніст комуністу —
Як брату брат.
Хай іх покуль што мала —
Няхай яны ўдвух,

Ды ўжо імі прыведзена
Полымя ў рух.
Ды ўжо кінулі
Полымя ўгору яны,
Спяць ужо, як салдаты, —
Спіна да спіны.
— Комуніст?
— Комуніст... — як прысягу далі.
Тут — іх дом,
тут — райком,
месца іх на зямлі.
Пушча ўправа і ўлева —
іх месца, іх дом,
А пад сховамі дрэва
працуе райком.
Пень шырокі — іх стол,
рэха — іх тэлефон.
Немаленькі вакол
ім належыць раён.
І, здаецца, не дзятлы,
а ўжо друкары
Друкавалі іх заклік
на лепшай кары.
Мужны заклік райкома —
Радзімы загад.

Сто штыкоў ужо меў
Цераз месяц атрад.
І нямала Шайпак
Рэк наведаў і сёл,
Пад масты пад свае
Падкладаючы тол.
А прыходзіў з задання —
спаць клаўся ў кустах,
Уздыхаў аж да рання
па быўшых мастах.
Па мастах, па млынах —
Працы доўгіх гадоў:
— Хіба я па сабе
Не пакіну слядоў?

Марыў ён перад самым
Пачаткам вайны
Будаваць гідрастанцыю ўжо —
Не млыны.
Зноў забытая мара
У ім ажыла,
Зноў памкнулася
Сэрца яго да святла.
І рашыў будаваць
Неспакойны салдат
Гідрастанцыю
На трыццаць пяць кілават.
Ён і месца абраў,
Дзе-б стаяла яна —
На Пятлянцы,
На месцы былога млына.
Ён збудуе —
Хай скончыцца толькі вайна.
Ён у станцыю ўсё
Сваё ўмельства ўкладзе,
Каб стаяла, як лялька,
Яна пры вадзе.
Каб была збудавана
яна для патрэб,
Зерне каб сартавала,
малаціла хлеб.
Каб з яе і ў сяўбе
карыстаўся калгас,
Збудаваў каб сабе
ён яе на ўвесь час.
Сто гадоў каб магла
сартаваць, малаціць,
Каб хапала святла
вокны ёй залаціць.
Каб відны былі ў ёй,
нібы ў кроплі малой,
Днепрабуды
радзімы вялікай усёй.
Што ж? Вайна адгрымела,
і можа цяпер
Здзейсніць смела

прараб свой даўнейшы намер.
Спраўдзіць мару, —
Каб станцыяй стала яна
На Пятлянцы,
На месцы былога млына.
. . . .

4

Нас знаёміла Зося
і ўсіх нас вяла,
Як пры стрэчах вялося,
у дом, да стала.

Хутка гутарка
Блізкіх кранулася тэм,
Справы той,
Што для ўсіх нас цікава.
— Значыць, хутка пачнем будавацца
— Пачнем.
— Пабудуем?
— Вядомая справа.
— Трыццаць пяць кілават
Гэта, праўда, няшмат, —
Шкадаваў сакратар асцярожна.
— Больш не можна ніяк, —
Шкадаваў і Шайпак.
Але тут я не вытрымаў:
— Можна!..
Можна станцыі моц павялічыць.

— На шмат?

— І да ста кілават,
І да ста пяцьдзесят.

— Што за дзіўная рэч яшчэ?
Цяжка ўявіць...

— Трэба новае рэчышча
Рэчцы прарыць.

— Тут патрэбны разлікі,
Не толькі запал...

— Пракапаем глыбокі
Праз горку канал.

— А ці будзе трывалы ён
У берагах?..

— Забрукуем канал мы
Каменнем, як шлях.

— На такія выдаткі
Ці пойдзе калгас?..

— А хіба на Пятлянцы
Адзін ён у нас?
Выйдуць дружнай сям'ёю
калгасы...

Аднак
Пагадзіцца са мною
не можа Шайпак.
Мне здалося, і Зося
Згаджаецца з ім
І не верыць, здалося мне,
Планам маім.
Ды і як ёй паверыць? —
Яна не магла.
Зося мараю бацькі
З маленства жыла.
Партызанам як быў ён,
Аб мары сваёй
Ёй падоўгу расказваў
У лесе, малой.

— Нерэальная справа, —
Сказаў гаспадар.
Але думкі інакшае
Быў сакратар, —
У машыну садзіўся,

пытаўся ў мяне:
Дзе радзіўся, вучыўся,
партыйны ці не?
Падтрымаць мяне — стала
паабяцаў.
І паехаў. Нямала
было ў яго спраў.

...Плыў далёкі дымок
З палявых каляін...

Я надоўга ў бакоўцы
Замкнуўся адзін.
Мне — сядзець над праектам
І днём і ўначы.
Я павінен да раніцы
Перамагчы.
— Комуніст? — Комуніст. —
І адказам такім
Шмат чаго гаварыў я
Сабе і другім.
Комуніст не ахвочы
спакою сабе,
Дні і ночы
у працы ён і ў барацьбе.
Ён аб будучым дбае,
Аб часе, калі
Комуністамі будуць
Усе на зямлі...
Сёння ён — будаўнік,
Дбае ён аб адным,
Каб служылі турбіны
І нашчадкам там,
Недарэмна ён дбае,
працуе як след,
Каля сэрца трымае
партыйны білет.
Партбілет — гэта пашпарт яго,
Па якім
Ён даўно ўжо
Прапісаны ў будучым тым.

Дзень мінуў, як мільгнуў,
Ноч мінула даўно.
Адчыніў з перамогай
Я насцеж акно.

Спіць Шайпак. Спіць і Зося,
Не знае яна,
Што рака больш не будзе
Плысці ля акна.

Паплыве яна рэчышчам
Новым зусім,
А пясчанае дно яе
Стане сухім.

Знаць не знае вярба
Аб прыгодзе такой,
Што стаяць больш не будзе
Яна над вадой.

Мост не знае таксама —
Адкуль яму знаць? —
Што не будзе Пятлянка
Пад ім булькатаць.

Гэта ўсё аднаму мне
Вядома, відно.
Нібы ў заўтрашні дзень
Адчыніў я акно.

За акном на вярбе
Не шалохнецца ліст,
Ранак доўгачаканы
І чыст, і празрыст,
І мне радасна ведаць,
Што я — комуніст.

5

Атрымаў я з канторы
Жаданы адказ.

Сельэлектро —
Кантора ёсць гэткая ў нас.
Ёй жыццё наша
Назву такую дало, —
Паеднаўшы ў той назве
Сяло і святло.
Ёсць такая ў сталіцы
Кантора з кантор,
За сталамі якой
Дыша сельскі прастор.
Хвалі мае свае яна
І берагі,
Што ні дзень там размовы —
Пра лес, пра лугі.
Я гатоў
Скласці песню ўрачыстую там
Электрычнаму току
І правадам...
— Ты трымаеш, кантора,
ў сваіх берагах
Рэкі тыя, што ў мора
кіруюць свой шлях.
Шлях, што рэкі праклалі,
ты можаш змяніць,
Новым рэчышчам хвалі
ты можаш пусціць.
Слаўлю я цябе ў словах,
кантора, цяпер
Не за колькасць службовых
лістоў і папер,—
А за колькасць тых лямп,
Што сваёю рукой
Запаліла ты тут
Пад калгаснай страхой,
А за тое, што хочаш
Ты сцерці мяжу
Паміж вёскай і горадам, —
Так я скажу.

Атрымаў я з канторы
Жаданы адказ...

Два праекты гатовыя
Маюцца ў нас.

А каторы з праектаў
Ухваліць калгас?

Тут, на сходзе,—
З суседніх калгасаў народ.
Сакратар гэтак сама
Прыехаў на сход.
Каля ціхае рэчкі,
          дзе дрэмле лаза,
Разгарэліся спрэчкі:
          хто — супраць, хто — за

Хто казаў:—Хопіць з нас
Трыццаць пяць кілават...
Хто:—Канал патрабуе
Выдаткаў зашмат.
Колькі ўкласці патрэбна
Туды працадзён!?
Колькі працы людской —
Ці акупіцца ён?
Гэта — новая справа
Для ўсіх нас зусім.
Ці не лепш на праекце
Спыніцца старым,
На праекце
Таварыша Шайпака?
Хай цячэ па-ранейшаму
Наша рака...

Хто казаў:— Апроч станцыі
Працы ў нас шмат.
Колькі новых паставіць
Павінны мы хат?
Час выходзіць даўно нам
З зямлянак на свет,
Аб уласным аб доме
Падумаць як след.

Не ў зямлянкі-ж праводзіць
Мы будзем святло,
Не быльнёг будзем мы
Асвятляць, а сяло.

З новым рэчышчам
Мы пачакаем яшчэ...
Па-старому няхай
Наша рэчка цячэ.—

Гэты сход параўнаць
Я з вагою магу, —
Мы прынеслі праекты
Свае на вагу.
Мой праект мы паклалі
На шалях адных,
А прарабаў—на іншых,
Што супраць маіх.
Выступалі прамоўцы —
Адзін і другі,
Быццам кідалі словы
На шалі вагі.
І ў залежнасці поўнай
Ад важкасці слоў,
Мой праект альбо ўніз,
Альбо ўгору ішоў,
Быў цяжкім ці ўзлятаў,
          як пярынка да хмар,
Покуль слова свайго не сказаў
          сакратар.
Ён на чулыя шалі —
          у сэрцы людзей —
Кідаў словы
          за іншыя словы цяжэй:
— Праўду тут гаварылі, —
Казаў ён, — аб тым,
Што пара нам аб доме
Падумаць сваім.
Як салдаты, дагэтуль
Жывем мы ў зямлі.
Мы з вайны яшчэ з вамі

Дамоў не прыйшлі.
Мы жывем у зямлянках,
Зямлянка — не дом.
Мы салдаты, наш фронт —
На сяле, за сялом.
Што ні дзень, то вайна ў нас
За хлеб, за ўраджай,
Каб ізноў стаў заможным
Разбураны край.
Ну, а станцыя —
Гэта не фронт наш хіба?
Наша рэчышча, што гэта —
Не барацьба?
Гэта бой, барацьба
За святло над сталом.
Дом, дзе свеціць лучына, —
Не наш гэта дом.
Дом наш — светлае шчасце
Людзей на зямлі.
Яшчэ з вамі
Мы ў доме сваім не былі,
Але будзем!.. Пагляд
Кіньма ў будучы час, —
Трыццаць пяць кілават
Сёння мала для нас...
Мы, — казаў ён,
Ледзь стрымліваючы пачуццё,
Новым рэчышчам
Наша кіруем жыццё.
Дык хіба-ж мы не здолеем
Дружнай сям'ёй
Скіраваць нашу рэчку,
Падужацца з ёй?
Хто казаў, што не хопіць
У нас працадзён?
Мы паставім на ногі
Увесь наш раён.
Рэчку нашу народ
　　　　шляхам пусціць другім,
Каб было на шмат год
　　　　электрычнасці ўсім.

Скончыў ён гаварыць
І відаць было ўсім:
Пераважваюць шалі
З праектам маім.

Стала ціха. Да сходу
          звярнуўся прараб.
— Нам прыйсці ўжо да згоды, —
          сказаў ён, — пара-б.
Я праект свой здымаю —
          ёсць лепшы, другі,
Сам упэўніўся, знаю —
          праект не благі.
Два маіх ён заважыць —
Хоць кінь на вагу.
Вы будуйце...

— А ты што?
— А я не змагу.

— Ты няпраўду гаворыш,
Таварыш Шайпак...
— Можаш: рукі ў цябе
Залатыя, зямляк...
— Ты-ж млыны і масты
Будаваць быў мастак...
— А цяпер ты не можаш —
Тут нешта не так...
— Растлумач...
— Што-ж тлумачыць? —
Азваўся Шайпак, —
Гэта ўсё зразумела,
Па-мойму, і так...
Марыў станцыю я
Будаваць для людзей,
Як магу, невялічкую,
Як найпрасцей.
Думаў: будзе, як лялька,
Стаяць пры вадзе...
Памыліўся.

Жыццё наша ўперад ідзе.
Мне не шкода, што ёй
Пры вадзе не стаяць,
Шкода — новую
Я не магу будаваць.
Гэта новая станцыя —
Верце ці не —
Мара большая, лепшая
І для мяне.
Ад яе не адмовіўся-б,
Як ад свае,
Ды не хопіць мне ведаў,
Каб здзейсніць яе.
Праўда, хоць і вучыўся я
После вайны —
Быў на курсах —
Ды тут не памогуць яны.
Гідрастанцыя наша —
Не мост над вадой. —
Ён сказаў. І да нас
Павярнуўся спіной.
Развітаўся ён толькі што
З марай былой.

6

Першым чынам за ўзгоркам,
На месцы сухім,
Збудавалі мы дом —
Будзе станцыя ў ім.
А пасля .замільгалі
Лапаты ў зямлі —
Мы праз горку да рэчкі
Канал павялі.
Брукавалі каменнем
  яго берагі,
Бой вялі мы з цярпеннем
  за метр, за другі.
Бой за новы фарватар
  вялі не адны —
Нам прыслаў экскаватар
  завод тарфяны.

Метр апошні, метр соты
быў святам для нас —
Земляныя работы
канчалі якраз.
Дружна дамбу ўзяліся
Рабіць на зары —
Загараджвалі мы
Шлях Пятлянцы стары.

Нашым рэчышчам новым,
Прарваўшы заслон,
Рэчка хлынула шумна,
Як стада ў загон.
Збажына зажаўцела
сцяною над ёй,
Хваля жыта шумела
над хваляй рачной.
Беглі ўсе грамадой —
люба ўсім паглядзець
За імклівай вадой
паспяваючы ледзь.
Праз канал яна хлынула
З гулам у роў.

Роў арэшыны
З двух абступілі бакоў.
У здзіўленні навіслі
Яны над вадой —
Першы раз там сустрэліся
Самі з сабой.
Мы таксама
Глядзелі ў люстраную гладзь,
Нам сябе
Было радасна ў ёй пазнаваць.
Беглі ўслед мы шчасліва,
дагнаць не маглі —
Рэчка бегла імкліва
далей у палі.
А адтуль, заліўныя
мінуўшы лугі,
Рэчка ўбегла ў былыя

свае берагі.
Пырскі пены вакол —
На кустах, на траве —
Гэта знакі,
Што рэчышча наша жыве.
Слаўлю я цябе, рэчышча,
У сціслых радках —
Бо ты ў новых трымаеш
Раку берагах.
Па дарозе тваёй
Зелянеюць гаі,
Ты іх, рэчышча,
Новай вадой напаі.
Сіл дай свежых дубровам,
пахілай вярбе.
Нашым рэчышчам новым
мы клічам цябе.
Не прыродай ты створана —
Старай вадой,
А ты створана сілаю
Новай людской!
. . . .

Вось яна — навіна
для дачкі Шайпака —
Як раней, ля акна
не цячэ ўжо рака.
Не пабачыць акну
Больш былое вады,
Ад акна адвялі мы
Яе назаўжды.
Гэта ўсё адбылося
па плану майму.
Ты не верыла, Зося,
здаецца, яму?
Хочаш вер ці не вер —
справа, зрэшты, твая.
Што-ж ты скажаш цяпер? —
запытаюся я.

За той дамбай, якой

Мы ваду адвялі,
Мы ўжо сёння плаціну
Рабіць пачалі.

7

У звычаі старым,
Працавіты народ
Свята Новага года
Святкуе штогод.
А чаму-б не адзначыць
Людзям маладым
Свята Новага рэчышча
У клубе сваім? —
Азірнуцца
На пройдзены ў працы этап
І адзначыць —
Гармонікам з бубнам хаця-б.
Пасля ўступнай прамовы,
што сам я сказаў,
Аж да раніцы слова
гармонік узяў.
Шмат хто быў тут — з калгасу,
з пасёлка, з сяла.
Я заўважыў адразу —
і Зося прыйшла.
Я не мог не прыкмеціць
сукенкі тае —
Цэлы месяц
як я ўжо не бачыў яе.
Як з'явілася
толькі яна ля дзвярэй,
Мае сэрца забілася
ў грудзях гучней.
З гарманістам, шчаслівы, я сеў
ля акна,
Увесь вечар глядзеў,
як скакала яна.
На адходзе, на золку
я к ёй падышоў,
Папытаўся дазволу
правесці дамоў

Мы пайшлі з ёю. Сонца
Яшчэ не ўзышло.
Ёй у лёгкай сукенцы
Халодна было.
Пінжачок свой на плечы
ускінуў я ёй.
Мы ішлі з ёй над рэчкай
сцяжынкай былой.
Над Пятлянкаю слаліся
тыя шляхі,
Дзе пайсці мы ўмаўляліся
па арахі.
Ці ты помніш, дзяўчына,
Аб часе аб тым,
А ці знік, можа,
След яго ў сэрцы тваім?

Дзве вярсты мы прайшлі
І яшчэ дзве вярсты —
Мы мінулі паляны
І пні і кусты.
Сонца ўстала з зямлі.
Лес ажыў ад святла.
Пацяплела. Ты мне
Пінжачок аддала.
Узышлі мы на мост —
Вунь твой ганак, твой дом.

Ранак рэчышча белым
Укрыў туманом.
І за ім не было нам
Відно і чутно —
А ці ёсць там рака,
Ці няма ўжо даўно?

Ты скажы мне,—
А што ў тваім сэрцы чуваць?
Можа з рэчышчам
След мне яго параўнаць?
Можа ў ім —

Ты скажы мне, калі не сакрэт,
Гэткі самы туман,
А ракі знік і след?
Можа тая рака —
А куды, а чаго? —
Мкнецца толькі
Па рэчышчы сэрца майго?

Я стаяў і маўчаў.
Запытацца ці не?
Але духу, відаць,
Не хапіла ў мяне.
Я спытаўся — і голас
Быў ціхі, глухі:
— А калі ўжо з табой
Пойдзем мы ў арахі?

З кожнай хвіляю
Ростані блізіўся час.
Адказала мне:
— Мець
Будзеш сёння адказ. —
Быў спакойным, рашучым,
Упэўненым тон,
Не адказ азначаў—
Штосьці большае — ён.
Штосьці важнае
Ён, гэты тон, азначаў
Для цябе, для мяне.
Але што?
Я не знаў.
— Як-жа бацька? Як маецца?
Я запытаў.
— Бацька, — ты адказала, —
такі-ж, як і быў.
Сам ты знаеш — нямала
Шайпак пераажыў.
Як ён марыў! —
А што засталося ад мар?
Для яго, зразумела,
Цяжкі гэта ўдар.

Бацьку бачыла гэткім
І я ўпершыню.
Але ў тым я, вядома,
Цябе не віню.
Аднаго-б я хацела
        табе пажадаць —
Нашу станцыю ўмела,
        як след, будаваць.
Так будуй, як задумана,
        не забывай:
Не змагла-б даравацць
Я няўдачы... Бывай!
Ад маета нас вялі,
        разлучыўшы, шляхі.
А калі, а калі
        пойдзем мы ў арахі?
. . . .

Сёння дзень у нас вольны —
Выходны якраз.
Атрымаў я па пошце
Ад Зосі адказ.
Зося сцісла, каротка
Пісала аб тым,
Што яна пакідае
Свой дом назусім.
Бацька едзе ў сталіцу,
        а з ім і яна.
Будуць разам вучыцца —
        дарога адна.
Не, Шайпак не расстанецца
        з марай сваёй,
Будзе станцыі
        ставіць і ён над вадой
Вось і ўсё...
Я спяшаўся,
        чытаў на бягу,—
Можа быць, спадзяваўся,
        застаць іх змагу?
Ды спазніўся, вядома.
Ужо на двары

Завіхаліся новыя
Гаспадары.

Не відно тых фіранак,
Не той ужо дом,
Хоць і грэўся кацёнак
Той самы за шклом.

Я пайшоў. Пад мастом
Не бурліла вада.
Сэрца сціснула жалем —
Чаго мне шкада?

Як ішоў, быў гатоў
З сэрца вырвацца крык.
А як ганак той хаты
З вачэй маіх знік,
Я не знаў — да каго
Больш за ўсё тут прывык:
Ці да ганка таго,
Ці да хаты самой,
Ці да той .
Гаспадыні яе маладой.

8

Я з адказам такім
луг мінаў, як у сне.
Зося! Адрасу ў ім
ты не кінула мне.
Пэўна ты не жадаеш
Са мною сустрэч,
Забываеш сустрэчы,
Вядомая рэч.
Вось які я адказ
Атрымаў ад цябе.
Так. А што адкажу
Сам я той вунь вярбе?
Той знаёмай вярбе,
Што стаіць над вадой,
Той вадзе,
У якую глядзелі з табой?

Кветкам тым, што з табою
Быў бачыць я рад?
Каласам, што ўжо выстраіліся,
Як на парад?
Як я выйду да іх,
Што ў адказ ім скажу?
Хіба я ім ліста твайго
Не пакажу?
Ліст твой адрасаваны
Не мне аднаму,
А й — табою забытаму —
Дрэву таму.
Ты яго напісала
й арэшыне той,
Да якой абяцала
прыходзіць са мной.
Праз хмызняк, праз лазу,
проста з дому твайго,
Я твой ліст ім нясу.
Хай чытаюць яго.
. . . .

Спыніўся юнак
пасяродку лясное паляны
З лістом у руках,
што арэшынам адрасаваны.

Арэшыны густа з бакоў
юнака абступілі,
Развесілі вушы лістоў
і ў чаканні застылі.

— Бывайце, арэшыны, —
ліст ім дзяўчына пісала, —
Да вас я прыйсці не прыйшла,
хоць прыйсці абяцала.

Мяне вы дарэмна чакалі,
гасцінныя дрэвы,
Свае арахі зберагалі
дарма для мяне вы.

Арэшыны слухаюць,
нізка схіліўшы галовы.
— Бывайце, бывайце!—.
гучаць развітальныя словы.
Чытае юнак...
на забытыя сцежкі лясныя
З арэшын, як слёзы,
ляцяць арахі залатыя.
. . . .

Я стаю перад рэчышчам
Перад старым,
Нібы перад чыімсьці
Каханнем былым.
Дно травою
паспела тут скрозь парасці,
Ціна стала сухою
на сонцы ў трысці.
Ці не так і каханне? —
Не вечна яно—
Забыццём, як травой,
Зарасце яго дно.
І з дарэмнай надзеяй
Над гэтай травой
Нехта будзе схіляцца,
Нібы над вадой.
Мост, што тут збудаваны,
Нібы на вякі, —
Што ён значыць,
Калі ён адзін, без ракі?
Не хачу быць вярбою,
Мастом быць такім
Па-над высахшым
Рэчышчам гэтым старым.
Калі быць — дык мастом
Над імклівай вадой,—
Каб каханне цякло наша
Рэчкай жывой.
Рэчкай той, што бясконца
наперад плыве,

Адбіваючы сонца
ў сваёй сіняве.
Сілай той, што турбіны
прыводзіць у рух,
Жывіць пушчы, даліны
і поле і луг.
Як такім будзем бачыць
каханне ў жыцці,
Што яму будзе значыць
той адрас знайсці?

9

Так. Паехала Зося,
Яе не відно...
З ёй і сонца за хмарамі
Знікла даўно.
З неба льюцца бясконца
і дзень і другі,
Замест променяў сонца,
струменні тугі.
Льецца дождж. Быццам хоча
ён змыць назаўжды
З усіх сцежак навокала
Зосі сляды.
Змыць сляды каля хаты,
змыць з ганка, з двара.

Дзень чацвёрты і пяты
ён лье, як з вядра.
Па размытай дарозе,
а дзе й нацяньці,
Я ў трывозе
спяшаюся да ракі.
Мне чуваць, як з узгоркаў
бурліва цякуць
Ручаі, у раку
несучы каламуць.
Горай, як па вясне,
разлілася яна.
Яшчэ здалёку мне
плынь рачная відна.

Заліла яна долы
і грэблю і гаць.
Наша дамба ці здолее
рэчку стрымаць?
За той дамбаю нашай
плаціна ўстае...
Як ад грознай вады
бараніць нам яе?

Я стаяў каля граба,
Сачыў за вадой.
Хмары падалі ў завадзь
Адна за другой.
У раку ўсё лілася
I муць і імгла.

Бег назад я. У сэрцы
Трывога расла.
Закілзала трывога
каня за ракой,
Выбівала трывога
з дарогі спакой.
Людзям грукала ў дзверы
зямлянак і хат,
Звала ўсіх да сякеры,
да вострых лапат.
Потым бегла з людзьмі
да ракі праз гаі,
Абганяючы вецер,
дажджы, ручаі.

А ўжо там, а ўжо з дамбы —
Спяшай не спяшай —
На плаціну лілася
Вада цераз край.
Буйны павадак дамбу
Нашчэнт разнясе, —
Гэта бачылі ўсе,
Гэтак думалі ўсе.
Сваю справу паволі
Рабіла рака.

Хтосьпрамовіў: —Шкада,
Што няма Шайпака,
Ён-бы ўраз...
І глушыла
Размову вада,
Што праз нашую дамбу лілася...
— Шкада!
І адчуў я, што людзі
Глядзяць на мяне.
Я для іх — камандзір.
Тут яны — на вайне.
Камандзір — то бясстрашны ў баю
Чалавек,
Камандзір — не палохаецца
Небяспек.
Камандзір — правядзе
Праз любую бяду.

І павёў за сабой
Я людзей у ваду.
Узяліся рашуча
за зброю яны.
Хто з далёкае крушні
цягаў валуны,
Хто нёс дошкі з плаціны,
шалёўкі, шчыты,
Хто галіны,
ссякаючы ў лузе кусты.
Не пускалі ваду
На плаціну — хто чым —
Хто шчытом, хто галлём,
А хто целам сваім.

Мы адбілі напад...
Але вораг жыве, —
Пойдзе зноў на плаціну
Праз гадзіну,
Праз дзве.
Адпачынку ні хвілі
Не мае народ.
Мы капаем канаву

Плаціне ў абвод.
Да старога да рэчышча
Шлях я вяду,
Каб туды па канаве
Спусціць нам ваду.
Вораг зноў нас трывожыць...

Ужо да ракі
З плачам, крыкам
Бягуць ад сяла хлапчукі.
Там цяпер залівае
Зямлянкі вада,
Загула ад такой
Навіны грамада.
Гіне скарб чалавечы—
плён працы цяжкой,
Гіне хлеб, гінуць рэчы —
наш дом — пад вадой,
Фотакарткі, што ў доме
вісяць на сцяне.
Вораг нішчыць усё...

Што-ж? Мы тут — на вайне.
І належыць нам
Поўны захоўваць спакой.
Мы не пойдзем дамоў.
Мы не скончылі бой.

Мы не скончылі
Працу сваю да начы.
Запалілі ўначы
Смаляныя карчы.
Працавалі
Пры вогнішчаў яркім святле,
Слыхам сочачы
Ворага ў чорнай імгле.
І трывога ад сэрцаў
Тады адлягла,
Як з ракі па канаве
Вада загула.
Першы раз тады жарты

Былі ў нас чутны,
Першы раз тады ўсмешкі
Былі ў нас відны...

І пайшоў я,
Хістаючыся, як п'яны.
Мокры, стомлены лёг
пад вярбой ля агню.
Адпачыць ад трывог
мог і я ўпершыню.
На руках у байцоў
след вады і зямлі.
Пасля бою дамоў
яны з песняй ішлі,
На лапатах —
на зброі сваёй — несучы
Незгасальныя вогнішчы
гэтай начы.
Перамогу яны
Здабылі ў барацьбе,
У змаганні
За новы агонь для сябе.
Прыйдуць сёння яны
Са здабытым агнём
Не ў зямлянку сырую,
А ў новы свой дом.
Яны ў дом прынясуць
Той жаданы прамень,
Каб свяціў ён з іх вокнаў
У будучы дзень.
Каб, згасіўшы лучыну,
упаў той агонь
І на сшытак іх сыну
і ўнуку на скронь.
І не ў кошыках,
гэтак, як прадзеды іх,
Яны ў сэрцах нясуць
жар агнёў дарагіх.
Не сабе яны толькі
агні здабылі,
А для ўсіх жыхароў

неабдымнай зямлі.
Глянь на пройдзены пуць,
на іх рукі зірні...
Яны ў сэрцы нясуць
Комунізма агні.

10

Мы ў вялікае свята —
Кастрычніка дні —
Запаліць рыхтаваліся
Нашы агні.
Скрозь электраманцёры
на новых слупах
Электрычныя зоры
трымалі ў руках.
Ім ударнай багата
работы было —
У калгасы да свята
правесці святло.
Ды і іншым таксама
Было яе шмат —
Упрыгожвалі станцыю
Людзі да свят.
. . . .

Дачакаліся ўрэшце
Святочных мы дзён.
На Кастрычнік сабраўся
Увесь к нам раён.
Госць прыехаў з райкома,
не быць тут не мог,
Сакратар наш, вядома—
ён шмат нам памог.
Каб лічыў, дык усіх
Не злічыў-бы ніяк.

І зусім нечакана
З'явіўся Шайпак.
Ён прыехаў адтуль,
Дзе вучыўся з дачкой, —
Расказаў аб жыцці,

Аб вучобе сваёй
І аб мары прараба,
Што ў сэрцы жыла.
Гэта мара
Яго і сюды прывяла.
Пры народзе пры ўсім
тут-жа, каля машын,
Абняліся мы з ім,
быццам бацька і сын.
Ён пра нашае свята
Дазнаўся з газет.
Ён прывёз мне ад Зосі
Сяброўскі прывет.
Мне не церпіцца
Адрас хутчэй запісаць,
Калі можна...
— А як-жа!
Прасіла пісаць!..
Вось і адрас!..
Грымелі
Машыны, пасы:
— Напішы, напішы!
Напішы, напішы!
Ад машын, за акном
Асвятляючы шлях,
Ток пабег, як па жылах,
Па правадах.
А па жылах, як ток
Па сваіх правадах,
Кроў пабегла,
Агонь запаліўшы ў вачах.
Напішы!..

І пісаў я ўначы над сялом
Не чарніламі,
А электрычным пяром.
Неслі ліст правады
Над прасторам зямлі,
Ліст кахання і працы,
Што перамаглі.
Не адзін я,

Пісалі мы ўсе над зямлёй
Ліст любімым сваім,
Ліст радзіме сваёй.

1948 г.

ТОЛЬКІ УПЕРАД

Но вы, друзья, кто там, кто там
У дела по своим постам.
Вы в одиночку, как и я,
В родные ездите края.
Наш год. наш возраст самый тот,
Что службу главную несет.
А. Твардовский.

1

Я прыехаў дамоў
да зялёных дуброў,
У той край, дзе не быў
восемнаццаць гадоў,
Дзе радзіўся, дзе рос,
да знаёмых мясцін,
Да забытых сцяжын,
палявых каляін.
Я прыехаў адзін...

Я шукаў, не знайшоў
Сваіх даўніх таварышаў,
блізкіх сяброў.
Дзе яны? Той,—даведаўся я,—
генерал,
Дзесь далёка...
другі выплаўляе метал
На Урале, а трэці —
лятае, герой,
Ён заняты ўвесь час
на зямлі, над зямлёй,
З неба родным мясцінам
махае рукой.
Рэдка дома, — пачуў я, —
бываюць яны.
Ну, а шмат хто
зусім не вярнуўся з вайны.

Я не ведаў спакою
і дзень і другі,

Абышоў усе сцежкі,
гаі і лугі,
Ды нідзе не пабачыў
сяброў дарагіх.
А на трэці дзень
стала мне сумна без іх.

Без сяброў дарагіх —
і дубровам не рад.

Прызнаюся, хацеў я
вярнуцца назад.
І вярнуўся-б, калі
не даведаўся ў час,
Што на Бесядзі,
сем кіламетраў ад нас,
Электрычную станцыю
ставіць калгас.

Электрычная станцыя —
не навіна,
Сёння шмат іх па рэках стаіць,
не адна,
Але ўсё-ткі,
калі свае сцены яна
Уздымае ў знаёмым
з маленства трысці,
Міма станцыі гэткай —
ці зможаш прайсці?
Пазбірала яна
каля светлай вады
Навакольных студэнтаў —
народ малады.
Хоць канікулаў час,
але ім не да іх —
Прага ў іх баявая
да спраў баявых,
Сіла ў іх... закасалі
вышэй рукавы,
Выйшлі разам
з калгаснікамі ў паплавы.

Тут хлапцы і дзяўчаты
з самое Масквы,
З мінскіх пединстытутаў,
з вучылішч Баку,
Выйшлі ўсе будаваць,
працаваць на раку.

Ну, а я? Хіба мог
заставацца ў баку?
Я таксама студэнт,
што з таго, што былы
І што тэрмін
майго адпачынку малы?
Калі быў я такім,
як яны, юнаком,
Я не марыў хіба
будаваць гэты дом?
Веру я і цяпер,
веру так, як яны,
У святло Ільіча,
што з вясны да вясны
Азарае ўжо сонечна
край мой лясны.
Цэлы год працавалі
тут сотні людзей,
Забіваючы палі
сасновыя ў глей.
Гэтым летам штодня тут
з зары да зары
Майстравалі плаціну
і дом цесляры.
Стала блізкай мне, роднай
студэнтаў сям'я.
З маладымі сябрамі сваімі
штодня
Працаваў я, а ўвечары,
так, як яны,
Я на гукі баяна
спяшаў да сасны.
Там стаяў, прысланіўшыся
ціха да дрэў,

Усю ноч
і на хуткія пары глядзеў
Ды на месяц, што іх
асвятляў з вышыні,
Абуджаючы ў сэрцы
юнацкія дні...

Не сцмхау лета цэлае
гоман і смех.
Гэтак я не заўважыў,
як месяц прабег.

Час раз'ездаў настаў...
Што ні вечар даўжэй
Развітальныя вальсы,
што вечар цішэй
Развітальныя шэпты
засмучаных пар.

У жытное прайдзіся,
у луг, альбо ў яр —
Ад вачэй
закаханых хаваюць кусты.
Ты ідзеш... Цішыня...
І не ведаеш ты:
Шэпчуць вусны таемна вакол
ці лісты?
Сэрцам чуеш, аб чым
размаўляюць яны:
Там прызнанні у каханні
да самай труны,
Там гавораць аб будучым
шчасці сваім,
Аб сумесным жыцці,
аб жыцці маладым.

Час і мне ад'язджаць...
І што вечар цяжэй
Мне на сэрцы, што вечар
даўжэй і даўжэй
Я над рэчкай сяджу

і не зводжу вачэй
З тога бору... Гляджу
на гушчар за ракой,
За якім дом дзяўчыны,
дзяўчыны адной...
Цэлы месяц адтуль,
цэлы месяц адтуль
Чуў я з гэтага берагу
кукаванне зязюль.
А цяпер яны сціхлі,
сталіся зваць.
Сціхла рэха ў бары,
але ў сэрцы чуваць.
Але ў сэрцы чуваць,
кліча, кліча без слоў
У дарогу...
І вось, у адзін з вечароў
Я не вытрымаў:
Бесядзь уброд перайшоў.

2

Як на бераг выходзіў,
мне ногі абпёк
Успамінам гарачым
халодны пясок.
Ногі босыя,
хоць і ідуць наўздагад,
Але цвёрда,
як год восемнаццаць назад,
Цвёрда крочаць
праз луг і праз лес да прысад,
Да стагодніх прысад,
да высокіх бяроз...—
І Канікула-зорка
мне свеціць з нябёс.

Свеціць зорка,
між іншых яскрава відна...

Кожны год, як змяняецца
летам вясна,

Над зямлёй загараецца
 ярка яна.
Як студэнты дамоў
 з інстытутаў сваіх
На канікулы едуць
 па сцежках лясных,
Яна ў час той з нябёс
 асвятляе ім пуць, —
І за гэта Канікулай
 зорку завуць.
Гэта зорка не раз
 у лясной старане,
Калі быў я студэнтам,
 свяціла і мне.
І не раз гэта зорка
 у родных лясах
Мне да дома дзяўчыны
 паказвала шлях.
Вось і зараз іду
 між кустоў, між палян,
Чутна рэха ў бары —
 то іграе баян.
Вальс іграе баян
 на гары за ракой,
Весяляцца студэнты
 пад зоркай сваёй.
Што-ж, спявайце, сябры,
На высокай гары,
Каб чуваць былі песні
Далёка ў бары,
Вы спявайце, гуляйце
Да самай зары,
У жыцці весялейшай
Не будзе пары.
Да шчакі прытуляйцеся
Шчыльна шчакой,
Да рукі дакранайцеся
Ціха рукой,
Гаварыце ўсю праўду
Каханай сваёй,
Не бывае другой

Маладосці такой.

Там за лесам, за цёмным
Алесі сяло...

———

Мне было восемнаццаць,
ёй — дваццаць было.
Лета хутка імчалася,
быццам у сне.
Я гасціў у яе,
а яна — у мяне.
Лёгка чулася нам, —
ці мы ў лузе граблі,
Ці калгасныя з ёй
вартавалі палі,
Ці глядзелі, як белыя
хмаркі плылі.
Мы ў той час
на канікулах з ёю былі.
У той час палюбіў
хмаркі я ў сіняве
І касынку чырвоную
на галаве,
Комсамольскі значок:
сцяг і літары «КІМ»,
Комсамольскае сэрца
пад значком баявым.
Шмат за лета схадзілі
мы з ёю дарог,
Але ў тым, што люблю,
я прызнацца не мог.
— Слухай... — раптам пачну...
Ды яна як зірне
Строга гэтак, што слоў
Не хапае ў мяне,
Сэрца сціснецца ў грудзях
І думка мільгне:
«Пачакаю, а што,
Як адкажа, што «не»...

Па лясной непралазнай
        хадзілі глушы,
На Ільлю пабывалі з ёй
        на кірмашы,
Сямігодку таксама
        наведалі з ёй—
Наша школа здалася нам,
        помню, малой
І малым здаўся сад,
        і малым — школьны двор...

Там пачулі мы:
        школьны дружбак наш памёр.
Ці-ж паверыць такой
        навіне мы маглі?
К першай нашай магілцы
        мы з ёю прыйшлі.
Так... памёр ён вясной,
        як рунелі палі.
Як таварыш наш школьны
        вясною ўміраў:
— Пахавайце без крыжа...—
        бацькам наказаў.
І ў баку ад крыжоў,
        на гары ля сасны,
Як прасіў, так яго
        пахавалі яны.

Помнік з дошак
        і фото ў акенцы за шклом
Не замокне пад снегам яно,
        пад дажджом.
На тым помніку простым —
        вянкі, дзераза...

На магілку
        дзявочая ўпала сляза.
Вечарэла. Плылі
        туманы з паплавоў.
Начаваць мы пайшлі
        да ягоных бацькоў.

Я не знаю, чаму
Думка склалася ў іх,
Што яна мне — нявеста,
Што я ёй — жаніх,
Толькі нас сустракалі,
Нібы маладых.

На куце нас саджалі,
Як родных зусім,
Частаваць частавалі
Найлепшым усім,
Слалі спаць нам у клеці
На ложку адным,
Мы заснулі, як дзеці,
Сном моцным на ім.
Моцным сном мы заснулі.
Але раніцой
Сапраўды быццам сталі
Мы іншымі з ёй.
Быццам стаў я ёй,
З клопату добрых людзей,
Сапраўды даражэй,
А яна мне — бліжэй.
Мне з вачэй яе чорных
Свяцілі агні
Большай дружбы,
Даверлівасці, цеплыні.

Як дамоў паўз магілку
            ішлі на зары,
Песню «Смела, таварышы...»
            пелі сябры.
— Спі, наш школьны таварыш,
Ідзём мы. Бывай.
Нас за песню бадзёрую
Не дакарай.
Мы з твайго пакалення,
З кагорты байцоў,
Ні на хвілю не можам
Мы вешаць галоў.
Нас чакаюць

Вялікія справы ў жыцці,
Трэба ўперад ісці,
Толькі ўперад ісці!

3

Дарам Бесядзь сем раз
пераходзіў я ўброд:
Не прызнаўся… Прызнацца
рашыў ёй праз год.

Хутка год прамінуў.
Я прыехаў дамоў.
Загарэлася ў небе
Канікула зноў.
Я спяшаўся — пара
мне прызнацца як след.
І здарылася так,
што якраз мой сусед
Браў дзяўчыну з-за Бесядзі,
з той стараны,
Што вяселле якраз
зачыналі яны.
На калёсы я сеў…
Зазвінелі званкі,
Зазвінелі званкі,
заспявалі дружкі,
Паімчаліся коні —
э-гей!.. — да ракі.

Пры агні ды на ўзлессі,
пасля першака,
Добра песня спяваецца
пра Ермака.
Пасля трэцяе шклянкі
не цяжка ўявіць,
Што на месцы зямля
сапраўды не стаіць.
Выйдзі ў поплаў —
і стане яна караблём,
Хмаркі — ветразямі,
а ты сам — мараком.

Кідаць будзе цябе
ад куста да куста,
Нібы ў шторм марака
ад барта да барта.
І сабе цябе з ног,
стане палубай — луг.
Ты за купіну ўчэпішся,
нібы за круг.
Разам з пушчай,
з красой паплавоў і палян
Ты да любай імчыш...
Што табе акіян?
Не збаішся ты бур
на сваім караблі...

Раніцою мяне
пад капою знайшлі.
Я абтрос з сябе сена,
памыўся хутчэй,
Сеў на воз... пакаціліся
колы далей.
Што ні мост, ні равок —
мне бліжэй і бліжэй,
Што ні крок, што ні крок
б'ецца сэрца гучней,
Б'ецца сэрца гучней,
што ні мост, ні равок.

На калёсах са мной
ехаў хлопчык Змітрок —
Меншы брат жаніха.
Сам не знаю чаму,
Я ўвесь час гаварыў:
— Злезем разам... — яму.
Штосьці нат' абяцаў.
Прамінулі ўжо лес.
Вось і ганак. Я злез.
І Змітрок са мной злез.

Сціхлі ў далях званкі.
Сонца яркі прамень

Вокны ёй залаціў.
. . . .

— Добры дзень.
— Добры дзень.
. . . .

Яна скончыла сёлета
Свой інстытут,
І нядоўга зусім
У гасцях будзе тут.
На Далёкі Усход
Трэба ёй ад'язджаць,
На Усход на Далёкі —
Дзяцей навучаць.
Я зрабіў прапанову
прайсціся ў лясок,
У той самы,
што летась хадзілі, лясок,
Покуль снеданне ў хаце
чакае Змітрок.
— А навошта? За чым?..—
Павяла ў агарод,
Там, чужыя нібы,
ля пчаліных калод,
Пастаялі мы з ёй,
падзівілі народ.
— На Далёкі Усход?
— На Далёкі Усход.
— Едзеш?
— Еду.

З кароткіх адказаў такіх
Зразумеў — ёй не трэба
Прызнанняў маіх.

Змітрака я паклікаў.
Мы выйшлі з сяла
Нечакана. Яна нас
Крыху правяла.

— Будзь шчасліва.
— Бывай.
Ліхам не памінай... —
І пайшла цвёрдым крокам дамоў.

— Пачакай...
Сваё фото па пошце
Прышлі на ўспамін.
— Я прышлю...
І касынка яе між галін
Знікла ў момант.
Застаўся я ў лесе адзін.

Я не верыў: так хутка?
Няўжо назусім?
Гэты міг раптам здаўся мне
Страшным такім,
Што я крыкнуў: —Алеся!..
Не знаю зачым.
Я паклікаў яшчэ.
Бор застаўся глухім.
Але шэптам далёкім,
Трывожным, чужым
Ён сцвярджаў: «Назусім,
Назусім, назусім»...
Мы з дарогі сышлі
На зялёны грудок.
Там я ўпаў на траву.
Мне-ж расказваў Змітрок:
«Як пайшлі ў агарод вы,
Я сеў пры акне...
Маці скардзілася
Суседцы пры мне:

— Я Алесі кажу —
Хлопец ён хоць куды.
За цябе маладзейшы? —
Такое бяды:
Пачакаеш яго — два гады,
Тры гады,
Пачакаеш, як скончыць

Вучобу, тады
І вяселле...
Куды табе ехаць? Куды?

— А яна?
— Тое самае:
Позна цяпер,
Я другога люблю...

— Хто-ж такі?
— Ін-жы-нер...
— Дык-жа добры, — суседка ёй,
Будзе ў вас зяць,
Яна шчасце знайшла...
— А ці варта шукаць?
Калі лёгкае шчасце,
То, кажуць, яно
Не трывалае шчасце.
— Там будзе відно.
— Ад дабра не шукаюць,
Суседка, дабра,
Не шукаць, здабываць
Трэба шчасце, сястра»...

———

Пыл узняўся
бялюткай сцяной з-за бугра.
Зазвінелі званкі,
загрымелі масткі.
— Гэй, сядай, падвязём!..—
закрычалі дружкі.
Вёз у родны калгас свой
нявесту жаніх,
На калёсах вясельных,
на конях ліхіх.
Сеў Змітрок
побач з братам сваім — жаніхом.
Я-ж пайшоў за вяселлем
памалу, з кійком.

4

Як дадому прыйшоў,
то збірацца пачаў
У дарогу і я —
да вучобы, да спраў.
— У паход!.. — пакідаў я
з такім пачуццём
Край лясны,
з маім першым каханнем,
як дом.
— У паход! — вось чаму
Перад тым, як пайсці,
Я падумаў: што лішнім
Мне будзе ў пуці?
Перш за ўсё, як зусім
Непатрэбную рэч,
Жаль, што сэрца сціскаў мне,
Адкінуў я прэч.
Ад Алесі лісты,
Што чытаў, што бярог,
Я спаліў, бо далей іх
Чытаць я не мог.
Так сабраўся ў паход я.
Ісці быў гатоў...
Тут апошні багаж
Ад Алесі прыйшоў. —
Фотаздымак... Сваёю
Рукою на ім
Напісала яна:
«На ўспамін аб былым».
Фотаздымак без жалю,
Без пісьмаў, адзін,
Можна ўзяць у дарогу,
Як лёгкі ўспамін.
Будзе ён гаварыць мне
Аб светлай вясне,
Будзе зваць у паходзе
Наперад мяне.
Моўчкі я, пакідаючы
Любы свой кут,
Каля гаю, на пні,

Пасядзеў пяць мінут.
Вось устаў, азірнуўся.
А мо' што забыў?
Можа з пісьмамі, з жалем
Тут шчасце спаліў?
Але не, не патрэбны
Ні пісьмы, ні жаль.
Шчасце ўперадзе ўсё,
Азарае мне даль.
Толькі трэба яго
Не шукаць, не лавіць,
Трэба шчасце ў суровым
Змаганні здабыць.
Шчасце ў працы, у светлым
Здзяйсненні надзей,
Шчасце ў тым, каб змагацца
За шчасце людзей.
Не жадаю я лёгкай
Удачы ў жыцці...
Трэба ўперад ісці,
Толькі ўперад ісці!

———

Вось і ўсё. Не, не ўсё.
　　　　Праз чатыры гады
Мне прыйшло —
　　　　будаваў Днепрабуд я тады —
Ад Алесі пісьмо:
　　　　«Помніш, дружа, той год,
Калі ехала я
　　　　на Далёкі Усход...
Я кахала тады,
　　　　быў жаніх у мяне.
Што-ж, вітаю з вяселлем, —
　　　　ты скажаш. — Ды не!..
Хоць была ў нас і згода,
　　　　і свацця, і сват,
Ды паехаць са мной
　　　　жаніха Наркамат
Не пусціў... Вось табе
　　　　і вяселлю адклад.

— А зачым табе ехаць? —
упрашваць тады
Стаў жаніх, — край суровы,
тайга навакол… —
Але ведаеш сам,
не паехаць туды
Не магла я.
Мяне пасылаў комсамол.
Мой жаніх не паехаў.
Ды ў тым вінават
Быў, як потым дазналася,
не Наркамат.
Не адважыўся сам ён,
збаяўся тайгі…
Спадзяваўся жаніх,
што праз месяц, другі
Я з суровага краю
збягу да яго.
Як мы ведалі мала
адзін аднаго!
Разлучылі мяне з ім
не тысячы вёрст,
Штосьці большае… Я —
комсамольскі свой пост
Не пакінула, ён —
не пакінуў сваёй
Службы ў цэнтры, кватэры,
а гэтай вясной
Ажаніўся, вядомая рэч,
на другой.

Хутка скончыцца тэрмін
работы маёй
На Далёкім Усходзе…
Паеду дамоў.
Як хацелася-б школьных
пабачыць сяброў.
Дзе цяпер ні жывуць толькі
нашы сябры —
На Турксібе, на Волзе
і на Дняпры…»

Я паслаў ёй кароткі
          і сцiслы адказ:
«Прыязджай, будзеш госцяй
          жаданай у нас
На вялікай будоўлі...»

          Алеся, аднак,
Не наведалася,
          напісаўшы мне так:
«Дзякуй, што адказаў,
          хоць і рэхам глухім...
Хопіць сілы мне
          справіцца з горам сваім
Час і праца найлепш
          дапамогуць мне ў тым..
Пасылаюць мяне
          на Урал працаваць...»

Я хацеў адказаць.
А куды адказаць?..
Ёй дакорам хацеў
Адказаць на дакор,

Напісаць: «Ці ты помніш,
Алеся, той бор,
Дзе я клікаў цябе,
А ты моўчкі пайшла,
Адазвацца, хоць блізка была,
Не змагла?
Дык хіба, жаль пазбыўшы,
Пазбыўшы тугу,
Іншым рэхам табе
Адазвацца магу
Я з адлегласці
          у чатыры гады?..»

Так хацеў напісаць,
Ды не ведаў, куды.
Я-б знайшоў яе адрас,
Калі-б пашукаў,
Толькі я, прызнаюся,

Багата меў спраў,
Гэткіх спраў, што і ночы
Не меў, каб паспаць.
Знаў адно — будаваць,
Будаваць, будаваць.
Праўда, з часам
Даведаўся я, дзе яна.
Напісаў... Але тут
Пачалася вайна.

5

Шляхам тым, дзе не быў
восемнаццаць гадоў,
Зноў, як некалі,
я з хваляваннем ішоў.
Біты шлях, пыльны шлях.
Ноч, як звон, без расы.
Па баках — то лясы,
а то зноў — каласы.
Я прыйшоў. Вось той ганак,
той ганак, той дом,
Тое-ж прасла. Рабіны
пад тым-жа акном.
Падраслі — не пазнаць.
Сонца першы прамень
Вокны ўжо залаціў.
. . . .

— Добры дзень.
— Добры дзень.
. . . .

Гэта маці. Стаяў
я запылены ўвесь
Перад ёй і чакаў... Ці пазнае?
— Алесь!..
І заплакала... я
не распытваў — сама
Маці ўсё расказала:
— Алесі-ж няма...

— У мяне ў сорак першым
гасціла яна,
Тут яе, на радзіме,
застала вайна.
Навакол нас лясы —
партызанскі раён.
Ну, вядома, Алеся — у лес,
з першых дзён.
На чыгунку хадзіла
ўзрываць эталон
Ды натрапіла раз
на варожы заслон...
Уцякала,
адстрэльвалася,
наўздагон
Аўтаматы страчылі
ў світальнай імгле.

Цэлы дзень я спакою
не знала ў сяле.
Ноч настала. Я толькі прылегла,
як мне
Падалося, што нехта
стаіць пры акне.
Падыходжу: Алеся!..
Глядзіць у акно,
А ўся белая,
белая, як палатно.
З лесу, раненая,
прыпаўзла да сяла,
Да сваіх... Тут памёрла,
Крывёю сышла.
Пахавана над Бесяддзю
на кургане.
Тую ноч не забуду
ніколі я, не!..
Як хацелася жыць ёй! —
Яна ў забыцці
Гаварыла ўвесь час
аб жыцці, аб жыцці,
Вольнай родную бачыць

хацела зямлю...
То хацела ісці
на кірмаш на Ілью,
То на сход комсамольскі,
на першы свой сход,
То са смехам раку
пераходзіла ўброд,
То змаўкала раптоўна...
Здавалася ёй,
Нехта кліча: —Алеся! —
ў бары за сцяной.

———

Я не вытрымаў. Выбег.
Што гэта са мной?

———

Бор за домам падрос,
стаў цяпер векавым.
Гэта тут развітаўся
я з ёй назусім.
Прад вачыма плывуць,
як жывыя, ізноў
Усе сустрэчы мае...
усе словы з лістоў. —
Думаў я, што даўно
спапяліў іх агонь,
А яны б'юць мне ў сэрца,
штурхаюць у скронь.
Мне здавалася, я ўжо
даўно іх забыў,
А я першай любоўю
люблю, як любіў,—
І хмарынку бялявую
у сіняве,
І касынку чырвоную
на галаве,
Комсамольскі значок:
сцяг і літары «КІМ»,
Комсамольскае сэрца
пад значком баявым.

6

Сёння полем, дзе быў
партызанскі раён,
Самаходны камбайн
гоніць жытні загон.
На камбайне дзяўчына
жне жыта з відна.
У такой, як Алеся,
касынцы яна.
У чырвонай касынцы,
прыкметнай здалёк,
На грудзях баявы
комсамольскі значок.
Славіць песняй сваёй
у палях залатых
І загінуўшых справы
і справы жывых.
А з капніцеля,
ды на ўвесь край на лясны
Пасабляюць ёй пець
хлапчукі-таптуны,
Грузавік пад'язджае,
ідзе бок у бок,
Ускідае камбайн,
адчыніўшы латок,
На яго свой цяжар —
поўны бункер зярнят,
Нібы дзядзьку на плечы
пудоў шэсцьдзесят.
Грузавік, як жывы,
уздыхае, сапе,
І, падкінуўшы ношу,
нясе на сабе.

На камбайне сяджу
за шчытком ветравым.
Жыта боль закалыхвае
шумам марскім.
Закалыхвае боль,
закалыхвае жаль.

А дзяўчына вядзе
карабель свой між хваль,
Карабель свой вядзе
ў залацістую даль.
Разам з ёй слаўлю песняй
разумную сталь.

Слаўлю мірную сталь СССР,
па якой
Льюцца ў бункер зярняты
шумлівай ракой.
Праклінаю фашысцкую сталь,
па якой
Тут нядаўна кроў наша
лілася ракой.

Праклінаю сталь смерці,
што косіць, не жне,
Сталь, якую ўвесь свет
сёння гучна кляне.
. . . .

Карабель наш магутны
нырае між хваль.
Слаўлю сталь СССР,
слаўлю мірную сталь!

7

Не наведаць не мог
я таго кургана,
Дзе сябрамі ў вайну
пахавана яна.
Пад густым, пад зялёным
сасновым шатром —
Помнік з дошак
і фота ў акенцы за шклом,
А ні сонцам не кранутае,
ні дажджом.
Як жывая — глядзіць
на лугі, на раку,

У кубанцы мужчынскай,
у кажушку, —
Просты,
поўны рашучае сілы пагляд,
Лента цераз плячо,
на грудзях аўтамат —
Рэвалюцыі
непераможны салдат.
І, —
без гэтага быў-бы не поўны партрэт,—
Знаю: пад кажушком,
захаваны як след,
Каля самага сэрца —
партыйны білет.
А навокал жывыя вянкі —
колькі іх? —
З кветак розных: лясных,
лугавых, палявых,
Акуратна пакладзеныя
на траву...
Я ў жалобе схіляю
сваю галаву.
Потым, вокам акінуўшы
ціхі курган,
Гавару я ад імені
тых партызан,
Што хавалі яе,
ад сяброў баявых,
Што былі тут
і што не былі — ад усіх,
З кім ішла яна шляхам адзіным,
ад тых,
Што цяпер адбудоўваюць
родны свой край:
— Спі спакойна, таварыш.
Ідзём мы. Бывай.
Мы не хілім галоў,
Шчыльна стаўшы ў рады.
У смяротныя бітвы
Вадзіла заўжды
Нас не толькі нянавісць,

Вадзіла любоў
Да Радзімы, да працы,
Да нашых сяброў.
І сягоння вядзе нас
Наперад ізноў
Прага працы, любоў,
Наша юная кроў.
Пакаленне, з якім
Выраслі мы ўсе,
Сёння ў свеце
Галоўную службу нясе.
Шмат яшчэ перашкод
І нягод на пуці.
Трэба ўперад ісці,
Толькі ўперад ісці.—
Вечар. Зоры мігцяць.
                    Пакідаю курган.
Чутна рэха ў бары —
          то іграе баян.
Вальс іграе баян
          на гары за ракой.
Весяляцца студэнты
          пад зоркай сваёй.
Але хутка нікога
          не будзе з іх тут,
Іх чакае дарога,
          Масква, інстытут,
Мінск, Баку, што ўжо сняцца
          настойліва ім…
Хутка згасне Канікула
          ў небе начным.

Згасне хутка Канікула?
Што-ж, не шкада, —
Там, дзе стрымана
          моцнай плацінай вада,
Сёння новую
          яркую зорку сваю
Запалілі яны,
          я ёй славу пяю.
Не згасае ні ўвосень яна,

ні зімой,
Днём таксама, як ноччу,
гарыць над зямлёй.
Што-ж, спявайце, сябры,
На высокай гары,
Каб чуваць былі песні
Далека ў бары,
Вы спявайце, гуляйце
Да самай зары,
У жыцці весялейшай
Не будзе пары.
Да шчакі прытуляйцеся
Шчыльна шчакой,
Да рукі дакранайцеся
Ціха рукой,
Гаварыце ўсю праўду
Сардэчную ёй
Пад шчасліваю зоркай,
Пад зоркай сваёй.

Бесядзь я перайшоў.
Просіць сэрца дарог.
Быццам пераступіў я
бацькоўскі парог,
Як марак,
што спяшаецца на параход
Як пілот,
што спяшаецца на самалёт
Як камбайнер,
які выязджае ў палі,
Як салдат, што ў суровы
выходзіць паход,
У змаганне за шчасце
і мір на зямлі...
Як марак, як пілот,
як камбайнер, салдат.
Толькі ўперад і ўперад,
ні кроку назад!

1950 г.

ПЕСНЯ АБ СЛАЎНЫМ ПАХОДЗЕ

Хачу, каб славілі мы ўсе
Паход, што людзям мір нясе,
Варштат і хлеб — рабочаму,
Да працы век ахвочаму,
Зямлю і плуг — аратаму,
Суд — багачу праклятаму,
Жыццё — бядой замучаным,
Вясёлы смех — засмучаным,
Любоў — усім разлучаным.

Хачу згадаць я светлы час,
Што да жыцця паклікаў нас,
Паход Кастрычніцкі згадаць,
Аб людзях бедных расказаць,
Аб сэрцах разлучоных,
Аб днях разлукі чорных,
Аб тым, як дні змяніліся,
Аб тым, як пажаніліся
Дзяцюк з сваёй дзяўчынаю,
А вораг іх — з асінаю.

Гісторыя, хоць даўняя,
Аднак дагэтуль слаўная.
Не раз яшчэ сустрэцца
Нам з вамі давядзецца
З гісторыяй такой
Усюды, дзе вядзе народ
За волю бой, за шчасце бой,
За мір ідзе ў паход.

Яна жыве, хоць сёння ёй
Ужо за трыццаць год.

Яна жыве, жывая,
Там — на палях Кітая,
Там —дзе ў агні Карэя.
Гісторыя старая
На свеце не старэе.
Яна зямлі прасторамі

Імчыць ва ўсе канцы.

Героі той гісторыі —
За новы свет байцы.

1

Гарачыня. Народ аж
Забіўся пад вазы.
Гудзе кірмаш. На продаж
У кошыках з лазы
Гліняныя свісцёлачкі
Нясуць два ганчары:
— Зязюлі! Перапёлачкі!
— Гэй, налятай! Бяры!

Б'юць у званы... З відна званы
Святочны ўзнялі вэрхал.
З царквы, пад гул званоў, паны
Выходзяць... Вось ужо яны
Праз плошчу едуць верхам.
Кадзіць сваім кадзілам дзяк
Паперадзе працэсіі,
Гарцуе генерал Булак,
А следам — штаб увесь яго.
Паны ўсё самавітыя —
Махноўцы недабітыя,
Дзянікінцы, пятлюраўцы,
Гарцуюць, люлькі курачы.

Кірмаш шумлівы... Карусель...
— Гэй, расступіся!.. — чуецца.
Працэсія, як карабель,
Між хваль людскіх кіруецца.
За панам праязджае пан.

Булак, нібы той капітан.

Наняты ён Антантаю —
Амерыкай, Брытаніяй,
З усёй сваёй камандаю,
З усёй сваёй кампаніяй.

Усе рукой вайны яны
Памераны, узважаны,
Усе на карабель вайны
Рукой вайны пасаджаны.

Каго ні вёз той карабель,
З кім толькі ні трапляў на мель?

Хто з палубы не мерыў даль
З пірацкаю драпежнасцю,
Магутных тых не бачыў хваль
З іх грознаю бязмежнасцю?
Змёў вольны акіян усіх,
Змёў чорных ворагаў сваіх
Навечна ў бездань чорную
Хваль сілай непакорнаю.

...Змёў чорных ворагаў усіх.
Булак — апошні сярод іх.

Сюды ён не да крам і брам
З'явіўся сёння ў госці,
На могілкі спяшае — там
Ягоных продкаў косці.
Ён хоча ў кірмашовы дзень
Наведаць ліп таемны цень,
Дзе прадзедаў капліца—
На ўдачу памаліцца.
Але дарма спяшаецца,
Усе малітвы — зман.

Супроць яго ўздымаецца
Народны акіян.
Калышуцца, як хвалі,
Па ўсёй зямлі штыкі,
Маланкамі заззялі
Пад хмарамі клінкі.

Полк за палком займае
Для бою рубяжы.

Разведка баявая
Свой рэйд вядзе ў глушы.
І, можа, вока мае
Яна сваё—хто знае?—
І тут, на кірмашы?

Капліцу адмыкае дзяк.
Крыжы, магілы... Злез Булак.

Ён на калені стаў, як злез,
А ўслед за ім — і штаб увесь.

Маліўся шчыра ён, каб бог
Яго ад кулі засцярог.

Прасіў, каб бог вярнуў яму
Маёнткі ўсе былыя.
Адтуль паехалі ў карчму
Начальнікі штабныя.

— Купляй свісцёлку, маці —
Ну, чым не салавей?..
Свой салавей у хаце —
Пацеха для дзяцей.

— Пасіплі дзеткі з холаду,
Папухлі дзеткі з голаду.

— Купляй, хлапец засмучаны
Калі твае заручыны?

— Ды не, купляць не стану я.
Заручана каханая
З багатым панам сілаю,
Прымусам павянчаная...

— Купляй, яшчэ ўсё зменіцца.
Купляй, яшчэ ажэніцца
Багаты пан з магілаю,
А бедны хлопец з мілаю.

— Купляй, касец, гліняную
Свісцёлку паліваную!

— Навошта мне яна,
Час не такі — вайна.

Свістаў-бы я — не свішчацца,
Спяваў-бы—не спяваецца,
Усё вайною нішчыцца,
Усё, усё знішчаецца...
— Купляй, вайна канчаецца.

— Ёсць у мяне каса і плуг.
Няма дзе разгарнуцца, друг.

— У пана не адзін загон.

— Я — узараў, засеяў — ён.
— Засеяў ён, а ты сажнеш.
Не будзе болей панскіх меж.
Разбілі мы Юдзеніча,
Булак — нідзе не дзенецца,
Прагналі мы Дзянікіна,
Яго — таксама выкінем.

Разлічымся з Антантаю,
З яе наёмнай бандаю.

— Прагонім, кажаш, ворага?,,
Пачым тавар?
— Не дорага.

Кірмаш. Размова шчырая
З тым, з гэтым пачынаецца.

Свісцёлкі — цацкі мірныя,
Купляй, каму жадаецца!

2

Калёсы. Канюшына.

Кірмаш. Гарачы час.
П'е з конаўкі жанчына
Халодны хаткі квас.

Ганчар праходзіць міма,
Штурхае сябра ў бок:
— Вось і яна... Арына...
Арына Касянск.

Паўз воз яны, вясёлыя,
Прайшліся тры разы,
З гліняньмі свісцёлкамі
У кошыках з лазы.

А што рабіць жанчыне,
Арыне Касянок? —
Цікавы позірк кіне,
Як быццам незнарок.

Абы было жаданне,
Знаёмства ўзнікне ўраз,
Хаця-б праз той, што ў збане,
Халодны хатні квас.

П'юць па чарзе і хваляць квас:
— Халодны...
— Як крышталь...
— А можна ў сваты нам да вас
— Замужняя, нажаль.
— Законны муж?
— Законны.
— А малады?
— Стары...
— Дык мы яго прагонім! —
Смяюцца ганчары.

— Не верыцца мне штосьці...
— Чаму так?
— Проста так...
На хутар сёння ў госці
Прыедзе сам Булак,

Збірае там сягоння
Начальнікаў штабных, —
Дзе вам прагнаць...
— Прагонім
І Касянка, і іх!

Дарэчы, не дарэчы
Гавораць так яны,
Пра новыя сустрэчы,
Пра той куток лясны.

— А ў лесе за ярамі
Утульны ёсць куток... —
Жартуе з ганчарамі
Арына Касянок.

Кароткая за квасам
Размова ў іх аднак.

Ужо ідзе тым часам
З карчмы старой Булак.
Выходзіць з ім на ганак
Аніс — Арынін муж:
Кашуля вышываная
Буйным узорам руж.

— Ну, дзякуем, Арыиа,
За квас... А нам — пара.
— Няма за што...—• Жанчына
Глядзіць на ганчара.

Пайшлі.

Сярод калёсаў
Згубіўся іхні след.
Арына доўга з воза
Глядзела ім услед.
І доўга ў гуле, звоне,
У галасах людскіх
Ёй чуўся жарт:
— Прагонім

І Касянка, і іх...—

Перад вачыма — вочы,
Паходка ганчара.
Далёкі час дзявочы,
Шчаслівая пара!
Трывожна сэрца ныла...
А ці не той тут быў,
Каго калісь любіла,
Хто так яе любіў?
Ды не, ёй не здалося,
Не, гэта быў не сон:
Стаяў, піў квас пры возе
І размаўляў з ёй — ён.

3

Палескі край зялёны
Сярод сваіх лясоў
Схаваў атрад чырвоны —
Дзве сотні ў ім клінкоў.

Адтуль дарогай пыльнай,
Як быццам на базар,
У вопратцы цывільнай
Спяшаўся камісар.

З ім—два байцы. Учора
Прыехалі ў свой час.
Каня свайго за горадам
Пусцілі на папас.

Пайшлі адтуль разведчыкі
Да брамаў гарадскіх.
А камісар ля рэчкі
Чакаць застаўся іх.

І вось — стаяць пад дубам
Над рэчкай у яры
Байцы Адам з Якубам —
Былыя ганчары.

Дзе-ж кошыкі? Як маецца
Вясёлы той тавар?..

На ўмоўны свіст спяшаецца
Да дуба камісар.
...Схіляецца над картай,
Наказ дае байцам:
— Мець давядзецца з вартай
Сягоння справу вам.
Адам, вось тут дарога...
Гумно... Адгэтуль вы,
У час пошуку начнога,
Павінны вартавога
Прывесці ў паплавы.
Цяпер-жа ты ў разведку
Да хутара, Адам,
Сам сходзіш...

Добра ўлетку
Лясам, палям, лугам!..
Ідзе і захапляецца
Ганчар красою іх.

А як свісцёлкі маюцца
У кошыках сваіх?

У кошыках свісцёлачкі
Забыты пад кустом,
Спяць, быццам перапёлачкі
Пад матчыным крылом.

4

Свісцёлачкі гліняныя
Паспалі пад кустом
І — ў поле, неслухмяныя,
Услед за ганчаром
Пабеглі і забыліся
На кошыкі з лазы.
У полі пакарміліся,
Нагнуўшы каласы,
З густой травы напіліся

Сцюдзёнае расы.

Ужо ім падабаецца
Шум жыта, шум сасны.
— Жаць-жаць!..— пераклікаюцца
То тут, то там яны.
— Жаць!.. — мовай ім сваёю
Адказвае гушчар.

У лузе пад капою,
Над ціхаю ракою,
Іх слухае ганчар.
— Жаць!..—гулка адгукаецца
Вакол і луг і сад.
З разведкі ўжо вяртаецца
Ён да сваіх, назад.
Пад ім плыве хмарынка,
Паволі, па вадзе.
Відаць яму — Арына
Каня на луг вядзе.
Па хустцы прыкмячае
Адам здалёк яе.
А як яна? Пазнае
Адама?..
Пазнае.

Што ёй сказаць? Не знае...
Нясмелы робіць крок.
— Дык гэта ты ? — пытае
Арына Касянок.

Сядзяць яны з Адамам
На сене пад капой.
— А гэта ёсць той самы
Куток утульны твой?

— А я, Адам, пазнала
Цябе на кірмашы,
А ты мяне ? — пытала
Яна яго ў цішы.

— На кірмашы з табою
Я стрэўся назнарок.
Я пяць гадоў не бачыў
Арыны Касянок.
— А помніш?..—
                        і жывая
Размова паплыла,
А ўсё аб тым, якая
Любосць у іх была,
Як ён збіраўся ў сваты,
Прасіць яе рукі,
Як разлучыў багаты
Іх, бедных...

— Лёс такі.
Хто гэтаму віною?
Ні ты, ні я — бацькі.

Зацішна пад капою
Сядзець ім ля ракі.

— Кідай Аніса... Пойдзем
У белы свет з табой.
Там шчасце сваё знойдзем,
Прытулак знойдзем свой.
Я ўсё, я ўсё дарую,
Забуду боль, тугу,
Бяду сваю былую...
Хадзем-жа!
— Не магу.

— Чаму?
— Адвагі мала.
Далёкі свет, чужы...
— А помніш, ты казала
Пра рай і ў шалашы?

— Даўно было ўсё тое...
Пра шчасце на зямлі
Мы марылі з табою
Тады...

— Тады былі
Мы беднымі...
— Без долі.
— Цяпер ты маеш дом,
Свой дом...
— Зямлі даволі...
— Сад пад тваім акном
Шуміць вясёла летам,
Не страшна і зіма...

— Адам, ці шчасце ў гэтым?
Няма яго, няма.
З брыдкім, старым, нямілым
Жыву... Дзяцей няма.
Мне дом мой, як магіла,
Мне сад мой, як турма.
Сяджу, як за сцяною,
Маўчу, як у труне.
— Хадзем... Хадзем са мною!
Кінь дом свой, сад свой...
— Не.
Не можна. Павянчаны
З Анісам мы ў царкве.
Грэх мне ўцякаць, каханы,
Замужняй, не ўдаве.

Плывуць, параскіданы,
Хмарынкі ў сіняве...
Але, хоць раскідаў іх лёс,
Сыйдзецца на шляхах нябёс
Калісьці, часам веснавым,
Зноў хмарка з воблакам сваім.
Над люстрам рэк, азёр, крыніц
Заломіць рукі бліскавіц
Яна ў яго на шыі.
Пральецца на зямлю дажджом,
На далі веснавыя,
Пральецца радасным дажджом...
А потым павязе іх гром,
Шчаслівых, над зямлёю,
Па ўхабах стрэх, па ўхабах стрэх,

Дарогаю сваёю...

Чаму, скажыце, ім не грэх?

— Грэх выдуман царквою...
— А бог?
— Мана і бог.
Чаму ён нам з табою,
Скажы, не дапамог?
Чаму, калі батрачыў,
Ён мне не даў зямлі?
Арыны слёз не бачыў,
Што ў той царкве цяклі?
Хадзем!.. На самай справе.
Я так цябе люблю!
Мець будзем неўзабаве
Мы волю і зямлю.
Вялікі час настане!..
— А хто дасць волю нам?
— Рабочыя, сяляне,
Што смерць нясуць панам.
— Навек?
— Навек. Забудзь-жа
Пра бога, пра царкву. ,
— Забыць, Адам? А людзі?

Яна яму на грудзі
Схіляе галаву.
Над імі ў хмарках неба,
І грэе сонца іх.
Сядзяць, маўчаць, як трэба--
Нявеста і жаніх.

Пад імі з вольнай волі
Плыве рака ў лясы,
Як некалі, паволі,
У даўнія часы.
Ды толькі чуюць — недзе
Ужо грыміць бальшак.
І першы коннік едзе
Над ярам...

— Хто?
— Булак.

І позірк вінаваты
Кладзецца на ваду.
Ёй час ісці дахаты.
— Прыходзь, Адам.
— Прыду.
Мінае дзень любосці
І дзень вясёлых дум.
Яе чакаюць госці...
— Сгоды прыходзь.
— Прыду.

5

Вылазячы з яроў лясных,
Мінаючы карчы,
Два сябры, як дамоўлена,
К гумну паўзлі ўначы...

— Зірні, ў святле маладзіка —
Халодны бляск, то бляск штыка,
Заўважыў?.. Каля гаю...
— Але... я заўважаю.
— Нячутна падабрацца-б нам...

— Ён блізка ўжо зусім, Адам.
— Цішэй.

Паўзлі ярамі
Ад рэчкі туманы.
Услед за туманамі
Удвух паўзлі яны.

Тут выплыў месяц мутны,
Ды, каб не выдаць іх,
Як і яны, нячутна,
У хмарах знік сваіх.
Нячутна, асцярожна
Паўзлі яны між дрэў.

У цемені трывожны
Крык з гаю даляцеў.
Агнямі ззяла хата —
Здалёк байцам відна:
Ля вокнаў бегла варта
На крык той, да гумна.
Ляжаў пад яліною
Звязаны паставы.
Час рыхтаваць да бою
Гранаты ім. На тое
І пошук баявы.
Бой з вартай — немінучы.
Зірнуў на друга друг:
— Цягні,— сказаў рашуча,—
Ты вартавога ў луг,
А я — зраблю засаду,
Тут затрымаю іх.
Цягні...

Сціскаў гранату
Ён у руках сваіх.
Плыў месяц засмучоны
Над сцежкаю лясной.
Там вёў баец чырвоны
З варожай вартай бой.
Апошні ўжо ў разведчыка
Патрон. Сабе — патрон
Ці ім?
Шкада, асечка!..
Што-ж? Мае рукі сн,
Каб задушыць любога...
Не лёгка ўзяць жывога
Разведчыка ў палон.

Па цёмнай палавіне
Хіснулася святло,
І цені пры лучыне
Адскочылі на шкло.

Там — цень байца. Цень — ката.

Цень — грознага штыка.
Засценкам стала хата
Аніса Касянка.
. . . .

Дапытваліся строга,
З кім ля гумна ён быў?
З кім быў? Хто вартавога
У палон там захапіў?

Пыталі, ды нічога
Адам не гаварыў.
Маўчаў баец упарта.

Вёў допыт да зары
Дарма начальнік варты
І Касянок стары.

6

Пакінуўшы Аніса
З палонным, пад акном
Начальнік варты мыўся,
Каб сон прагнаць. Стаміўся,
Бялюткім рушніком
Ён выцер рабацінне,
Свой мокры карак, лоб.

На чыстай палавіне
Булак на ложку хроп.

Ужо віднела пакрысе,
Спакойна спачывалі ўсе:
Хто на пярыне ў доме,
Хто ў пуні на саломе.

Адзін начальнік варты
Не спаў... Ва ўсе кусты
Паставіў ён пасты —
Трывожны час, не жарты!

І лес і сад наўкола

У туманах стаяў.

Памыўся ён. Вясёла
Ля ганка засвістаў.

Арына з клеці выйшла
На свіст. Каля яе
Ён захадзіў увішна:
— Дзень добры! Хто ўстае,
Таму пан бог дае.
А ці не я, выпадкам,
Парушыў твой спакой?

— Дзе Касянок?

— Заняты.
Ён усю ноч — са мной...
Дзе-ж быць яму іначай,
Сама, як след, разваж.
Работы нам гарачай
Даў з ім палонны наш:
Бяда!.. Аднак, мяне ты
Не слухаеш зусім.

— А ён, палонны гэты,
Там з ім, з Анісам?..
— З ім.
— Які ён? Можна глянуць?..
— Хадзем... ужо відно...

У ціхі сад акно
Расчынена... Расяна.

— Хадзем сюды, за мной.,.
Ну, бачыш?.. Што з табой?
Збялела, пане мой,
Хто-б думаў? Сядзь на ганак...
Вады прынесці?

— Не.
Паклічце мужа мне.

7

Тупы, цяжкі, павольны крок —
Выходзіць з дому Касянок,
Каля акна ўмываецца
Халоднаю вадой.
На ганак сеў. Пытаецца
У жонкі: —Што з табой?
Хто ён? Знаёмы твой —
Палонны?..
— Не...
— Упарты:
Маўчыць, хоць гвалт крычы,
Маўчыць, хоць засячы.
Адзін — дзесятка варты.
Каб мы яго прымусіць
Загаварыць маглі,
Пан генерал-бы, мусіць,
Нямала-б даў зямлі
За гэта нам... Арына,
Падумай ты аб тым.
Ты можа-б, як жанчына,
Пагаварыла з ім?
Мы з ім цябе пакінем
Адну, ты побач сядзь,
Па галаве, як сына,
Байца таго пагладзь.
Памалу ды паволі
Распытвай пра атрад...
Зямлі-б займелі шмат...

— Яе ў цябе даволі.
— Абшарнікам, Арына,
Я стаў-бы...

— Тры аршыны
Мець будзеш, больш — наўрад.
Ты аб уласным, чуеш,
Падумай лепш жыцці:
Байца, што ты вартуеш,
На волю адпусці.

— Як так? Ты што, жартуеш?

— Ты зручнае мінуты
З палонным прычакай,
Пра свой намер яму ты
Шапні... Жыве няхай
Баец.,. Няхай бяжыць...

— Не, гэтаму не быць.

— Ну, што-ж, катуй, губі,
Як хочаш, так рабі,
Як хочаш, так жыві.
Расплаты-ж час настане,
Мяне тады, васпане,
За сведку не заві.

Ішоў чырвоны ранак
Па свеце, за акном,
Вось узышоў на ганак,
Вось увайшоў у дом.
Вось свой прамень чырвоны
У цёмны кінуў кут,
Дзе ў гэты час палонны
Ляжаў:
— Чаму ты тут?..

— Як бачыш, скатаваны,
Ляжу я тут, мой ранак...
Гарыць на целе раны,
У вачах маіх кругі.

— Трымайся, дарагі,
Устань!.. Не трэба крылы
Складаць у барацьбе.
Устань!..

— Няма ўжо сілы.

— Я сілы дам табе.
Я там, я там, на ўсходзе,
Быў толькі што, мой брат,
Там бачыў я ў паходзе
Будзёнаўскі атрад.
Я веяў свежым ветрам
Будзёнаўцам у твар.
Сюды па цёмных нетрах
Вядзе іх камісар.
Святлом праз пушчы значыў
Я камісару шлях.
— Хто сцяг нясе, ты бачыў?
— Ён сам нясе твой сцяг.
Не чуюць коні змогі,
Імчаць, як у баю.
Устань, баец, на ногі,
Змагайся...

— Я ўстаю.

*

— Ты думай аб замучаных
Бядой, не аб сабе.
Ты думай аб засмучаных
І аб усіх разлучаных,
Што гінуць у жальбе.
Я ім нясу зару маю
Пасля глухой начы...

— Я думаю, я думаю.

— Трымайся і маўчы.

— Ну, час ісці ўжо... Годзе.
Пайшлі!..
Курок на- ўзводзе.

Па праву канваіра
Узвёў Аніс курок.

Байца пільнуе шчыра,
Старанна Касянок.

Адам глядзіць з усмешкай.
Яго ўжо больш не б'юць,

Вядуць глухою сцежкай...
Куды яго вядуць?

8

Спяваюць перапёлачкі
Усе да аднае,
Як быццам хто свісцёлачкі
За гаем прадае.

— Жаць трэба, людзі добрыя,
У вас-жа дзеткі дробныя.

— Шумяць абшары панскія
Вакол даспеўшай ніваю,
А нашыя сялянскія
Палоскі неўрадлівыя.

— Жаць трэба, жаць, сардэчныя,
Жаць грамадой адзінаю,
Рваць ланцугі спрадвечныя
Сваёй працоўнай сілаю.

За гаем перапёлачкі
Усе да аднае
Пяюць... як-бы свісцёлачкі
Хто ў жыце прадае.

— Жаць-жаць!.. Хлапец замучаны,
Калі твае заручыны?

— З багатым заручоная
Даўно, даўно краса мая.
Мяне-ж вядуць, каб з чорнаю
Я павянчаўся ямаю.
— Ідзі!..

Яшчэ ўсё зменіцца,
Ідзі!..
Яшчэ ажэніцца
Багаты сам з магілаю,
А ты — з дзяўчынай мілаю.

Праменні сонца—на страсе...
Умытае расою,
Яно, ва ўсёй сваёй красе,
Уставала над зямлёю.
Баец глядзеў... Ішоў між дрэў
Сцяжынкаю глухою.

Як сонца бачыць ён хацеў,
Не гэтае — другое!

Хацеў ён, каб было відно
У акружэнні зор яно.
Другое!.. З ім звязаў ён лёс —
На дрэўку тое сонца нёс.

Ён нёс яго адтуль, дзе ўсход,
Дзе пачало яно паход,
Паход, што не спыняецца,
Што слаўным называецца...

Калі ўпадзе баец на шлях,
Другі падхопіць сонца-сцяг.

Калі ўпадзе адзін баец
На шлях — паходу не канец.
Байцоў у тым паходзе шмат,
Сцяг волі несці кожны рад.
Чырвоны сцяг, як сонца,
Свяціць яму бясконца!

Да выкапанай ямы
Спяшаецца Булак,
Садзіцца ён на камень,

Пытаецца:
— Ну, як?
Як, не салодка ў яме?..
Скажы ўсю праўду нам,
Табе багацце дам я,
Дам волю, хутар дам...

Але маўчаў Адам.

Маўчаў, глядзеў на ката,
На ўзведзены курок.
— Чакайце!.. — бегла з хаты
Арына Касянок.
Спяшалася да гаю.
Быў бледным яе твар.
— Хто ён такі — я знаю...
— Хто ён такі?
— Ганчар...
Яго завуць Адамам,
Ён — з нашага сяла,
З таго, адкуль я замуж
За Касянка пайшла.

— Пан генерал,— шаптала
Арына Булаку,—
Яго я змалку знала,
Ён—жыў цераз раку...
Пан генерал, дазвольце
Адным застацца нам —
Усё ён мне раскажа,
Што не гаворыць вам,
Раскажа ўсё на свеце...

Пан генерал адных
Пакінуў іх у клеці,
Паставіў вартавых.

9

— Ты быў-бы ўжо зямлёю,
Адам... Не мне хітрыць:
Я аб жыцці з табою

Прыйшла пагаварыць.

— Кажы.
— Што нам рабіць?
Сярод чужых пяць год я
Чужою тут жыла,
За сорак вёрст ад родных,
Ад роднага сяла.
Жыла, як пад зямлёю,
Сярод нялюбых спраў,
Разлучана з табою.
А муж? Ён і не дбаў...
Падумаеш, кахала
Якогась бедака,
Забудзе!..— Гэта мала
Займала Касянка.
Ён і не знаў ніколі
Цябе, твайго імя.
Лічыў ён — лепшай долі
Не прычакаю я.
А я сустрэла ўчора
Цябе на кірмашы.
Былое наша гора
Прачнулася ў душы.
Няма, Адам, спакою
Мне зноў з хвіліны той...
А потым пад капою
Сядзелі мы з табой...
Як не было разлукі!
Што нам рабіць? Скажы.

— Я звязаны. Мне рукі,
Арына, развяжы.

— Чакай, чакай, развяжам...
Ну, што рабіць далей?

— Цяпер мы пойдзем разам
З табою да дзвярэй,
Аглушым вартавога
І ў лес... У добры пуць!

Вось нашая дарога
У жыццё...
— А як заб'юць?
— Мне ўсё адно, Арына.
Ну... Я пайду. Бывай.

— І я з табой.
— Чакай.
Тут будзь. Ты жыць павінна.

— Жыць, кажаш?..
— Перадай,
Як нашыя спытаюць,
Скажы ім — доўг байца
Я выканаў, хай знаюць,
Як трэба, да канца.
шыві...

— Пустыя мары.
Павінна я ўцякаць
З табою... Іхняй кары
Мне ўжо не мінаваць,
Бо я-ж іх ашукала;
Я—заадно з табой,
Я рукі развязала
Табе... Каханы мой,_
Хай смерць, хай дамавіна,—
Больш не разлучаць нас,
Пайшлі.

— Хадзем, Арына,
Каб жыць... У добры час.

За сценкай страляніна
Пачулася якраз.
А потым змоўклі стрэлы.
Хтось бег на двор, з двара.
А потым загрымела
За сценкаю — «ура»,
Над садам, над дарогай
Яно расло, расло.

Ён выбег. Вартавога
Ля клеці не было.

Зіхцяць клінкі — за радам рад
Чырвоных коннікаў атрад.

З двара выносяць на бальшак
Паноў збялелых коні;
У час ратуецца Булак
Ад смерці — ад пагоні.

Начальнік варты бег... Ды ён
Якубу трапіў у палон.

Гарыць над ім лязо клінка.
Выводзяць з хаты Касянка.

Стаяць у час апошні свой,
У свой смяротны час яны,
Нібыта доляю адной,
Адной вяроўкай звязаны.

Народ — суддзя, а сведка — лес.
Пятля, асіна — суд увесь.

Спяваюць перапёлачкі
Усе да аднае,
Як быццам хто свісцёлачкі
У полі раздае.
Шумяць жыты вакольныя,
Зямля вакол пяе...—
То песні свае вольныя
Мір людзям раздае.
— Выходзь-жа, рацъ свабодная,
Жаць — жаць!..— зямля народная,
Гэй, жніце, людзі добрыя,
У вас-жа дзеткі дробныя,
Яны папухлі з голаду,
Яны пасіплі з холаду.

— Спраўляй, хлапец засмучаны,
З дзяўчынаю заручыны,
Спраўляй!..
Яна заручыцца,
Спраўляй!..
Век не разлучыцца
Праклятвы пан — з асінаю,
А ты— з сваёй дзяўчынаю.

10

Стаў светлым, стаў святочным
І сад і гай, і бор —
Мігціць за дрэвам кожным
Святло армейскіх зор.

Як сонца —сцяг над ганкам.
Прывал байцам. А там
Зноў у паход тачанкам,
Вінтоўкам ды клінкам.

Дом вымер — дамавіна.
У садзе — цішыня.
Садзілася Арына
Апошняй на каня.

У поплаве ля дуба
Дагнала двух байцоў—
Адама і Якуба —
Нядаўніх ганчароў.

Там, без царквы, законны
З Адамам брала шлюб,
Вянчаў іх сцяг чырвоны,
Быў шаферам Якуб.

Над імі неба свечкі
Запальвала ўгары.
Было іх два разведчыкі,
Цяпер іх стала — тры.

Праз плошчу, цераз горад

Пранесліся ў цішы,
Дзе бачыліся ўчора
Яны на кірмашы.

Над імі грозна ўзняты
Сталёвыя клінкі.
Паехалі салдаты
Тым шляхам праз вякі.

Паехалі салдаты
У слаўны свой паход.
Ужо з тых дзён, з той даты
Мінула колькі год.

Яны-ж, з прыпеўкай звонкай,
Імчаць праз дождж, мяцель,
Дзе конна, дзе на джонках,
Дзе па пясках пустэль.

Другія ў іх імёны,
Аблічча, мова, шлях,
Але шуміць чырвоны
Над імі той-жа сцяг.

І ранак палымнее
Над імі, як пажар,
І гэтак сама вее
Ім вецер волі ў твар.

Дзе на зямлі змаганне
За мір — іх знойдзеш там,
Іх бачылі ў Пхеньяне,
Пра іх пяе В'етнам.

Іх радасна ў Тыбеце
Вітае ўвесь народ.
Грыміць па цэлым свеце
Няспынны іх паход,—

Паход самой гісторыі,
Праўдзівасці самой,

Паход па тэрыторыі,
Заселенай бядой...

Паход... Няхай жыве паход,
Катоогым падымаецца
На бой людскі паўстаўшы род,
Каторым ноч знішчаецца,

Бяда перамагаецца,
Зямля ўся вызваляецца,
Мір людзям здабываецца...—
Няхай жыве паход!

ЗМЕСТ

Рэдактар А. Кучар
Мастак В. Харэўскі
Мастацкі рэдактар Н. Шырокаў
Тэхнічны рэдактар А. Хатэнка
Карэктар Л. Баўдзей

АТ 02149. Падп, да друку 6/II 1957 г.
Тыраж 8 000 экз. Фармат 84 X 108 1/32. Фіз.
друк. арк. 9,875. Ум. друк, арк. 16,19. Уч.-
выд. арк. 15,1. Зак. 737. Цана 9 руб. 55 кап.
Друкарня імя Сталіна, Мінск, праспект імя Сталіна, 105.

На белорусском языке

Аркадий Аркадьевич Кулешов

Собрание сочинений в двух томах
Том II

Государственное издательство БССР
Минск 1957 г.